

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

ΑΡΙΘ. 2

ΑΡΙΘ. 2

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Σ. ΚΑΡΑΝΙΚΟΛΑ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΝ
ΤΩΝ ΕΚΘΕΣΕΩΝ ΙΔΕΩΝ
ΕΙΣ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ Μ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

(ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ)

ΕΝΔΕΙΞΙΜΟΣ ΕΠΙ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΑΙ ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΥΠΟΒΑΘΕΙΣΑ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΝ ΣΧΟΛΗΝ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

(*Εκ τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου
τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.*)

ΑΘΗΝΑΙ
1946

174

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
ΕΡΕΥΝΑ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΛΕΞΗ ΔΗΜΑΡΑ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ
ΚΕΝΤΡΟ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ
ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

ΑΡΙΘ. 2

ΑΡΙΘ. 2

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Σ. ΚΑΡΑΝΙΚΟΛΑ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΝ
ΤΩΝ ΕΚΘΕΣΕΩΝ ΙΔΕΩΝ
ΕΙΣ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ Μ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

(ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ)

ΕΝΔΕΙΞΙΜΟΣ ΕΠΙ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΑΙ ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΥΠΟΒΛΗΘΕΙΣΑ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΝ ΣΧΟΛΗΝ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

*(Εκ τού Πειραματικού Σχολείου
τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν.)*

ΑΘΗΝΑΙ

1946

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΝ ΤΩΝ ΕΚΘΕΣΕΩΝ
ΙΔΕΩΝ ΕΙΣ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

(ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ)

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ (ΙΤΥΣΟ)

«*Ἡ ἔγκρισις διδακτορικῆς διατριβῆς ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν δὲν ὑποδηλοῖ τὴν ἀποδοχὴν τῶν γνωμῶν τοῦ συγγραφέως*» (Ἄρθρ. 202, παράγρ. 2. Νόμ. 5343).

Ἡ παρῶσα πραγματεία ἐνεκρίθη ὑπὸ τῆς Σχολῆς τῆ εισηγήσει τοῦ ὑπ' αὐτῆς ὀρισθέντος Εἰσηγητοῦ, καθηγητοῦ τῆς Παιδαγωγικῆς κ. Ν. Ἰ. Ἐξαρχοπούλου.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΕΨΕΩΣ
ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ
ΣΟΦΙΑΝ Μ. ΓΕΛΩΝ

ΠΡΩΤΟ ΤΟΜΟΣ

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Αἱ ἐκθέσεις ἰδεῶν καὶ ἰδίᾳ αἱ λεγόμεναι ἐλευθέραι, τ. ἔ. ἐκείναι τὸ θέμα τῶν ὁποίων εἶναι προῖόν τῆς ἐλευθέρως ἐκλογῆς τῶν μαθητῶν, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸν κύριον αὐτῶν διδακτικὸν προορισμὸν, χρησιμοποιοῦνται σήμερον δικαίως καὶ ὡς πολῦτιμον ὕλικὸν διὰ τὴν παντοειδῆ ἔρευναν τοῦ ψυχικοῦ βίου τοῦ ἐν ἐξελίξει ἀνθρώπου· καὶ δὴ ἐπιζητεῖται δι' αὐτῶν νὰ δοθῇ ἀπόκρισις εἰς πλεῖστα ζητήματα τῆς τε Γενικῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς Ψυχολογίας τῶν Ἀτομικῶν Διαφορῶν.

Οὐχ ἥτιον ἢ μελέτη τῶν ἐλευθέρων ἐκθέσεων δύναται καὶ πρέπει νὰ συμβάλλῃ εἰς τὴν ἔρευναν προβλημάτων ἀμεσώτερον ἀναφερομένων εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς διδασκαλίας, μάλιστα δὲ εἰς τὴν διδακτικὴν αὐτοῦ τοῦ μαθήματος τῶν ἐκθέσεων ἰδεῶν.

Ἀπαρχὴ καὶ συγχρόνως δείγμα τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν ἐλευθέρων ἐκθέσεων καὶ παρ' ἡμῖν πρὸς τοιοῦτους σκοποὺς δέον νὰ θεωρηθῇ ἢ παροῦσα ἡμῶν ἔρευνα. Καὶ εἶναι μὲν βεβαίως ἀληθές, ὅτι πολλὰ καὶ καλὰ ἐργασίαι συναδέλφων περὶ προβλήματα τῆς διδακτικῆς τῶν ἐκθέσεων ἰδεῶν, προϊόντα πείρας καὶ μελέτης, ἔχουσι ἶδει τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Ἡ ὑπαρξίς δ' ὅμως αὐτῶν οὐδόπως καθιστᾷ περιττὴν καὶ τὴν ἡμετέραν μικρὰν συμβολήν, διότι δι' αὐτῆς ἐπιχειροῦμεν νὰ θεμελιώσωμεν τὰς οἰκείας ζητήσεις ἐπὶ τῶν ὀρθῶν καθ' ἡμᾶς ἀντικειμενικῶν βάσεων, καινοτομοῦντες τόσον κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν τοποθέτησιν τοῦ προβλήματος, ὅσον καὶ κατὰ τὴν μέθοδον, δι' ἧς ἐπεζητήθη ὑφ' ἡμῶν ἢ ἐπίλυσις αὐτοῦ.

Θὰ θεωρήσωμεν δὲ ἡμᾶς εὐτυχεῖς, οὐ μόνον ἂν ἡ συμβολὴ ἡμῶν ἐπιβοηθήσῃ εἰς τὴν ἀριωτέραν διεξαγωγὴν τῆς οἰκείας διδακτικῆς ἐργασίας, ἀλλὰ καὶ ἂν δώσῃ παρόρησιν πρὸς συνέχισιν τῶν σχετικῶν ἐρευνῶν.

Καθηκόν ἡμῶν θεωροῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν ἐνταῦθα τὴν βαθεῖαν ἡμῶν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὴν σεβαστὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἣτις ἐνέκρινε τὴν παρούσαν ἐπὶ διδακτορία πραγματείαν κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 25ης Ὀκτωβρίου 1943. Ἄπειρον προσέτι εὐγνωμοσύνην ὀφείλομεν εἰς τὸν εἰσηγηθέντα τὴν ἔγκρισιν αὐτῆς σεβαστὸν ἡμῶν διδάσκαλον καὶ σοφὸν Καθηγητὴν τῆς Παιδαγωγικῆς κ. Νικόλαον Ἰ. Ἐξαρχόπουλον, δι' ὅσα ὑπὲρ ἡμῶν ἔπραξεν. Εὐχαριστίας ὁσαύτως ὁμολογοῦμεν εἰς τὴν σύζυγον ἡμῶν καὶ ἐκδότιδα τῆς σειρᾶς «Παιδαγωγικὴ ἔρευνα» κ. Σοφίαν Γεδεών, Ὑψηλῆς τῆς Παιδαγωγικῆς, διότι αἱ μετ' αὐτῆς συζητήσεις ἐπὶ μεθοδικῶν τινῶν σημείων τῆς ἡμετέρας ἐργασίας ὑπῆρξαν κατ' ἐξοχὴν καρποφόροι. Τέλος εὐχαριστοῦμεν τὸν φιλοπόροδον καὶ εὐφρόμως γνωστὸν ἐν Πειραιεὶ ἐκ μητρὸς θεῖον κ. Ἰωάννην Γ. Κάλφραν, διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ παρασχεθεῖσαν ὄλικὴν ἐνίσχυσιν πρὸς δημοσίευσιν αὐτῆς.

Ἡ μὴ ἔγκαιρος αὐτῆς ἐκτύπωσις ὀφείλεται εἰς λόγους ἀνωτέρους τῆς ἐπιθυμίας ἡμῶν καὶ ἐκ τῆς παρούσης περιστάσεως προερχομένους.

Ἀθῆναι Σεπτέμβριος 1946

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αι ἐκθέσεις ἰδεῶν τῶν μαθητῶν ἀποτελοῦσιν, ὡς γνωστόν, σπουδαιότατον κλάδον ἰ τῆς γλωσσικῆς καὶ τῆς καθόλου διδακτικῆς ἐν τῷ σχολείῳ ἐργασίας, εἶναι δὲ ἐν ταύτῳ κάτοπτρον τοῦ τε βαθμοῦ τῆς ἱκανότητος τῶν μαθητῶν καὶ τῆς ἐπιμελείας καὶ μεθοδικότητος τοῦ διδασκάλου.

Ἡ παρακολούθησις δ' ὅμως τῆς διδακτικῆς ἐργασίας ἐν τῇ τάξει κατὰ τὸ μάθημα τοῦτο ὡς καὶ ἡ προσεκτικὴ μελέτη ἐκθέσεων ἰδεῶν τῶν μαθητῶν πείθουσιν ἀμέσως, ὅτι οἱ διδάσκοντες προσκρούουσιν εἰς διαφόρους δυσχερείας κατὰ τὴν διδακτικὴν ἐν αὐτῷ ἐργασίαν, οὕτω δὲ τὸ μάθημα δὲν ἀποφέρει παρ' ἡμῖν πλήρως τοὺς ἀναμενομένους καρπούς.

Ποσάκις ἐπὶ παραδείγματι οἱ διδάσκαλοι δὲν εὐρίσκονται ἐν ἀμηχανίᾳ ἐπιζητοῦντες καὶ μὴ δυνάμενοι πάντοτε νὰ ἐξεύρωσι κατάλληλον θέμα ἐκθέσεως! Οὐχὶ δ' ἀσύνηθες φαινόμενον τυγχάνει καὶ ἡ ὑποδοχὴ τῶν θεμάτων, ἅτινα δίδονται ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος πρὸς ἀνάπτυξιν εἰς τοὺς μαθητάς, δι' ἐπιφωνημάτων ἀποδοκιμασίας ἢ καὶ ἐπιδοκιμασίας ἀναλόγως τῆς

---

1. Περὶ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῶν ἐκθέσεων ἰδεῶν τῶν μαθητῶν ὡς ἰδιαιτέρου μαθήματος καὶ δὴ ἀνεξαρτήτου τοῦ τῶν Νέων Ἑλληνικῶν Ἴδε Γ. Θ. Θέμειλη: Ἡ διδασκαλία τῶν Νέων Ἑλληνικῶν, σ. 52. Ἐν Θεσσαλονίκῃ, 1932. Ἐπίσης Λίζας Κόττο: Ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία στὰ γυμνάσιά μας, σ. 38. Ἐν Ἀθήναις, 1933. καὶ Ν. Γ. Μελανίτο: Ἡ παιδαγωγικὴ καὶ κοινωνικὴ σημασία τῶν ἐξετάσεων, σ. 23—24. Ἐν Ἀθήναις, 1940.

άντιστοιχίας τούτων πρὸς τὰ διαφέροντα, τὰς διαθέσεις, τὰς βιώσεις, πρὸς δὲ καὶ τὴν ώριμότητα τῶν μαθητῶν κ. τ. τ. Ἐπιπλέον καὶ ἡ ἀνεπάρκεια καὶ εὐχέρεια εἴτε ἡ δυσχέρεια καὶ τὸ βεβιασμένον τῆς ἀναπτύξεως θέματός τινος παρὰ τοῦ πλείστου μέρους τῶν μαθητῶν ἀποτελοῦσιν ἔνδειξιν τοῦ ἐπιτυχοῦς ἢ μὴ ἐπιτυχοῦς καθορισμοῦ τοῦ θέματος τούτου ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος.

Παραλλήλως ὕφίστανται παρὰ τοῖς διδάσκουσιν ἀπορίαι, ἂν τὰ τῶν ἐκθέσεων θέματα πρέπει νὰ εἶναι πάντα τῆς ἐκλογῆς τοῦ διδάσκοντος ἢ ἀντιθέτως ὅλα πρέπει νὰ ἐκλέγονται ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἢ ἂν τὸ ὀρθὸν εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον.

Ἐπιπλέον ὁ εὐσυνείδητος διδάσκαλος προσκρούει ἐπίσης καὶ εἰς ἄλλας δυσχερείας, εἴτινες ἀναφαίνονται κατὰ τὴν ἐκτίμησιν τῆς συνταχθείσης ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ ἐκθέσεως καὶ εἰδικώτερον τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὁ μαθητὴς ἀναπτύσσει τὸ θέμα αὐτοῦ, τῶν σημείων τὰ ὁποῖα θίγει οὗτος, τῆς δομῆς τοῦ συνόλου καὶ ἄλλων ἐπὶ μέρους ζητημάτων ποικιλλόντων ἀναλόγως τῆς βαθμίδος τῆς ἐξελιξεως καὶ τῆς ἀτομικότητος τῶν μαθητῶν.

Ταῦτα ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς ὡς πρὸς τὰς δυσχερείας τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ καταλλήλου θέματος καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ, ἵνα εἰς ἐλάχιστα ἐκ τῶν ἀπειροπληθῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα σχετίζονται πρὸς τὸ μάθημα τοῦτο, περιορισθῶμεν. ¹

Προσκρούει δὲ ὁ διδάσκων εἰς τὰς δυσχερείας ταύτας, διότι ἐλλείπουσι σχετικῶς πορ' ἡμῖν ἀσφαλῆ ἐπιστημονικὰ κριτήρια δυνάμενα νὰ βοηθήσωσιν αὐτὸν εἰς τὸ νὰ τηρήσῃ ὀρθὴν ἀπὸ ψυχολογικῆς ἀπόψεως στάσιν κατὰ τὴν διδακτικὴν ἔργα-

1. Ἐπιπλέον σπουδαιότατα προβλήματα, ἅτινα προβάλλονται εἰς τὸν διδάσκοντα πρὸς λύσιν, εἶναι τὰ ἑξῆς.

α) Εἰς τίνων σκοπῶν τὴν πραγμάτων ὀφείλου νὰ συμβάλλουν αἱ ἐκθέσεις;

β) Ἀπὸ τίνος ἔτους πρέπει νὰ τίθεται τὸ μάθημα εἰς τὸ πρόγραμμα;

γ) Πόσαι ἐκθέσεις πρέπει νὰ συντάσσωνται κατ' ἔτος ἐν ἐκάστη τάξει;

δ) Εἰς ποῖον λογοτεχνικὸν εἶδος πρέπει κατὰ κύριον λόγον νὰ ἀνήκουν ἐν ἐκάστη ἡλικίᾳ αἱ ἐκθέσεις;

ε) Πρέπει νὰ γράφωνται αὗται κατ' οἶκον ἢ ἐν τῷ σχολεῖῳ;

στ) Τίνες οἱ σκοπιμώτεροι τρόποι διορθώσεως τῶν ἐκθέσεων; κ.ἄ.

σίαν ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος μαθήματι ὡς πρὸς τὰ σπουδαιότατα ταῦτα προβλήματα.

Ἄλλαις λέξεσι, παρὰ τὸν σχετικῶς ἱκανὸν ἀριθμὸν τῶν παρ' ἡμῖν πραγματειῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ μάθημα τῶν ἐκθέσεων ἰδεῶν καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν, οὐδεμίαν εὐρίσκομεν στηριζομένην ἐπὶ ἐρευνῶν σκοποῦσων εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῶν κύκλων διαφερόντων, ἐξ ὧν οἱ μαθηταὶ ἀρέσκονται νὰ ἀντλῶσι τὰ θέματα τῶν ἐκθέσεων τῶν, τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὑποβάλλουσι ταῦτα ἐν τῇ συνειδήσει αὐτῶν εἰς κατεργασίαν κ.τ.δ. Ἐξετάζουσι δ' αὐταὶ τὸ ζήτημα τῆς διδασκαλίας τῶν ἐκθέσεων μόνον ἀπὸ τῆς διδακτικῆς πλευρᾶς, ἐν τῇ διατυπώσει δὲ τῶν ἐπὶ μέρους ἀπόψεων ὀφορμῶνται ἀπὸ τῆς ψιλῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς ξένης βιβλιογραφίας. Οὐδεμία τούτων ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ ζητήματος ἀνατρέχει εἰς ψυχολογικὰ δεδομένα, οὐδὲ χρησιμοποιοεῖ μαθητικὰς ἐκθέσεις ὡς ὕλικόν ουστηματικῆς ἐρεύνης συμβαλλομένης εἰς τὴν ἐπίλυσιν διδακτικῶν προβλημάτων.

Ἐν τῇ ξένη ἀφ' ἑτέρου βιβλιογραφία ἀπαντῶσιν ἐργασιαὶ συναφεῖς πρὸς τὸ πρόβλημα τῶν ἐκθέσεων ἰδεῶν. Καὶ αὗται δ' ὅμως, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, δὲν ἐξετάζουσι τὴν ἔκθεσιν τῶν ἰδεῶν ὡς ψυχολογικὸν καὶ διδακτικὸν πρόβλημα, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦσιν αὐτὴν ὡς τρόπον συναγωγῆς ψυχολογικοῦ ὕλικου πρὸς μελέτην προβλημάτων τῆς ψυχολογίας τοῦ παιδὸς καὶ τῆς τῶν ἀτομικῶν διαφορῶν. Διὰ ταῦτα δὲν θεωροῦμεν ἀναγκαῖον νὰ προβῶμεν εἰς ἀνάλυσιν καὶ κρίσιν τῆς ἡμετέρας καὶ ξένης βιβλιογραφίας ὡς μὴ σχετιζομένης ἀμέσως πρὸς τὰ προβλήματα καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς προκειμένης ἐρεύνης.¹

Ἐν τούτοις ἡ δημοσίευσίς ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν, ἀναφερομένων εἰς τὰ θεμελιώδη προβλήματα τοῦ μαθήματος τῶν ἐκθέσεων, εἶναι εὐκαταία, διότι αὗται οὐ μόνον δύνανται νὰ βοηθῶσι τὸν διδάσκοντα νὰ καταστήσῃ ἀποδοτικώτερον τὴν ἐν τῷ μαθήματι τούτῳ ἐπιτελουμένην διδακτικὴν ἐργασίαν, ἀλλὰ καὶ ἐξυτηρητοῦσι καὶ ἄλλως, ἐμμέσως οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἔργον τῆς καθόλου ἀγωγῆς, καθ' ὅσον καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ μαθήματος τούτου εἰς αὐτὸ ἐκτείνεται πέρα τοῦ καθαρῶς

1. Πίναξ τῆς βιβλιογραφίας ταύτης τῆς τε ἡμετέρας καὶ ξένης ἐῤρηται ἐν τέλει τοῦ βιβλίου.

διδασκαλικῷ αὐτοῦ σκοποῦ. Συγκεκριμένως αἱ ἐκθέσεις ἰδεῶν ὡς ἔκφρασις τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου τοῦ μαθητοῦ ἀποτελοῦσιν ἄριστον ὕλικόν πρὸς διάγνωσιν τῆς ἀτομικότητος αὐτοῦ. Τὸ δυνατόν τῆς τοιαύτης τῶν ἐκθέσεων χρησιμοποίησεως διείδεν ἀνέκαθεν πᾶς διδάσκαλος στηριζόμενος εἰς ἔμφυτον ἐνόρασιν ὠξυμμένην διὰ τῆς πρακτικῆς πείρας. Δι' ὅ καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἐκθέσεως τοῦ μαθητοῦ ὡς σχολικῆς ἐργασίας συνήγεν ἐκ ταύτης συμπεράσματα περὶ τῆς ἀτομικότητος αὐτοῦ χαρακτηρίζων τοῦτον ἐπὶ παραδείγματι ὡς προσηκόντων ἢ μὴ, εὐφυᾶ ἢ ἀμβλύνουν, προτρέχοντα πνευματικῶς τῆς ἡλικίας του ἢ βραδέως ἐξελισσόμενον κ.τ.δ. Καὶ δὲν εἶχεν ἄδικον. Κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἐκθέσεως τῶν οἱ μαθηταὶ ἀναγκάζονται νὰ διακρίνωσι, κατατάσσωσι καὶ συστηματοποιῶσιν ὅ,τι ἐν τῇ συνειδήσει αὐτῶν εὕρηται παρὸν καὶ παρὰ γουσιν οὕτως ἴδιον δημιουργημα, κατοπιρίζον τὸν ἐσῶτερον ψυχικόν τῶν κόσμον.

Διὰ τοῦτο, ὡς γνωστόν, καὶ ἡ νεωτᾶτη ψυχολογία τοῦ παιδὸς καὶ ἡ τῶν ἀτομικῶν διαφορῶν χρησιμοποιοῦσι τὰς ἐκθέσεις ὡς ὕλικόν πρὸς συναγωγὴν ἐπιστημονικῶν συμπερασμάτων εἴτε καθολικῶν, τουτέστιν ἀναφερομένων εἰς τὴν καθόλου ψυχικὴν ἐξέλιξιν τοῦ παιδός, εἴτε πρὸς διάγνωσιν τύπων ἀτομικότητος. Συγκεκριμένως εἶναι δυνατὴ ἡ συναγωγὴ συμπερασμάτων περὶ τῶν τάσεων, κλίσεων καὶ διαφορόντων, τῆς δξύτητος τῆς νοήσεως, τῆς παρατηρητικότητος, τῆς ζωηρότητος τῆς φαντασίας, τῆς ἰσχύος τῶν συναισθημάτων τῶν παίδων κ.τ.δ.

Εἰδικώτερον δ' ἐν τῇ σχολικῇ πράξει ἡ ἐκθεσις θὰ ἀποκαλύψῃ εἰς τὸν ἡσκημένον τοῦ διδασκάλου ὄφθαλμόν ἐπὶ πλέον κατὰ τὰς ἁλλειψεις ἐκάστου τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, οἷον ἄλλατα κατὰ τὴν διανόσιν, ἐπιπολαιότητα τῆς ἀντιλήψεως, πένια τοῦ κύκλου τῶν παραστάσεων, ἁλλειψεις δημιουργικῆς φαντασίας, ἡλαττωμένον συμπαθητικόν συναίσθημα κ.τ.τ. ἢ καὶ ἀντιθέτως ἰκανότητος ἀποτελούσας τὸ περιεχόμενον τῆς ἰδιοφυίας αὐτοῦ. Μόνον δὲ διὰ τῆς τοιαύτης διαγνώσεως τῆς ἀτομικότητος τοῦ μαθητοῦ ὁ παιδαγωγὸς δύναται νὰ ρυθμίσῃ τὰ ἔργον αὐτοῦ ὡς οἷον τε σκοπιμώματα οἰκοδομῶν ἐπὶ ἀσφαλῶν δεδομένων, ὥστε νὰ πραγματώσῃ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ μαθητοῦ τὸν σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς¹.

1. Ἴδε Νικολάου Ἰ. Ἐξαρχοπούλου: Εἰσαγωγή εἰς

“Οθεν και από της πλευράς ταύτης πιστοῦται πόσον επιτακτική ἀποβαίνει ἡ ἀνάγκη τῆς παρ’ ἡμῖν διενεργείας ειδικῶν ἐρευνῶν ἀναφερομένων εἰς τὰς ψυχολογικὰς κυρίως προϋποθέσεις τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος τῶν ἐκθέσεων.

Ἡμεῖς ἐπιθυμοῦντες νὰ συντελέσωμεν ἔστω καὶ ἐπ’ ἐλάχιστον εἰς τὴν θεμελίωσιν τοῦ μαθήματος τούτου ἐπὶ τῶν ὀρθῶν ψυχολογικῶν βάσεων, προέβημεν εἰς σχετικὰς ἐρεῦνας. Ἐκ τῶν ἀπειροπληθῶν δὲ προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἀνακύπτουσι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἐρευνητοῦ καὶ ἀφορῶσιν εἰς τὰς ψυχολογικὰς προϋποθέσεις τοῦ μαθήματος τῶν ἐκθέσεων, ἐξελέξαμεν ὑποκείμενον τῆς ἡμετέρας ἐρεύνης, ὡς καὶ ἐκ τῶν προηγουμένων ἔχει καταστῆ φανερόν, τὰ ἀκόλουθα σημεῖα.

Ἐν πρώτοις ἐπεχειρήσαμεν νὰ διακρίνωμεν τοὺς κύκλους τῶν διαφερόντων ἢ ἄλλως τὰς πηγὰς, ἐξ ὧν ἀντλοῦνται συνήθως τὰ θέματα τῶν ἐκθέσεων, ὅταν ἐκλέγωνται ὑπὸ τῶν μαθητῶν. Ἐπειδὴ ὅμως ἀντελήφθημεν, ὅτι οἱ παῖδες συναρτῶσι ποικιλοτρόπως μετὰ τοῦ ἀτομικοῦ αὐτῶν ψυχικοῦ βίου τὰ θέματα τῶν ἐκθέσεων τῶν, καὶ ἂν εἶναι ταῦτα εἰλημμένα ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς, ἐπεδιώξαμεν παραλλήλως νὰ ἐξακριβώσωμεν καὶ τοὺς τύπους, καθ’ οὓς συναρτᾶται τὸ περιεχόμενον τῆς ἐκθέσεως μετὰ τοῦ ὑποκειμένου τοῦ γράφοντος. Ἄν δηλαδὴ ὁ γράφων πραγματεύεται τὸ θέμα του ἐξ ἀντικειμένου εἴτε ὑποκειμενικῶς, ἂν τοῦτο ἀποτελῇ προσωπικὴν βίωσιν ἢ ἀναπτύσσεται ὡς ξένον πρὸς τὸν ἐσώτερον αὐτοῦ ψυχικὸν κόσμον κ.τ.δ. Τρίτον τέλος πρόβλημα, οὗτινος τὴν ἐρευναν συμπληρωματικῶς ἐπεζητήσαμεν, εἶναι ἡ ἐξακριβώσις τοῦ χρόνου, εἰς τὸν ὁποῖον ἀναφέρονται τὰ ἐν ταῖς ἐκθέσειν ἰστορούμενα, ἂν δηλαδὴ ταῦτα ἀναφέρονται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸ μέλλον, τὸ παρὸν ἢ τὸ ἄμεσον παρελθὸν κ.ο.κ.

Συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω ὑποκείμενον τῆς ἡμετέρας ἐρεύνης εἶναι ἡ συναγωγή συμπερασμάτων περὶ τῶν θεμάτων

τὴν Παιδαγωγικὴν, σ. 196 κ. ε. Ἐκδ. 3η. Ἐν Ἀθήναις, 1934, ἐν^οα ὡς ἐξῆς ὀρίζεται ὁ σκοπός, τὸν ὁποῖον ὀφείλει νὰ θηρεύῃ ἡ ἀγωγή: «Ἡ ἀγωγή σκοπὸν ἔχει νὰ καταστήσῃ τὸν παῖδα προσωπικότητα κεντημένην ἰσχυράν καὶ ἠθικὴν βούλησιν, ἅμα δὲ νὰ εἰσαγάγῃ αὐτὸν εἰς τὰ πνευματικὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐξελίξῃ τὰς σωματικὰς καὶ ψυχικὰς δεξιότητας καὶ τὴν ἰδιορυσίαν αὐτοῦ».

ἐκείνων περί τὰ ὅποια στρέφεται τὸ διαφέρον τῶν μαθητῶν ἐν ἐκάστη ἡλικίᾳ καὶ τὰ ὅποια εἶναι πρόσφορα νὰ ἀποτελέσωσιν ὑποκείμενον ἀνακοινώσεως καὶ ἴδια διὰ τοῦ γραπτοῦ λόγου, πρὸς δὲ ἡ ἐξακριβώσις τῆς σχέσεως τοῦ περιεχομένου τῆς ἐκθέσεως πρὸς τὸ ὑποκείμενον τοῦ γράφοντος ὡς καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν χρόνον.

Σκοπὸς δ' ἡμῶν ἀπώτερος εἶναι νὰ βοηθήσωμεν τὸν διδάσκοντα εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν καταλληλοτέρων θεμάτων ἐκθέσεων, ἧτοι τῶν εὐρίσκομένων ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν διαφερόντων τῶν μαθητῶν ἐν ἐκάστη ἡλικίᾳ καὶ ἀντιστοιχούντων πρὸς τὴν πνευματικὴν αὐτῶν ὀριμότητα. Ὡσαύτως νὰ παράσχωμεν εἰς αὐτὸν σαφῆ γνῶσιν τῶν τρόπων, καθ' οὓς οἱ μαθηταὶ ἀντιμετωπίζουσι καὶ πραγματεύονται τὸ θέμα αὐτῶν κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἐκθέσεως, ὥστε νὰ προβαίνωσιν εἰς τὴν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ὀρθὴν ἐκτίμησιν τῆς ἐκθέσεως ὡς τελειωθέντος μαθητικοῦ ἔργου. Ἐν τέλει δὲ νὰ γνωρίσωμεν εἰς αὐτὸν ἂν καὶ ἐν τίνι μέτρῳ τὰ ὑπὸ τούτου ὑποδεικνυόμενα εἰς τοὺς μαθητὰς θέματα ἐκθέσεων δύνανται νὰ ἀναφέρονται εἰς γεγονότα ἐπίκαιρα ἢ μὴ εἶτε καὶ εἰς ἱστορικὰ εἶτε εἰς προβλήματα ἀναγόμενα εἰς τὸ μέλλον.

Κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ θέματος ἡμῶν ἀκολουθοῦμεν τὴν ἐξῆς πορείαν. Ἐν πρώτοις ἐπιχειροῦμεν σύντομον περιγραφὴν τοῦ χρησιμοποιηθέντος ὕλικου καὶ ἀνάλυσιν τῆς μεθόδου, ἣν ἠκολουθήσαμεν. Περαιτέρω παραθέτομεν τὰ ἐκ τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ὕλικου ἡμῶν καὶ τῆς ταξινομήσεως τῶν ἀριθμητικῶν δεδομένων συναχθέντα πορίσματα προβαίνοντες συγχρόνως εἰς ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν αὐτῶν. Τέλος ὑποτυποῦμεν καὶ τὰ παιδαγωγικὰ ἡμῶν συμπεράσματα. Συμπληροῦμεν δὲ τὴν ὅλην ἐργασίαν διὰ τῆς ἐν ἐπιμέτρῳ παραθέσεως καὶ δειγμάτων τινῶν θεμάτων ἐκ τῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ τῶν μαθητῶν διαφόρων ἡλικιῶν, ὅταν δίδεται εἰς αὐτοὺς ἐλεύθερα ἐκθεσις.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟΝ

Α΄ ΤΟ ΗΜΕΤΕΡΟΝ ΥΛΙΚΟΝ

Περιγραφή και προέλευσις αὐτοῦ.

Τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἄφορμᾶται ἀπὸ τῆς παιδαγωγικῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν πάσης φύσεως μορφωτικῆς ἐπίδρασις τοῦ ἐνηλίκου ἐπὶ τὸν τρέφοντα ὀφείλει ἀπαραιτήτως νὰ προσαρμόζηται πρὸς τὴν ἀτομικότητα αὐτοῦ. Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου τὸ Πειραματικὸν Σχολεῖον ὡς βάσιν τῆς ἐν αὐτῷ συντελουμένης μορφωτικῆς ἐργασίας ἔθηκε τὴν βαθεῖαν καὶ ὅσον ἔνεστιν ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς ἀτομικότητος τῶν εἰς αὐτὸ φοιτῶντων μαθητῶν¹, ἧτις καὶ ἐπιτυγχάνεται διὰ σειρᾶς ὅλης εἰδικῶν ἐπιστημονικῶν διαγνωστικῶν μεθόδων.

Διὰ τῶν μεθόδων τούτων συλλέγεται κατ' ἔτος πλούσιον καὶ ποικίλον ψυχολογικὸν ὕλικὸν συνιστάμενον εἰς παρατηρήσεις, πειράματα καὶ διαφόρους περὶ ἐκάστου τῶν τροφίμων αὐτοῦ πληροφορίας. Συγκεκριμένως τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὴν

1. Ἐν τοῖς ἐφεξῆς δηλοῦται τοῦτο διὰ τῶν ἀρχικῶν Π.Σ.Π.Α.

2. Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς ἀτομικότητος ἴδε Νικολάου Ἰ. Ἐξαρχοπούλου: Ψυχικαὶ διαφοραὶ τῶν παιδῶν καὶ ἡ διάγνωσις αὐτῶν, σ. 27—29 καὶ 91—95, Ἐν Ἀθήναις, 1932.

Τοῦ αὐτοῦ: Σωματολογία τοῦ παιδός, σ. 14-15. Ἐκδ. 2α. Ἐν Ἀθήναις, 1928.

3. Περὶ τῆς σημασίας τῆς διαγνώσεως τῆς ἀτομικότητος τῶν παιδῶν ἴδε Σ. Μ. Γεδεών: Παιδομετρία καὶ Παιδαγωγικὴ στατιστικὴ, σ. 8. κ. ἔ. Ἐν Ἀθήναις, 1930.

σωματικήν κατάστασιν καὶ ὑγείαν τῶν μαθητῶν, τὰς εἰδικὰς ἐπιδόσεις καὶ τὰ διαφέροντα τὰ κρατοῦντα ἐκάστοτε παρ' αὐτοῖς, τὰ φυσικὰ ἐλαττώματα καὶ προτερήματα αὐτῶν καὶ καθόλου τὰς ἰδιορρυθμίας, αἵτινες χαρακτηρίζουσιν ἕκαστον, ἀπαρτίζει δὲ τὸν λεγόμενον ἀτομικὸν τοῦ μαθητοῦ φάκελλον¹.

Ἐκαστος τοιοῦτος φάκελλος περιλαμβάνει τὰ διὰ διαφόρων μεθόδων συλλεγόμενα περὶ ἐκάστου μαθητοῦ στοιχεῖα ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ τελευταίου ἔτους τῆς εἰς τὸ σχολεῖον φοιτήσεως, πάντες δὲ φυλάσσονται ἐν τῷ Πειραματικῷ Σχολείῳ ἐν ἰδιαιτέρᾳ αἰθούσῃ καὶ ἐντὸς εἰδικῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κατεσκευασμένων προθηκῶν².

Μεταξὺ τῶν στοιχείων τῶν περιλαμβανομένων εἰς τοὺς ἐπὶ μέρος τούτους φακέλλους συγκαταλέγονται καὶ αἱ ἐλευθεραὶ ἐκθέσεις³. Νοοῦμεν δὲ διὰ τοῦ ὄρου ἐλευθέρα ἐκθεσις τὴν ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ ἐλευθέραν ἐκλογὴν τοῦ θέματος καὶ τὴν κατὰ τὸ δοκοῦν ἀνάπτυξιν του. Αἱ ἐκθέσεις αὐταὶ συνετάσσοντο ὑφ' ἐκάστου μαθητοῦ ἅπασι τοῦ ἔτους καὶ δὴ κατὰ μῆνα Μάιον. Παρωρμῶντο δ' οἱ μαθηταὶ εἰς τὴν σύνταξιν τῆς ἐλευθέρας ἐκθέσεως διὰ τῆς ἀπλῆς, σαφοῦς καὶ στερεοῦτου πάντοτε ὁδηγίας: «Νὰ γράψῃς μίαν ἐκθεσιν δι' ὅ,τι ζήτημα θέλεις».

Ἡ συναγωγὴ τοῦ ὕλικου τούτου διενεργεῖτο κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν καὶ ὥραν ἀνὰ πάσας τὰς τάξεις τοῦ σχολείου, εἰς δὲ τοὺς μαθητὰς δὲν προσηγγέλλετο, ὅτι ἐπέκειτο ἡ γραφὴ τῆς ἐλευθέρας ἐκθέσεως, ἵνα ἀποφεύγηται πᾶσα συνεννόησις μεταξὺ αὐτῶν περὶ τοῦ θέματος, ὅπερ ἕκαστος θὰ ἀνέπτυσσεν.

1. Ἀνάλυσιν τοῦ μέτρου τῆς τηρήσεως ἐν τῷ Π.Σ.Π.Α. ἀτομικοῦ φακέλλου τῶν μαθητῶν ὡς καὶ τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ ἴδε Αἰκ. Στριφτοῦ: Ὁ ἀτομικὸς φάκελλος τῶν μαθητῶν. (Γ' Τόμος τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Π.Σ.Π.Α.). Ἐν Ἀθῆναις, 1936.

2. Οἱ φακέλλοι τῶν ἀπολυομένων, μετεγγραφομένων καὶ γενικῶς ἀποφοιτῶντων ἐκ τοῦ Π.Σ.Π.Α. μαθητῶν μεταφέρονται μεθ' ὅλων αὐτῶν τῶν στοιχείων εἰς τὸ τμήμα συλλογῆς ὕλικου τοῦ Ἐργαστηρίου Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς δι' ἐπιστημονικὰ μελέτας, ὅφ' οὗ ὁ πρῶτος σκοπὸς τῆς τηρήσεως τούτων ἐν τῷ σχολείῳ ἦοι ἡ διάγνωσις τῆς ἀτομικότητος τῶν φοιτῶντων τροφίμων ὑπὸ τῶν διδασκόντων, δὲν ὑφίσταται πλέον.

3. Περὶ τούτων ἴδε Αἰκ. Στριφτοῦ, ἔ. ἀ.

Ἀπγορευέτο ὡσαύτως πᾶσα συζήτησις ἐν τῇ τάξει περὶ τοῦ θέματος ὡς καὶ πᾶσα ἐρώτησις πρὸς τὸν διδάσκοντα ἀπευθυνομένη, ἢ ὅποια θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποβάλη τὸ θέμα εἰς τοὺς ἄλλους μαθητάς.

Ὁ χρόνος ἐκτελέσεως τῆς ἐργασίας ταύτης ἠδύνατο καὶ νὰ ὑπερβῆ τὴν διδακτικὴν ὥραν, ἂν παρίστατο ἀνάγκη.

Αἱ ἐκθέσεις αὗται οὕτω συλλεγεῖσθαι διὰ μεθόδου καθαρῶς ἐπιστημονικῆς, ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὴ ἡ χρησιμοποίησις αὐτῶν καὶ δι' ἐπιστημονικὰς ἐρεῦνας, ἀπετέλεσαν τὸ ὕλικόν τῆς προκειμένης ἐργασίας.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων καθίσταται σαφές, ὅτι αὗται ὡς πρὸς τὴν ψυχολογικὴν ὕφην δὲν συμπίπτουσι πρὸς τὰς ὑπὸ τῶν μαθητῶν συντασσομένας ἐν τῷ οἰκίῳ μαθήματι κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα ἐκθέσεις, ἔστω καὶ ἐπὶ θεμάτων ἐλευθέρως ὑπ' αὐτῶν ἐκλεγομένων¹, ὡς γραφόμεναι ὑπὸ εἰδικούς ψυχολογικούς ὄρους. Δι' ὃ καὶ περιωρίσθημεν εἰς ἐπεξεργασίαν τῶν ἐν τοῖς ἀτομικοῖς φακέλλοις ἐμπεριεχομένων ἐλευθέρων ἐκθέσεων, ἀποφυγόντες νὰ συμπεριλάβωμεν εἰς τὸ ὕλικόν ἡμῶν καὶ κοινῶν τύπου μαθητικὰς ἐλευθέρως ἐκθέσεις. Ἰδίαι ἐφοβήθημεν, μὴ ὠρισμένοι ἐπικαιρότητες π. χ. ἐκκλησιαστικά ἢ ἐθνικὰ ἑορταί, ἔκτακτόν τι κοινωνικὸν ἢ ἱστορικὸν γεγονός, φυσικὸν φαινόμενον κ.τ.δ. παρορμήσωσι τοὺς πλείστους τῶν μαθητῶν εἰς ἔκφρασιν, ὅποτε πλέον τὰ πορίσματα

1 Περὶ τῶν ἐλευθέρων τούτων ἐκθέσεων ἴδε Νικολάου Ἰ. Ἐ. Ἐαρχοπούλου: Ἀρχαὶ τεθεῖσαι διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐκθέσεων (β' ὄν ἐν τῷ Π. Σ. Π. Α. (ΣΤ' Τόμος τῶν Δημοσευμάτων τοῦ Π. Σ. Π. Α. ὑπὸ τύπων), ἐνθα αἱ ἐκθέσεις ἀναλόγως τῶν θεμάτων τῶν διακρίνονται κατ' αὐτὸν εἰς τὰ ἐξῆς τρία εἶδη: α') τὰς κοινὰς τῆς τάξεως, β') τὰς ἐλευθέρως, αἵτινες παρασκευάζονται ὑπὸ ομάδων μαθητῶν ἢ καὶ μεμονωμένων μαθητῶν καὶ τῶν ὁποίων τὰ θέματα ἐκλέγονται ἐλευθέρως ὑφ' ἑκάστου μαθητοῦ καὶ γ') τὰ θέματα περιθώρια, αἵτινα εἶναι μεικτῆς φύσεως, ἀφ' οὗ μετέχουσι καὶ τῆς ἐλευθέρως ἐκλογῆς τοῦ μαθητοῦ, καταλείποντα στάδιον εἰς ἐπιλογὴν ὠρισμένων ἐντυπώσεων καὶ στοιχείων ἐκ μείζονός τινος βλ. ἄλλα καὶ τῆς ὑποδείξεως τοῦ διδασκάλου, ὅστις διαγράφει σαφῶς τὰ ὄρια τῆς περιοχῆς, ἐξ ἧς θὰ ἀντλήσωσιν οἱ μαθηταί.

ἡμῶν δὲν θὰ ἀπεκάλυπτον τὰ φυσικά καὶ ἐκ τῶν ἔνδον ὑπαγορευόμενα διαφέροντα τῶν μαθητῶν, ἀλλὰ τὸν βαθμὸν μεθ' οὗ γεγονότα ἐπικαιρα ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ θέματος τῆς ἐλευθέρας ἐκθέσεως.

Καὶ ταῦτα μὲν ὄσον ἀφορᾷ εἰς τὸν τρόπον συναγωγῆς τοῦ ἡμετέρου ψυχολογικοῦ ὕλικου. Ὑπολείπεται νῦν νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συλλεγεῖσων ἐκθέσεων, τῆς ἡλικίας, ἣν διήνουσιν καὶ τῆς τάξεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἐφοίτων οἱ συντάξαντες ταύτας μαθηταί, τῶν σχολικῶν ἐτῶν, καθ' ἃ συνελέγησαν αὐταὶ κ. ἄ. δ.

Εἰς ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν καὶ στατιστικὴν ἐπεξεργασίαν ὑπεβλήθησαν πεντακόσιοι ἐνενηκοντα δύο (592) ἐν δλω ἐκθέσεις συνταχθεῖσαι ὑπὸ ὀρρένων μαθητῶν¹ τοῦ Π. Σ. Π. Α., ἡλικίας 10—19 ἐτῶν, φοιτῶντων ἀπὸ τῆς Ε' τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου μέχρι καὶ τῆς τελευταίας τάξεως τοῦ ἐξαταξίου γυμνασίου παλαιοῦ τύπου². Τὰ ἔτη ταῦτα τῆς ἡλικίας συμπίπτουσι πρὸς τὰ ἔτη τῆς ἡλικίας, ἅτινα διατρέχουσι κατὰ τὰ νῦν κρατοῦντα ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει οἱ μαθηταί τῶν σχολείων μέσης ἐκπαιδεύσεως, εἰς τὸ μορφωτικὸν ἔργον τῶν ὁποίων σκοπεῖ νὰ συμβάλῃ ἡ παροῦσα ἔρευνα.

¹ Αναφέρεται δὲ τὸ ὕλικόν ἡμῶν εἰς τὰ σχολικὰ ἔτη 1933—1934, 1934—1935 καὶ 1935—1936³. Ἐκ τῶν φακέλλων ἐλήφθησαν αἱ συνταχθεῖσαι κατὰ τὰ σχολικὰ ταῦτα ἔτη ἐκθέσεις μα-

1. Τὸ Π. Σ. Π. Α. συγκείμενον ἐκ τριῶν σχολείων ὑπὸ κοινὴν διεύθυνσιν — ἐνὸς πολυταξίου δημοτικοῦ σχολείου, ἐνὸς μονοταξίου δημοτικοῦ σχολείου καὶ ἐνὸς γυμνασίου κλασικῆς μορφώσεως — δεχεται θήλα εἰς μὴ τὰ δημοτικά σχολεῖα αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἡ ἔρευνα ἡμῶν περιωρίσθη κατ' ἀνάγκην εἰς ἄρρενα, ἀνάλογος δὲ ἔρευνα καὶ ἐπὶ θηλέων θὰ ἀποτελέσῃ τὸ ἀντικείμενον αὐτοτελοῦς ἡμῶν ἐργασίας ἐν τῷ μέλλοντι.

2. Πρόκειται περὶ τοῦ καταργηθέντος βάσει τῶν Α. Ν. 770/1937 καὶ 1849/1939 «Περὶ ὀργανώσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως» ἐξαταξίου γυμνασίου, εἰς ὃ εἰσηγοντο οἱ μαθηταὶ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν ἐξαετοῦς φοιτήσεως ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ.

3. Ὁ βεσμός τῶν ἐλευθέρων ἐκθέσεων ὡς μέσου πρὸς διάγνωσιν τῆς ἀτομικότητος τῶν μαθητῶν ἐτέθη ἐν ἰσχύϊ εἰς τὸ Π. Σ. Π. Α. ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1933—1934.

θητων των προμνημονευθεισων ηλικιων και τάξεων, άνευ ουδεμιας επιλογης.

Την κατανομή των εκθέσεων τούτων καθ' ηλικίας και τάξεις δεικνύουσιν οι κατωτέρω υπ' αριθ. 1 και 2 πίνακες.

Πίναξ 1.

Εμφαίνων την καθ' ηλικίας κατανομήν των εκθέσεων.

Ηλικία	10-11	11-12	12-13	13-14	14-15	15-16	16-17	17-19	Σύνολον
Αριθ. εκθέσεων	35	70	76	73	72	90	94	82	592

Πίναξ 2.

Εμφαίνων την κατά σχολικὰς τάξεις κατανομήν των εκθέσεων.

Τάξις	σ'ι	στ'	Α'	Β'	Γ'	Δ'	Ε'	ΣΤ'	Σύνολον
Αριθ. εκθέσεων	61	66	81	70	77	80	83	74	592

Β'. Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

α') Αποδελτίωσις.

Έξ εκάστης των κατά τόν προμνημονευθέντα τρόπον συγκεντρωθεισων ελευθέρων εκθέσεων των μαθητων του Π.Σ.Π.Α., αιτινες και απέτελεσαν τὸ πρὸς σπουδὴν τοῦ ἡμετέρου προβλήματος χρησιμοπονηθέν υλικόν, ἐλήφθησαν υπ' ὄψιν τὰ κάτωθι στοιχεῖα κριθέντα χρήσιμα διὰ τὴν ἡμετέραν ἔρευναν.

α') Ὁ ἀριθμὸς τοῦ ἀτομικοῦ φακέλλου τοῦ μαθητοῦ.

β') Τὸ ὄνομα καὶ ἐπώνυμον, ἢ τάξις καὶ ἡ ηλικία αὐτοῦ.

1. Τὰ ἐν τῷ πίνακι μικρὰ στοιχεῖα δηλοῦσι τὰς τάξεις τοῦ δημοτικού σχολείου, τὰ δὲ κεφαλαῖα τὰς τάξεις τοῦ Γυμνασίου.

γ) Ὁ τίτλος τῆς ἐκθέσεως καὶ ἡ ἡμερομηνία, καθ' ἣν ἐγράφη αὕτη¹ καὶ

δ) Τὸ περιεχόμενον τῆς ἐκθέσεως ἐν βραχείᾳ περιλήψει περιλαμβανούση τὰ κύρια αὐτοῦ σημεῖα.

Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἐθεωρήθη σκόπιμον νὰ μεταγραφῶσιν ἐπὶ ἀτομικῶν ὀνοματικῶν δελτίων, ὧν ἕκαστον ἀντεστοίχει πρὸς μίαν ἐκθεσιν.

Προέβημεν δὲ εἰς τὴν μεταγραφὴν ταύτην, διότι οὕτω παρέχονται εὐσυνόπτως πάντα τὰ χρήσιμα εἰς τὴν μελέτην τοῦ ἡμετέρου προβλήματος στοιχεῖα καὶ ἐξασφαλίζεται ἡ ταχεῖα καὶ ἀκριβὴς στατιστικὴ ἐπεξεργασία. Συγκεκριμένως ὁ χρησιμοποιοῦν ἀτομικὰ δελτία δύναται νὰ κατατάσῃ αὐτὰ ἐκάστοτε ἀπὸ διαφόρων ἀπόψεων, ἐξοικονομοῦνται δ' οὕτω χρόνος καὶ δυνάμεις καὶ ἀποκλείονται τὰ ἐκ τῶν ἐπανελημμένων ἀντιγραφῶν καὶ τῆς ἀπ' εὐθείας πινακογραφήσεως δυνάμενα νὰ προέλθωσι σφάλματα. Διὰ τοῦς λόγους δὲ τούτους συνιστῶνται ταῦτα ὑπὸ πάντων τῶν ἐπιστημῶν ἐρευνητῶν ἡμετέρων καὶ ξένων¹.

Ἀμέσως κατωτέρω περιγράφομεν διὰ βραχείων τὸν τύπον τῶν ὑφ' ἡμῶν χρησιμοποιηθέντων δελτίων ὡς καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐπ' αὐτῶν μεταγραφῆς τῶν περὶ ὧν ἀνωτέρω ὁ λόγος στοιχείων.

Τὰ δελτία ταῦτα ἔχουσι διαστάσεις 17×10 ἑκατοστῶν.² Ἐν τῇ ἄνω ἀριστερᾷ γωνίᾳ ἐκάστου ὑπάρχει ἡ σύντμησις Αὐξ. Ἀριθ. (= Αὐξων Ἀριθμός), παραπλευρῶς δὲ βραχεῖα ὀριζόντιος γραμμῆ, ἐν ἣ εὗρηται καταγεγραμμένος ὁ ἀριθμὸς τοῦ ἀτομικοῦ φακέλλου τοῦ μαθητοῦ, ἐξ οὗ ἐλήφθη ἡ ἐκθεσις.

Ἐν τῇ ἄνω δεξιᾷ γωνίᾳ ὑπάρχουσι δύο ὀριζόντιοι γραμμαὶ ἀρχόμεναι ἀπὸ τοῦ μέσου περίπου τοῦ δελτίου προοριζόμεναι διὰ τὴν ἀναγραφὴν τὸ μὲν τοῦ ὀνόματος καὶ ἐπώνυμου τοῦ μαθητοῦ καὶ δὴ κατὰ τὴν σειρὰν, ἐπώνυμον ὄνομα-ὄνομα πατρός, τὸ δὲ τῆς σχολικῆς τάξεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἐφοῖτα οὖ-

1. Ἴδε Νικολάου Ἰ. Ἐξαρχοπούλου: Σωματολογία τοῦ παιδός, σ. 127 καὶ 363 κ. ἑ. Ἐν Ἀθήναις, 1928 Ὡσαύτ. Σ. Μ. Γεθέρων: Παιδομετρικὰ ἔρευναι ἐν Ἑλλάδι, σ. 12. Ἐν Ἀθήναις, 1931 καὶ R. Martin: Richtlinien für Körpermessungen. München, 1924.
2. Βλ. καὶ τὸν ἐν σ. 13 τύπον ἀτομικοῦ δελτίου συμπληρωμένου.

τος, ὅτε ἔγραψε τὴν ἔκθεσιν, καὶ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ εἰς ἔτη, μῆνας καὶ ἡμέρας.¹

Κάτωθεν τῶν στοιχείων τούτων ἀνεγράφετο κατὰ σειράν ὁ τίτλος τῆς ἐκθέσεως, ἐλλείπει δὲ τούτου αἱ λέξεις «ἀνευ τίτλου» ἐντὸς ἀγκυλῶν, ὡς καὶ ἡ ἡμερομηνία, καθ' ἣν ἐγράφη ἡ ἔκθεσις. Μετὰ δὲ ταῦτα εἰς τὸν ὑπόλοιπον χῶρον τοῦ δελτίου εὔρηται καταγεγραμμένον τὸ περιεχόμενον τῆς ἐκθέσεως ἐν βραχείᾳ περιλήψει.

ΤΥΠΟΣ ΑΤΟΜΙΚΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ

Αἰξ. ἀριθ. 58 Φ	Δεῦμέζης Ἀριστείδης Νικήτα Ε', Δημοτ. 10-3-14
Ἡ ἐκδρομὴ εἰς τὴν Βουλιαγμένην	
15-5-1934	
Περιγράφει τὰ ἐπ' αὐτοῦ καὶ τῶν συμμαθητῶν του πεπραγμένα κατὰ τὴν σχολικὴν ταύτην ἐκδρομὴν, τὴν γενομένην τὸ παρελθὸν Σάββατον.	
	I Σχολ. βίος
	II Βεβιωμ.
	III Παρόν ἢ ἄμ. παρλθ.

[Τὸ δελτίον ὡς ἔχει μετὰ τὴν ἐπ' αὐτοῦ μεταγραφὴν ἐκ τοῦ πρῶ τοτύπου τῆς ἐκθέσεως τῶν διὰ τὴν ἔρευναν ἡμῶν ἀπαραιτήτων στοιχείων, τὴν ὑποτύπωσιν τοῦ θέματος περιληπτικῶς καὶ τὴν ἀναγωγὴν αὐτοῦ εἰς κατηγορίας ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου τῆς ἐκθέσεως.]

Δεξιᾷ τῆς ἐπιφανείας τοῦ δελτίου ὑπάρχει περιθώριον πλάτους τεσσάρων ἑκατοστῶν περίπου προοριζόμενον διὰ τὴν ἀναγραφὴν στοιχείων προκυπτόντων ἐκ τῆς περαιτέρω ψυχολογικῆς ἐπεξεργασίας τῶν ἐκθέσεων. Ταῦτα εἶναι αἱ κατηγορίαι, εἰς ἃς

1. Περὶ τοῦ τρόπου ἐξγωγῆς τῆς ἡλικίας οὕτω πως ἴδε Σ. Μ. Γεωργίου, Ε. ἄ. σ. 15.

άνγονται αἱ ἐπὶ μέρους ἐκθέσεις καὶ αἱ ὁποῖαι παριστῶνται ἐπὶ τοῦ περιθωρίου τούτου διὰ συντετημένων λέξεων.¹

Πλὴν τῆς τοῦ δελτίου περιγραφῆς καὶ τοῦ τρόπου μεταγραφῆς ἐκ τῶν ἐκθέσεων ἐπὶ τῶν δελτίων τῶν διὰ τὴν ἔρευναν ἡμῶν ἀπαιτουμένων στοιχείων, θεωροῦμεν ἀποραίτητον νὰ ἐκθέσωμεν διὰ βραχυτάτων εἰς τί ἐχρησιμοποίησαμεν ἕκαστον τούτων.

Ὁ ἀριθμὸς τοῦ ἀτομικοῦ φακέλλου τοῦ μαθητοῦ, ἐξ οὗ ἐλήφθη ἡ ἐκθεσις, σκοπὸν εἶχε νὰ καθιστᾷ εὐχερῆ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐνδεχόμενον ἔλεγχον ἀναφερόμενον εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ δελτίου καταγραφέντα στοιχεῖα, ὡς εἰς τὴν ἡλικίαν, τὴν τάξιν, τὴν χρονολογίαν καὶ ἡμερομηνίαν γραφῆς τῆς ἐκθέσεως κ.λ. Ὡσαύτως καθίστα εὐχερῆ ἐνδεχομένην συμπλήρωσιν τῶν δελτίων καὶ δι' ἄλλων στοιχείων ἐκ τοῦ φακέλλου, οἷα ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις, ἡ κοινωνικὴ τάξις, ὁ βαθμὸς ἐπιδόσεως ἐν τοῖς μαθήμασι κ.τ.θ., ἐφ' ὅσον, προΐουσης τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ὄλικοῦ ἡμῶν, τοιοῦτόν τι θὰ καθίστατο ἀναγκαῖον.

Τὸ δὲ νῦν καὶ ἐπὶ τῶν μαθητοῦ, διευκολῶν καὶ τοῦτο τὴν βαθυτέραν σπουδὴν ἐκάστης ἀτομικῆς περιπτώσεως, ἦτο ἀπαραίτητον ἰδίᾳ δι' ἐνδεχομένην τυπολογικὴν ἔρευναν. Νοοῦμεν δ' ἐνταῦθα διὰ τοῦ ὅρου τυπολογικὴ ἔρευνα τὴν συγκέντρωσιν πασῶν τῶν ἐκθέσεων τῶν γραφεισῶν ὑφ' ἐκάστου τῶν μαθητῶν κατὰ τὰς διαφόρους ἡλικίας, τὴν σύγκρισιν αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ τὴν ἀναζήτησιν κοινῶν ἐν σὺ ταῖς γνωρισμάτων πρὸς μὲν πρὸς ἀτομικῶν εἰκότων ψυχικῆς συνθέσεως τῶν παιδῶν, αἱ ὁποῖαι καὶ νὰ ἀναχθῶσι βραδύτερον εἰς ψυχολογικοὺς τύπους, τῇ βοήθειᾳ καὶ τοῦ λοιποῦ ἐν τοῖς ἀτομικοῖς φακέλλοις φυλαττομένου πολυτιμοτάτου ὄλικοῦ².

Ἡ μεταγραφὴ τῆς σχολικῆς τάξεως καὶ τῆς ἡλικίας τοῦ μαθητοῦ ἦτο, ὡς εἶκός, ἀπαραίτητος βᾶσις διὰ τε τὴν στατιστικὴν ἐπεξεργασίαν καὶ τὴν ψυχολογικὴν ἐκτίμησιν τῆς ἀτομικῆς περιπτώσεως.

1. Περὶ τοῦ περιεχομένου τῶν κατηγοριῶν τούτων καὶ τῶν ἀντιστοιχῶν συντμήσεων ἴδε κατωτέρω ἐν τοῖς οἰκείοις κεφαλαίοις.

2. Περὶ τοῦ ὄλικοῦ τούτου βλ. τὰ ἐν τῷ κεφαλαίῳ: Τὸ ἡμέτερον ὄλικόν σ. 7 κ. ἔ.

Ἡ καταγραφή βραχείας τοῦ περιεχομένου περιλήψεως ἐκρίθη ἀπαραίτητος, ἵνα συμπληρώσῃ καὶ ἀποσαφήσῃ τὸν ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ διδόμενον εἰς τὴν ἔκθεσιν τίτλον, διότι παρατηρήθη, ὅτι οὗτος δὲν διαφωτίζει ἡμᾶς πλήρως περὶ τοῦ περιεχομένου τῆς ἐκθέσεως. Συγκεκριμένως οὗτος, ἴδιον παρὰ τοῖς νεωτέροις μαθηταῖς, εἴτε δὲν συμπίπτει πάντοτε πρὸς τὸ θέμα, εἴτε δὲν καλύπτει πᾶσαν τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ, εἴτε διατυπῶνται ὡς γενικώτατα, εἴτε τέλος οὐδαμῶς ὑποδηλοῖ τὸν τρόπον χειρισμοῦ τοῦ θέματος ὑπὸ τῶν μαθητῶν. Κατ' ἀκολουθίαν ἔρευνα περὶ τῶν θεμάτων καὶ τοῦ περιεχομένου τῶν ἐκθέσεων βασιζομένη εἰς μόνους τὰς ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐπιγραφὰς δύναται ἀσφαλῶς νὰ ἀγάγῃ εἰς πλάνους. Ἐπὶ πλέον ἰκανὸς ἀριθμὸς τῶν εἰς χεῖρας ἡμῶν ἐκθέσεων ἐστερεῖτο τίτλου.

Πρὸς πίστῳσιν τῶν ὑφ' ἡμῶν λεγομένων καταχωρίζομεν ἑνταῦθα παραδείγματα ἐκθέσεων, τῶν ὁποίων ὁ τίτλος δὲν διαφωτίζει ἡμᾶς ἐπαρκῶς περὶ τοῦ περιεχομένου :

1) Ἐκθεσις ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Τὰ παράξενα», ἔνθα ὁ γράψας ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐντυπώσεως, τὴν ὁποίαν ἐνεποίησαν εἰς αὐτὸν αἱ ἐπιδόσεις νέου τινὸς ἄνευ χειρῶν καὶ μεθ' ἑνὸς μόνου ποδός. Τὸ περιεχόμενον τοῦτο οὐδαμῶς ὑποδηλοῦται διὰ τοῦ τίτλου.

2) Ἐκθεσις «Ἡ χιών», εἰς τὴν ὁποίαν περιγράφονται τὰ πεπραγμένα ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ, καθ' ἣν ἡμέραν ἔπεσε χιών, ἐν ᾧ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη θὰ εἶχε θέσιν μᾶλλον εἰς ἔκθεσιν περιγράφουσαν τὸ φυσικὸν τοῦτο φαινόμενον εἴτε τὴν φύσιν κατὰ τὴν πτώσιν τῆς χιόνος ἢ ἄλλο τι παρόμοιον.

Ἡ ἡμερομηνία τέλος λόγον εἶχε νὰ διευκολύνῃ ἡμᾶς εἰς τὴν ἐξακριβῶσιν τῆς ἐπικαιρότητος ἢ μὴ τοῦ θέματος ὡς καὶ εἰς τὸν ἔλεγχον τοῦ περιεχομένου.

Ἡ τοιαύτη ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐκτεθεῖσα μεταγραφὴ τοῦ ὕλικου εἰς τὰ ἀτομικὰ δελτία ὡς καὶ ἡ πρώτη κατεργασία αὐτοῦ—ἐπὶ παραδείγματι ἡ ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου διὰ βραχείας περιλήψεως—ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον στάδιον τῆς σπουδῆς τῶν προβλημάτων, τὴν ὁποίαν ἐθέσαμεν ὡς σκοπὸν τῆς ἡμετέρας ἐρεῦνης, ἥτοι τὴν πρώτην ἐπεξεργασίαν τοῦ ὕλικου. Τὸ δεύτερον στάδιον—ἡ κυρίως ἐπεξεργασία τοῦ ὕλικου—συνίσταται εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν θεμάτων καὶ τὴν ὑπαγωγήν τῶν συγγενῶν πρὸς ἄλληλα εἰς ομάδας, εἰς τὸν σχηματι-

σμον δηλ. κατηγοριῶν θεμάτων καὶ περιεχομένων ἐκθέσεων. ¹

Μετὰ τὴν κατὰ τὰ ὡς ἄνω ὑπαγωγὴν ἐκάστης ἐκθέσεως εἰς τὴν ἀντίστοιχον πρὸς τὸ περιεχόμενον αὐτῆς κατηγορίαν ὑπελείπετο ἡ στατιστικὴ ² ἐπεξεργασία τοῦ ὕλικου ἡμῶν, τῆς ὁποίας ἀπλουστάτη μορφή ἦτο ἡ ἀρίθμησις τῶν ὑφ' ἐκάστην κατηγορίαν ὑπαχθισῶν ἐκθέσεων ἀνά τὰς διαφόρους ἡλικίας ἢ σχολικὰς τάξεις καὶ ἡ πινακογράφησις τῶν ἀριθμητικῶν ³ τούτων δεδομένων πρὸς συναγωγὴν τελικῶν πορισμάτων.

β) Ἡ κατάταξις τῶν δελτίων.

Ὡς ἐλέχθη, τὰ ἀτομικὰ δελτία ἐκθέσεων κατετάγησαν :

α) Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἡλικίας, τὴν ὁποίαν εἶχον οἱ μαθηταὶ καθ' ἡμέραν ἔγραψαν τὰς ἐκθέσεις αὐτῶν καὶ

β) Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς σχολικῆς τάξεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἐφοίτων οὗτοι ⁴.

Ἐν τοῖς ἐπομένοις θὰ ἐκθέσωμεν διὰ βραχέων τὸν τρόπον τῆς καθ' ἡλικίας κατανομῆς τοῦ ὕλικου, τὸν ὁποῖον ἡμεῖς προεκρίναμεν ἐκ τῶν πλείονων τοῦ ἐνὸς χρησιμοποιουμένων εἰς τὴν καθόλου παιδολογικὴν ἔρευναν.

Κατὰ τὴν κατάταξιν τῶν ἐκθέσεων ἀναλόγως τῆς ἡλικίας τῶν ἐξετασθέντων μαθητῶν ἐκ τῶν τεσσάρων ἐν χρήσει συστημάτων κατατάξεως καθ' ἡλικίας, ἦτοι τοῦ κατὰ συμπληρωμένα ἔτη, τοῦ κατὰ διατρεχόμενα ἔτη, τοῦ κατὰ διατρεχόμενα διαστήματα καὶ τοῦ κατὰ τὸν μαθηματικὸν τρόπον, προειμήψαμεν τὸ τῶν διατρεχομένων διαστημάτων.

Νοοῦμεν δὲ διὰ τοῦ δρου τούτου τὸ σύστημα, τὸ ὁποῖον

1. Περὶ τούτων ἴδε ἐν τῇ μεθεπομένη παραγράφῳ.

2. Περὶ τῆς σημασίας τῆς στατιστικῆς ἴδε Σ. Μ. Γ ε δ ε ὡ ν: Παιδομετρία καὶ παιδαγωγικὴ στατιστικὴ, σ. 19 κ. ἔ. Ἐν Ἀθήναις, 1930.

3. Περὶ ταύτης ἴδε Σ. Μ. Γ ε δ ε ὡ ν: Παιδομετρικαὶ ἔρευναι ἐν Ἑλλάδι, σ. 37. Ἐν Ἀθήναις, 1931.

4. Ἡ κατανομή τῶν ἐκθέσεων καὶ ἀπὸ τῆς δευτέρας ταύτης βέσεως κατατάξεως, ἥτις οὐδεμίαν παρέχει δυσχέρειαν, ὡς δεικνύει καὶ ὁ ἐν σ. 11 ὑπ' ἀριθ. 2 πίναξ, ὑποβοηθεῖ ἡμᾶς πλὴν ἄλλων νὰ διαγνώσωμεν ἐνδεχομένως κατὰ πόσον ἡ ὕλη τῆς διδασκαλίας δύναται νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ θέματος.

ἀφορμάται ἐκ τοῦ δεδομένου ὅτι ἡ ἀκριβὴς ἡλικία τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι δυνατόν νά δηλωθῇ δι' ἑνὸς καὶ μόνου ἀριθμοῦ, ἀφ' οὗ ἐν ταῖς πλείσταις τῶν περιπτώσεων οὗτος δὲν ἄγει ἡλικίαν πλήρους ἔτους, ἀλλὰ ἔτους τινός καὶ μίᾳς ἢ περισσοτέρων ἡμερῶν ἢ καὶ ἑνὸς ἢ περισσοτέρων μηνῶν. Τοῦτου ἕνεκα, κατὰ τὸ περι οὗ ὁ λόγος σύστημα, ἀπαρτίζονται ὁμάδες ἀτόμων διατρεχόντων τὸ αὐτὸ ἔτος τῆς ἡλικίας, αἵτινες καὶ λαμβάνουσι τὴν ὀνομασίαν ἐκ τοῦ ἀντιστοίχου ἐτησίου χρονικοῦ διαστήματος. Ἄλλαις λέξεσιν, ἢ οὕτω σχηματισθεῖσα ὁμάς ὁμηλικῶν παιδῶν χαρακτηρίζεται διὰ δύο ἀριθμῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν πρῶτος δηλοῖ τὰ ὑπὸ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ὁμάδα παιδῶν συμπληρωμένα πλήρη ἔτη τοῦ βίου, ὁ δὲ δεύτερος συμπίπτει πρὸς τὸ ἔτος, τὸ ὅποιον οὗτοι διατρέχουσι.

Παράδειγμα: Παῖδες ἡλικίας 10—11 ἐτῶν.

Εἰς τὴν ὁμάδα ταύτην ἀνήκουσι πάντες οἱ συμπληρώσαντες τὸ 10ον ἔτος τῆς ἡλικίας τῶν παιδῶν, καὶ δὴ παῖδες ἡλικίας 10 ἐτῶν καὶ μίᾳς ἡμέρας καὶ παῖδες 10 ἐτῶν, 11 μηνῶν καὶ 30 ἡμερῶν.¹

Οἱ λόγοι δι' οὓς προεκρίνομεν τὸ σύστημα τοῦτο, τὸ τῶν διατρεχομένων διαστημάτων, εἶναι οἱ ἑξῆς.

Ὁ τρόπος οὗτος κατατάξεως εἶναι προσφορώτερος εἰς τὴν ψυχολογικὴν ἔρευναν καὶ παρέχει ἀκριβεστέραν ἀριθμητικὴν εἰκόνα τῆς ἡλικίας, τὴν ὁποίαν διατρέχει ἡ ὁμάς, δυνάμενος οὕτω νά προφυλάξῃ ἀπὸ πλανῶν. Συγχρόνως δὲ ἔχει καὶ τὸ πλεονέκτημα, ὅτι ἐπιτρέπει συγκρίσεις πρὸς ὁμοίας ἢ παρεμφερεῖς ξένας ψυχολογικὰς ἐρεῦνας καὶ δὴ οὐ μόνον πρὸς ἐκεῖνας, αἵτινες προκρίνουσι κατὰ τὰς τῶν ὀλικῶν κατὰ διατρεχόμενα διαστήματα, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐκεῖνας, τὰ πορίσματα τῶν ὁποίων ἔχουσι διαταχθῆ κατὰ τὸ σύστημα τῶν συμπληρωμένων ἐτῶν.²

1. Περὶ τῶν συστημάτων τούτων κατατάξεως καθόλου ἴδε Σ. Μ. Γεδεῶν, Ἐ. ἀ. σ. 16—19, ἐνθα καὶ πίναξ δηλῶν ἀντιστοιχίαν ὀλογισμοῦ διατρεχομένων ἐτῶν καὶ διατρεχομένων διαστημάτων.

2. Τὴν κατανομὴν τῶν ἐκθέσεων καθ' ἡλικίας δεικνύει ὁ ἐν σ. 11 ὑπ' ἀρ. 1 πίναξ.

γ) Αί απόψεις ψυχολογικής εξέτασεως του ήμετέρου ύλικου — Υπαγωγή των θεμάτων των εκθέσεων υπό κατηγορίας.

Κύριος σκοπός της ήμετέρας έρεύνης ύπηρεξεν ή συναγωγή συμπερασμάτων περί των θεμάτων εκείνων, τά όποια προσελκύουν τό διαφέρον των μαθητών έν έκάστη ήλικία και είναι πρόσφορα νά παρορμήσωσι πρός άνακοίνωσιν ίδια δια τοϋ γραπτοϋ λόγου.

Ι. Πρός έπίτευξιν τοϋ σκοποϋ ήμων τούτου έπεζητήσαμεν νά εξετάσωμεν τά θέματα των εκθέσεων των μαθητών έν πρώτοις από της άπόψεως της πηγής, έκ της όποιας έκαστος των γραφόντων άντλεί τās έμπνεύσεις αϋτοϋ. Έπεχειρήσαμεν δηλονότι κατά την περαιτέρω ψυχολογικήν τοϋ ύλικου ήμων έπεξεργασίαν νά διακρίνωμεν τοϋς κύκλους διαφερόντων, εις τοϋς όποίους άνάγονται συνήθως τά θέματα των έλευθέρων εκθέσεων των μαθητών.

Έπί παραδείγματι: 'Ο περιγράφων την φύσιν έν τη εκθέσει τη έπιγραφομένη «'Ανοιξις» άντλεί ήμπνευσιν αϋτοϋ έκ της περιβαλλούσης φύσεως. Έν έτέρω υπό την έπιγραφήν «'Ομόνοια-Πατήσια», εις ήν ό γράψας εκθέτει, τί ύπέφερεν, έως ότου εϋρη μέσον συγκοινωνίας δια τά Πατήσια και τί κατά την διαδρομήν ύπέστη, άντλεί τό άναπτυσσόμενον θέμα έκ της προσωπικής του ζωής. Εις τρίτην έπιγραφομένην «'Η δυναστεία των 'Αντωνίνων», εις την όποιαν ό μαθητής χαρακτηρίζει τοϋς αυτοκράτορας της δυναστείας ταύτης συγκρίνων τούτους πρός άλλους πρό αϋτών βασιλεύσαντας και πρός βασιλείς άλλων έθνών, άντλεί τό θέμα έκ της πολιτικής ιστορίας. Οϋτω διακρίνομεν ώς κύκλους διαφέροντος ή πηγάς, έξ των ήντλησαν οι μαθηταί οϋτοι τό περιεχόμενον της έλευθέρως αϋτών εκθέσεως εις μέν την πρώτην περίπτωσιν την Φύσιν, εις την δευτέραν την προσωπικήν τοϋ παιδός ζωήν, εις δέ την τρίτην την Πολιτικήν 'Ιστορίαν.

ΙΙ. Σύν τη προόδω δμως της εργασίας άντελήφθημεν, ότι ύπάρχουσιν εκθέσεις, αι όποιαι, ει και στρέφονται περί θέματα της αϋτης φύσεως και δη άναγόμενα εις την αϋτην κατηγορίαν πηγής έμπνεύσεως, έμφανίζουσιν οϋχ ήττον μεγάλας διαφοράς πρός άλλήλας. Τοϋτο έπεισεν ήμας, ότι ή εξέτασις των εκθέ-

σεων από μόνης της απόψεως τοῦ θέματος καὶ τῆς πηγῆς ἐμπνεύσεως ἢ τοῦ κύκλου διαφέροντος, εἰς τὸν ὅποιον τοῦτο ἀνάγεται, δὲν εἶναι πλήρως ἱκανοποιητικὴ διὰ τὸν ψυχολόγον καὶ παιδαγωγικὸν ἐρευνητὴν. Ἔδει δηλαδὴ αἱ ἐκθέσεις νὰ ἐξετασθῶσι καὶ ἀπὸ ἄλλης τινὸς ἀπόψεως.

Ποία εἶναι αὕτη θέλομεν πειραθῆ νὰ ἀποσαφήσωμεν ἐν τοῖς κατωτέρω.

α') Ἐν πρώτοις παρετηρήθη κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἐκθέσεων, ὅτι μαθηταὶ τινες γράφοντες τοποθετοῦσι τὸ ἐγὼ αὐτῶν εἰς τὸ κέντρον τοῦ θέματος, τὸ ὅποιον πραγματεύονται—γεγονότος, ἐπεισοδίου, ἱστορήματος κ.τ.δ.—τρόπον τινὰ συνδέουσιν ἑαυτοὺς πρὸς τὰ ἱστορούμενα, τὰ ὅποια παρίστανται οὕτως ὡς ἀποτελοῦντα οὐσιώδεις στοιχεῖον τῆς ψυχικῆς αὐτῶν ἱστορίας.

Πρὸς κατανόησιν τούτου παραθέτομεν τὰ κατωτέρω θέματα ἐκθέσεων :

1) «Ὁ πεθαμὸς τοῦ γατιοῦ μου». Εἰς ταύτην ὁ γράφας ἐκφράζει τὰ συναισθήματά του ἐκ τοῦ ἀδίκου θανάτου τῆς μικρᾶς γαλῆς του. 2) «Ἄνοιξις», εἰς τὴν ὅποιαν ἡ μαθητὴς ἐκφράζει τὸν ἐνθουσιασμόν αὐτοῦ διὰ τὴν ὠραιότητα τῆς φύσεως κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἣν καὶ θεωρεῖ ὡς τὴν ὠραιότατην. 3) «Τὸ σχολεῖον». Εἰς ταύτην ὁ γράφας ἀναπτύσσει τὴν χρησιμότητα τοῦ σχολείου ἐκφράζει τὴν θλίψιν του διὰ τὴν ἐντὸς ὀλίγου ἐξ αὐτοῦ ἀποφοίτησίν του. 4) «Τὸ ἄδειο κλουβί», εἰς τὴν ὅποιαν ὁ γράφας μαθητὴς, ὀρμώμενος ἐκ τῆς θέας κενοῦ τινος κλωβοῦ, διηγείται, πῶς καὶ πότε ἀπέθανε τὸ πτηνὸν του καὶ συγχρόνως ἐξωτερικεῖ τὸν πόνον του διὰ τὸν θάνατον τούτου, δι' ὃν εἶχε τύψει, ὡς θεωρῶν ἑαυτὸν φονέα τοῦ πτηνοῦ.

β') Ἄλλοι πάλιν μαθηταὶ γράφοντες, οἰοῦν ἀποχωρίζουσι τὸ ἱστορούμενον—τουτέστι τὸ θέμα ὅπερ πραγματεύονται—ἀπὸ τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἐγὼ καὶ ἐξετάζουσι τοῦτο ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τοῦ ἀντικειμενικοῦ παρατηρητοῦ. Τὰ ἱστορούμενα φαίνονται παραμείναντα ἔξω τῆς ἐσωτέρας προσωπικῆς τῶν γράφόντων ζωῆς, μὴ κινήσαντα αὐτοὺς εἰς ἰσχυρὰν βίωσιν. Οὗτοι φαίνονται ἀντιμετωπίζοντες τὰ θέματα ταῦτα κατὰ τὸ μᾶλλον ἡῆττον συναισθηματικῶς ἀμέτοχοι.

Τοῦτο συμβαίνει ἐπὶ παραδειγματι εἰς τὴν ἐκθεσιν τὴν ἐπιγραφομένην «Ἀπὸ ἀπροσεξίαν ἐπροξένησε τραγικὸν δυστύ-

χημα», εις την ὁποίαν ὁ γράψας διηγείται τὰ κατὰ τὸν ἐκτροχιασμόν τροchioδρομικοῦ τινος ὀχήματος, ὀφειλόμενον εἰς τὴν ἀπροσεξίαν τοῦ κλειδοῦχου.

᾿Ωσαύτως πάντα τὰ θέματα τῶν ἐκθέσεων τὰ φερόμενα ὡς παραδείγματα τῆς ὑπὸ τὸ στοιχεῖον α' περιπτώσεως θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τὴν περί ἧς νῦν ὁ λόγος περιπτῶσιν, ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἐν αὐταῖς ὁ προσωπικὸς τόνος, ἡ προσωπικὴ τῶν γραφόντων στάσις ἔναντι τοῦ γεγονότος. Παραδείγματος χάριν: Ἡ ἐκθεσις «Ὁ πεθαιμός τοῦ γατιοῦ μου» θὰ κατετάσσοτο ἐνταῦθα, ἂν τὸ περιεχόμενον συνίστατο ἀπλῶς εἰς περιγραφὴν τοῦ θανάτου τοῦ ζῴου. Ἡ ἐκθεσις «Ἄνοιξις», ἂν ἡ περιγραφή τῆς φύσεως ἦτο ἀντικειμενικὴ, χωρὶς νὰ συνοδεύηται καὶ ὑπὸ ἀναλύσεως τῶν ἐντυπώσεων, διαθέσεων καὶ συναισθημάτων τοῦ γράφοντος. ᾿Ωσαύτως ἡ ἐκθεσις «Τὸ σχολεῖον», ἂν ὁ γράφων περιορίζετο εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν κατὰ τὴν ἀναγκαϊότητα τοῦ σχολείου κ.ο.κ.

Ἐὰν θελήσωμεν νὰ παραστήσωμεν σχηματογραφικῶς τὴν ψυχολογικὴν σχέσιν τοῦ μαθητοῦ πρὸς τὸ θέμα, ὅπερ πραγματεύεται, εἰς τὴν πρώτην τῶν περιπτώσεων τούτων θέμα καὶ μαθητῆς παρίστανται διὰ δύο ἐπαλλήλων κύκλων, εἰς δὲ τὴν δευτέραν διὰ δύο παραλλήλων κύκλων.

Τὸ πῶθεν ἄρα ἀντλεῖ ὁ παῖς τὸ πρὸς ἀνάπτυξιν θέμα εἰναί τι τὸ τελείως διάφορον τοῦ τρόπου καθ' ὃν πραγματεύεται τοῦτο, ὅστις καὶ μαρτυρεῖ ποῖα ἢ σχέσις τοῦ θέματος πρὸς τὸ ἴδιον τοῦ γράφοντος ἐγώ. Ὁ δὲ ψυχολόγος καὶ παιδαγωγὸς ἐνδιαφέρεται νὰ μάθῃ οὐ μόνον τίς ἢ τῶν θεμάτων τῶν ἐκθέσεων πηγὴ ἐμπνεύσεως, ἦτοι ἐκ τίνος κύκλου διαφερόντων ἀντλοῦσι τὰ θέματα τῶν ἐλευθέρων αὐτῶν ἐκθέσεων οἱ μαθηταί, ἀλλὰ καὶ πῶς διάκεινται οὗτοι πρὸς αὐτὰ καὶ τίς ἢ θέσις, τὴν ὁποίαν κατέχουσι ταῦτα ἐντὸς τοῦ ψυχικοῦ αὐτῶν κόσμου, ἦτοι τίς ἢ συνάρτησις τοῦ περιεχομένου τῆς ἐκθέσεως πρὸς τὴν ἀτομικότητα τοῦ γράφοντος¹. Διὰ τοῦτο ἐκρίνομεν ἀπαραίτητον, ὅπως ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ἐρεῦνης ἡμῶν περὶ τῶν ἐλευθέρων ἐκ-

1. Ἡ τοιαύτη ἐξαρκρίβωσις τῶν τύπων, καθ' ὅδε οἱ γράφοντες συναρτῶσι τὸ περιεχόμενον τῶν ἐκθέσεων τῶν μετὰ τοῦ ὑποκειμένου αὐτῶν ἐπιτυγχάνεται ἐπίσης, ἐὰν τὸ πρὸς σπουδὴν ὕλικόν ἀποτελῶσιν ἐκθέσεις, ὧν τὰ θέματα ὑπεδείχθησαν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου κοινὰ δι' ὅλους τοὺς μαθητάς.

θέσεων τῶν μαθητῶν ἀσχοληθῶμεν ἐκτενέστερον καὶ περὶ τὸ ζήτημα τοῦτο, τοῦ ὁποῦ ἡ ἐπίλυσις θέλει πλουτίσει τὰ τε ψυχολογικὰ καὶ παιδαγωγικὰ συμπεράσματα ἡμῶν.

III. Ἄλλὰ δὲν περιορίσθημεν εἰς μόνην τὴν τοιαύτην ἐπεξεργασίαν καὶ κατάταξιν τοῦ ὕλικου ἡμῶν, ἦτοι δὲν ἐνομίσασμεν, ὅτι πρέπει ἡ μελέτη αὐτοῦ νὰ ἐξαντληθῇ εἰς τὴν ἐξετάσιν τῶν κύκλων τῶν θεμάτων ὡς καὶ τὴν τῆς ψυχολογικῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὸν γράφοντα. Ἦδη κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ὕλικου ἡμῶν ἀπὸ τῶν δύο τούτων θεμελιωδῶν ἀπόψεων ἐθεωρήσαμεν, ὅτι δὲν θὰ ἦτο ἄσκοπος ἡ συμπλήρωσις τῆς ἀνά χειρᾶς ἐργασίας διὰ τῆς ἐξετάσεως καὶ τρίτου τινὸς προβλήματος, ἦτοι τοῦ χρόνου, εἰς τὸν ὁποῖον ἐντάσσονται τὰ ἐν ταῖς ἐπὶ μέρους ἐκθέσεσιν ἱστορούμενα, ἂν δηλαδὴ ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὸ μέλλον, τὸ παρὸν ἢ ἄμεσον παρελθόν. τὸ ἀπώτερον παρελθόν εἶτε τὸ ἱστορικὸν παρελθόν. Καὶ τῆς ἐξετάσεως ταύτης σκοπὸς ἦτο νὰ ἐξακριβωθῇ, εἰς ποίαν τῶν ὡς ἄνω κατηγοριῶν τοῦ χρόνου ἀνήκει τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐκλεγέντων ἐλευθέρων θεμάτων καὶ ἂν ὑφίστανται ἐνδεχομένως διαφοραὶ ὀφειλόμεναι εἰς τὴν ἡλικίαν.

Συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα ἡ ἐπεξεργασία τοῦ περιεχομένου τῶν ἐκθέσεων τῶν μαθητῶν πρὸς ἀναγωγήν εἰς κατηγορίας ἐγένετο ἀπὸ τῶν ἐξῆς τριῶν ἀπόψεων.

A'. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς πηγῆς ἐμπνεύσεως ἢ τοῦ κύκλου τῶν διαφερόντων, ἐκ τοῦ ὁποῦ οἱ μαθηταὶ ἀντλοῦσι τὰ ἐπὶ μέρους θέματα.

B'. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς συναρτήσεως τοῦ περιεχομένου τῆς ἐκθέσεως μετὰ τῆς ἀτομικότητος τοῦ γράφοντος· καὶ

Γ'. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ χρόνου, εἰς ὃν ἀναφέρονται τὰ ἐν ταῖς ἐκθέσεσιν ἱστορούμενα.

Οὕτω λήγει τὸ πρῶτον μέρος τῆς παρούσης ἐργασίας. Τὸ δ' ἐπόμενον, τὸ κύριον μέρος αὐτῆς, περιλαμβάνει τὰ πορίσματα, εἰς τὰ ὁποῖα κατελήξαμεν ἐπεξεργασθέντες κατὰ τὰς ἐν ταῖς πρόσθεν ἐκτεθείσας μεθόδους τὸ ὕλικόν ἡμῶν.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ
Π Ο Ρ Ι Σ Μ Α Τ Α

Α'. ΤΙΝΕΣ ΑΙ ΠΗΓΑΙ ΕΜΠΝΕΥΣΕΩΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΣΥΝΤΑΞΙΝ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΑΣ ΕΚΘΕΣΕΩΣ

α'. Ἀνάλυσις τῶν κατηγοριῶν.

Ἦδη προβαίνομεν εἰς ἀνάπτυξιν τῶν ἡμετέρων πορισμάτων ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ πρώτου ἐπὶ μέρους προβλήματος. Καὶ δὴ ἐν τῷ πρώτῳ τούτῳ κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου μέρους διακρίνομεν εἰς κατηγορίας τὰ διαφέροντα ἢ ἄλλως τὰς πηγὰς ἐμπνεύσεως, ἐξ ὧν ἀντλοοῖσι τὰ θέματα τῶν ἐκθέσεων αὐτῶν οἱ μαθηταί. Ἐν συναφείᾳ δὲ θέτομεν ὑπ' ὄψιν τῶν ἀγαγνωστῶν ἡμῶν τὰ πορίσματα τῆς στατιστικῆς ἐπεξεργασίας τῶν δεδομένων, ἀναλύοντες ἅμα αὐτὰ ἐξ ἐπόψεως ψυχολογικῆς καὶ διδακτικῆς.

Ἐνδεκά εἶναι αἱ κατηγορίαι, εἰς τὰς ὁποίας διεκρίνομεν τὰς πηγὰς ἐμπνεύσεως τῶν μαθητῶν κατὰ τὴν γραφὴν τῶν ἐλευθέρων ἐκθέσεων, ἔχουσι δὲ ὡς ἀκολούθως:

1. Σχολικός βίος.
2. Ψυχολογικὴ ἐξέτασις ἐν τῷ Π.Σ.Π.Α.
3. Γεγονότα τοῦ προσωπικοῦ βίου τοῦ παιδός.
4. Καθημερινὸς βίος.
5. Ἴδιον ἐγώ.
6. Φύσις.
7. Βίος τῶν ζώων.
8. Πολιτικὴ Ἱστορία.
9. Πολιτισμὸς.
10. Ἀξίαι καὶ περὶ βίου θεωρία.
11. Φανταστικὰ γεγονότα.

Ἐν τοῖς κατωτέρω ἐξετάζομεν εὐρύτερον τὰς κατηγορίας ταύτας παραθέτοντες καὶ τινα παραδείγματα, ἵνα κατανοηθῇ πληρέστερον τίνες ἐκθέσεις ἀνάγονται καθ' ἡμᾶς εἰς ἐκάστην.

1. **Σχολικός βίος.**—Ἐπὶ τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπηγάγομεν τὰς ἐκθέσεις, ὧν τὸ περιεχόμενον ἐλήφθη ἐκ τοῦ σχολείου καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ βίου τῶν μαθητῶν, ἤτοι ἐκείνας, διὰ τὴν γραφὴν τῶν ὁποίων παρόρμησιν ἔδωσεν ὁ ἐν τῷ σχολείῳ βίος. Τὰ ἐν ταῖς ἐκθέσει ταύταις ἱστορούμενα δύνανται νὰ ἀναφέρονται εἴτε εἰς αὐτὸν τὸν γράψαντα εἴτε εἰς ἄλλον τινὰ τῶν συμμαθητῶν ἢ νὰ εἶναι γενικωτέρας φύσεως.

Δεῖγμα τοιαύτης ἐκθέσεως περὶ γεγονότα τοῦ σχολικοῦ βίου στρεφομένης καταχωρίζομεν κατωτέρω.

Οἱ διαγωνισμοί¹.

Εἶναι ἡ πρώτη ἡμέρα τῶν διαγωνισμῶν. Ὅλοι μας εἴμεθα συγκεντρωμένοι εἰς τὸ προαύλιον. Πόση μεγάλη ὄμως διαφορὰ εἰς τὴν σάσιν καὶ τὴν συμπεριφορὰν μας ἀπὸ τὰς ἄλλας ἡμέρας! Οὔτε παιγνίδια, οὔτε καὶ τρεξίματα σήμερα! Ἀντιθέτως ὄλοι ἀγωνισοῦμε! Ὅλοι μας συζητοῦμε διὰ τὸ μάθημα, ποῦ θὰ ἐξετασθοῦμε, καὶ προσπαθοῦμε νὰ μαντεύσομε τὸ θέμα, ποῦ θὰ μᾶς τύχη. Δίπλα μου ἀκούω κάποιον νὰ λέγῃ.

— Ἄχ καὶ νὰ μᾶς ἔβαζαν τὸ τελευταῖον μάθημα, ποῦ τὸ θυμάμαι καλά!

— Τὸ ξεῦρα νεράκι, λέγει ἕνας ἄλλος! Θὰ πάρω δέκα εἰς τὴν ἱστορίαν, ἂν μᾶς τὸ βάλουν!

Ἄν ἐπέρασε πολλὴ ὥρα καὶ, ἀφ' οὗ ἐκτύπησεν ὁ κώδων, ἐσχηματίσαμεν γραμμὴν. Ἡ ἀγωνία μας ἐμεγάλωσε. Ποιὸς θὰ δερισθῇ, διὰ νὰ ἀπαγγεῖλῃ τοὺς κλήρους; Θὰ εἶναι τυχερός;

Καθὼς ἀνεβαίνομε τὴν σκάλαν, τὸ καρδιοκτύπι κορυφούται! Ἀφ' οὗ ἐφθάσαμεν εἰς τὴν τάξιν μας καὶ ἐκαθήσαμεν εἰς τὰ θρανία μας, ὁ διδάσκαλός μας εἶπε: «Πέτρο, πὲς δύο ἀριθμοὺς ἀπὸ τὸ 1 ἕως τὸ 10».

Νεκρικὴ σιγὴ ἐπικρατεῖ!

— Ἐνα καὶ δέκα, λέγει αὐτὸς μὲ τρέμουσαν φωνήν.

1. Πᾶσαι αἱ ἐν τῇ παρούσῃ ἐργασία περιλαμβανόμεναι αὐτοῦσαι ἐκθέσεις τῶν μαθητῶν καταχωρίζονται ἄνευ μεταβολῆς τινος καὶ διορθώσεως πλην τῆς τῶν ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων.

— Δουπόν, παιδιά, τὸ μὲν πρῶτον ζήτημα εἶναι «Ἡ Ἔξωσις τοῦ Ὀθωμανοῦ», τὸ δὲ δεύτερον «Οἱ Βαλκανικοὶ πόλεμοι».

Τὸ τί ἐπιηκολούθησε, δὲν περιγράφεται. Ἄλλοι φωνάζουν «τὸ πρῶτον», ἄλλοι «τὸ δεύτερον», ἄλλοι κτυποῦν τὰς χεῖρας των ἀπὸ τὴν χαρὰν των καὶ ἄλλοι τέλος σκύβουν ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν. Δὲν ἐκράτησεν ὁμοῦ ἐπὶ πολλὴν ὥραν αὐτό. Μετ' ὀλίγον ὅλοι ἄρχισαν νὰ γράφουν.

Τὸ ἴδιον ἐπεισόδιον ἐπανελαμβάνετο κάθε ἡμέραν ἐπὶ μίαν ἐβδομάδα, ἕως οὗτε τελείωσαν οἱ διαγωνισμοὶ καὶ ἐξεγράθησαν ὅλα μὲ τὰς θερινὰς διακοπὰς.

[12—13, σέ. 1936]

Ἄλλα δείγματα ἐκθέσεων ἐκ τῶν ἀναχθεισῶν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἔστωσαν ἐν περιλήψει καὶ τὰ ἑξῆς:

1) «Δὲν ἔχω θέμα», εἰς τὴν ὁποίαν ὁ γράψας ἀναπτύσσει τὴν μὴ ἱκανοποίησιν τῶν μαθητῶν, δι' ἕνια ὑπὸ τοῦ διδασκάλου διδόμενα θέματα ἐκθέσεων κ.ο.κ. 2) «Πῶς λειτουργεῖ ἡ σχολικὴ μας βιβλιοθήκη», 3) «Μικρὸς τὸ θέμα ἀλλὰ μαχητὴς», εἰς ἣν ὁ μαθητὴς, περιγράφων πῶς συμπεριφέρεται εἰς τῶν συμμαθητῶν αὐτοῦ ἐν τῇ τάξει καὶ κατὰ τὰ διαλειμματα, προβαίνει εἰς κρίσεις περὶ τοῦ χαρακτήρος αὐτοῦ. 4) «Τὸ πρῶτον μου μάθημα εἰς τὸ σχολεῖον». Ἐν αὐτῇ ὁ γράψας ἐκθέτει πῶς ἡ διδασκάλισσα διὰ τῆς προσηνοῦς πρὸς αὐτὸν συμπεριφορᾶς τῆς κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς φοιτήσεώς του εἰς τὸ σχολεῖον τὸν ἔκαμε νὰ μεταβάλῃ τὴν κακὴν περὶ τοῦ σχολείου καὶ τῶν διδασκάλων γνώμην του.

2. *Ψυχολογικὴ ἐξέτασις ἐν τῷ Π. Σ. Π. Α.*—Παρεμφερὴς πρὸς τὴν προηγουμένην κατηγορίαν εἶναι ἡ τῆς ψυχολογικῆς ἐξετάσεως τῶν μαθητῶν, ἥτις διενεργεῖται ἐν τῷ Π. Σ. Π. Α. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνάγονται ἐκθέσεις ὡς αἱ κάτωθι: 1) «Ἡ ἐκθεσις τοῦ Ἐργαστηρίου», εἰς τὴν ὁποίαν ὁ μαθητὴς, ἐπειδὴ δὲν εὐρίσκει θέμα πρὸς ἀνάπτυξιν, ἐκθέτει τὰς εἰκασίας τῶν συμ-

1. Ἡ ἐν ταῖς ἀγκύλαις παραπομπῇ δημοῖι κατὰ σειρὰν τὸ ἔτος τῆς ἡλικίας, τὸ ὅποιον διατρέχει ὁ γράψας τὴν ἐκθεσιν μαθητῆς, τὴν σχολικὴν τάξιν εἰς ἣν φοιτᾷ, χρησιμοποιουμένων μικρῶν μὲν ψηφῶν διὰ τὸ δημοτικῶν κεφαλαίων δὲ διὰ τὸ γυμνάσιον, καὶ τὸ ἔτος καθ' ὃ ἐγράφη ἡ ἐκθεσις.

μαθητῶν αὐτοῦ περὶ τοῦ σκοποῦ, δι' ὃν ἡ καθηγήτρια τῶν τοῦς ἠρώτησεν, ἐὰν ἔχωσι μελάνην καὶ κονδυλοφόρον, ἀναφέρων συνάμα, ὅτι οὗτος ἐφαντάσθη τὴν «ἐνοχὴν» (sic) τοῦ Ἐργαστηρίου Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς. 2) «Αἱ μετρήσεις», εἰς ἣν ὁ γράψας ἀναφέρει τὴν στενοχωρίαν του, διότι δὲν γνωρίζει τὸν ἐπιστημονικὸν λόγον τῶν μετρήσεων, ἐκθέτων συνάμα τὰς γνώμας τῶν συμμαθητῶν αὐτοῦ ὡς καὶ τὴν ἰδικήν του περὶ αὐτῶν. Ὡσαύτως ἢ κατωτέρω καταχωριζομένη αὐτοῦσία ἔκθεσις.

Τὸ Ἐργαστήριον.

Πάλιν τὰ ἴδια. Τὸ Ἐργαστήριον μᾶς ἐνοχλεῖ.

Γιὰ ποσοτὴν φορὰν;

Ποῦ νὰ θυμᾶται κανεὶς!

Τὴν μίαν φορὰν μπαίνει εἰς τὴν τάξιν ἓνας λευκοφορεμένος καὶ σοῦ λέγει.

Παιδιά, σήμερον ἔχομε μετρήσεις.

Τὴν ἄλλην σοῦ παρουσιάζουν μίαν κόλλαν λέγοντές σου. «Σκέψου πρῶτα καλὰ καὶ προσπάθησε ν' ἀπαντήσης εἰς τὰ κάτωθι ἐρωτήματα».

Ἀν μᾶς ἐρωτοῦν ὅμως. Παιδιά, ἔχετε ὄρεξιν γιὰ μετρήσεις;

Ὅχι. Αὐτὴν τὴν ἐρώτησιν δὲν τὴν ἤκουσα ποτέ. Ὁ μαθητὴς καὶ δὴ ὁ μαθητὴς τοῦ Π. Σ. Π. Α. εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ γδύνηται, νὰ ξεμαλλιάζεται, νὰ παγῶνῃ τὸν χειμῶνα εἰς τὰ ψηφιδωτά, νὰ ἀπαντᾷ εἰς ἐρωτήσεις κ.τ.λ. καὶ ὅλα αὐτὰ δι' ἐπιστημονικοῦς σκοπούς.

Ἀλλὰ γιὰ στάσου, μοῦ λέγει μιὰ φωνὴ σὰν τὴν φωνὴν τοῦ Σωκράτους. Σὰν πολλὰ δὲν σοῦ φαίνεται, ὅτι τὰ εἶπες; Γιὰ ἐνθυμήσου ἐκέλευν τὴν Παρασκευὴν, ποῦ ἦσαν τελείως ἀδιάβαστοι: τί χαρὰν ἔνωσες, διὰν εἶδες ἐκεῖνον τὸν λευκοφορεμένον, ποῦ λέγεις παραπάνω, νὰ μπαίῃ εἰς τὴν τάξιν;

Ἀλήθεια! Ἐκεῖνην τὴν ἡμέραν ὁ λευκοφορεμένος ὑπῆρξεν ὁ ἀπὸ μηχανῆς θεός. Αἱ μετρήσεις ἦσαν ἐπιβεβλημένα, διὰ νὰ γνωρίζῃ τὸ Παιδαγωγικὸν Ἐργαστήριον τὴν σωματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν παιδιῶν καὶ τοιοῦτοτρόπως νὰ ἐξαγάγῃ τὰ ἐκ τῶν μετρήσεων ἐπιστημονικά του πορίσματα!

Ἐκεῖνην τὴν ἡμέραν οἱ ἀτομικοὶ φάκελλοι, τὰ ἐρωτηματολόγια, αἱ ἐλεύθεραι ἐκθέσεις κτλ. ἦσαν ὅλα ἐπιβεβλημένα!

[16-17, Ε'. 1935]

Θά ἠδύνατο βεβαίως νά εἴπη τις, ὅτι καί τὰ ἐν ταῖς ἐκθέσεσι ταύταις ἱστοροῦμενα ἀναφέρονται εἰς τὸν ἐν τῷ σχολεῖῳ ἡμῶν βίον τῶν μαθητῶν καί κατ' ἀκολουθίαν ἔδει νά ὑπαχθῶσιν αὐταὶ ὑπὸ τὴν κατηγορίαν σχολικός βίος. Τοῦτο ἀναντιρρήτως ὑπαγορεύει ἡ αὐστηρά λογική. Οὐχ ἦττον ἐθεωρήσαμεν σκοπιμώτερον διὰ λόγους σχετιζομένους πρὸς τὴν ψυχολογικὴν ἔρευναν νά ὑπαγάγωμεν ὑπὸ ἴδιαν κατηγορίαν τὰς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου γραφεῖσας ἐκθέσεις. Ἐπεδιώξαμεν δηλαδὴ διὰ τοῦ τρόπου τούτου νά ἀποχωρίσωμεν γνώρισμα τοῦ σχολικοῦ βίου μὴ χαρακτηρίζον εἰ μὴ μόνην τὴν ἐν τῷ Π. Σ. Π. Α. ζωὴν τῶν μαθητῶν. Ἐφ' ὅσον δέ, ὡς γνωστόν, τοιαῦτα ψυχολογικαὶ ἐξετάσεις τῶν μαθητῶν δὲν γίνονται εἰς ἄλλα σχολεῖα, ὥστε νά ἀντλήσωσιν ἐξ αὐτῶν οὗτοι θέμα ἐκθέσεως, διὰ τοῦ ἀποχωρισμοῦ τῶν τοιούτων ἐκθέσεων ἐπεζητήσαμεν νά προσδώσωμεν εἰς τὰ πορίσματα ἡμῶν περὶ τῶν θεμάτων τοῦ σχολικοῦ βίου γενικώτερον κῦρος. Ἡ διαστολὴ αὕτη ὑπῆρξε λίαν καρποφόρος, ὡς θά ἴδωμεν ἄλλαχού¹.

3. *Γεγονότα τοῦ προσωπικοῦ βίου τοῦ παιδός.*—Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνάγονται αἱ ἐκθέσεις αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸν ἐκτός τοῦ σχολείου — ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ οἰκογενείᾳ— βίον τῶν παιδῶν· εἰς γεγονότα, ἐπεισόδια καὶ πράξεις δηλονότι, εἰς τὰ ὁποῖα ἔλαβον ἐνεργὸν μέρος καὶ τὰ ὁποῖα ἐπέζησαν ἐντόνως, ὥστε νά ἐντυπωθῶσιν ἰσχυρῶς εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῶν καὶ παρορμήσωσιν οὕτως εἰς ἀνακoinώσιν. Ἐν ταῖς ἐκθέσεσι ταύταις οἱ μαθηταὶ ἀνακοινοῦσι στοιχεῖα τῆς ἀτομικῆς αὐτῶν ψυχικῆς ἱστορίας.

Δεῖγματα τοιούτων ἐκθέσεων ἔστωσαν τὰ κάτωθι ἐν περιλήψει. 1) «Μία περιπέτεια εἰς τὸν δρόμον τῆς ζωῆς μου», ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐκτιθεταί, πῶς κατὰ τινὰ ἐν Χαρτοῦμ ἐπανάστασιν τῶν Ἰθαγενῶν ὁ γράψας εὐρέθη ἐντὸς τῆς ζώνης τοῦ πυρὸς καὶ πῶς ἐσώθη. 2) «Ζουρλοπαρέα». Ἐν αὐτῇ ὁ μαθητῆς ἐκθέτει, πῶς αὐτὸς εἰς ἐξοχὴν τινὰ μετ' ἄλλων ὀμηλικῶν, διὰ νά διασκεδάσουν κατέστησαν σχεδὸν ἄχρηστον ἐν αὐτοκίνητον. 3) «Ὁ πρῶτος μου ἥρωισμός», ἐν ᾗ ὁ γράφων ἐκθέτει, πῶς κατὰ τινὰ εἰς Βουλιαγμένην οἰκογενειακὴν ἐκδρομὴν ἔσωσε τὴν ἐξαδέλφην του κινδυνεύουσαν νά πνιγῇ.

1. Ἴδε τὸ ἐν τῷ ἀμέσῳ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ ὑπ' ἀριθ. 7 πόρισμα ὧς καὶ τοὺς ὑπ' ἀριθ. 3, 4, 5 καὶ 6 πίνακας.

Οὐχί ἄσκοπον θεωροῦμεν νὰ καταχωρίσωμεν προσέτι ἐνταῦθα καὶ αὐτοῦσιαν ἐκθεσιν, ἧς τὸ θέμα ἀναφέρεται εἰς χαρακτηριστικὸν ἐπεισόδιον τῆς ζωῆς τοῦ παιδός.

*Κωμικοτραγικὸν ἐπεισόδιον
κατὰ μῆνα Μάιον.*

Τὸ ἔτος ἐκείνο διέκομα τὰ μαθήματά μου ἐνωρίτερον τοῦ κανονικοῦ λόγῳ ἀσθενείας μου καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐταξιδεύσαμεν οἰκογενειακῶς δι' Ἄνδρον.

Αἱ ἡμέραι τῆς παραμονῆς μου εἰς τὴν ὥραϊαν αὐτὴν νῆσον ἐκυλοῦσαν ἄνευ περιπειφῶν, θὰ ἐξηκολούθουν δὲ ἔτσι, ἐὰν δὲ συνέβαιεν ἐπεισόδιον τι μᾶλλον κωμικοτραγικόν.

Κάποιε μᾶς ἐπεσκέφθησαν εἰς τὰ Λάμυρα — τὸ χωρίον εἰς τὸ ὁποῖον παρεθερίζαμεν — μία θεία μου μετὰ τὰ δύο τῆς τέκνα, μίαν κόρην καὶ ἓνα υἱόν, διὰ τὰ περάσουσιν ὀλίγας ἡμέρας κοντὰ μας. Ἐξ αὐτῶν ἡ μὲν ἐξαδέλφη μου, κατὰ τι μεγαλυτέρα τοῦ ἀδελφοῦ τῆς, ἦτο πάρα πολὺ ἥουχη, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἀδελφόν τῆς, ὁ ὁποῖος ἦτο προσωποποιήσις τοῦ διαβόλου.

Μίαν ἐσπέραν οἱ γονεῖς μας ἦσαν προσκεκλημένοι εἰς τὴν οἰκίαν κάποιου οἰκογενειακοῦ μας φίλου, εἰς δὲ τὸ σπύτι ἐμείναμεν ἡ ἐξαδέλφη μου, ὁ ἀδελφός τῆς, ἐγὼ καὶ εἰς κοινός μας φίλος. Ἐνῶ οἱοὶ ἐπαίζαμεν διάφορα παιγνίδια, ὁ φίλος μας εἶπε: «Σέρετε παιδιά; Εἰς τὸν ἀπέναντι πύργον λέγουσιν, ὅτι κάθε βράδν ἀκούεται μεγάλος θόρυβος, πὸν προέρχεται ἀπὸ τὰ ὑπόγεια καὶ ἄλλοι μὲν λέγουσιν, ὅτι εἶναι νεράϊδα, ἄλλοι δὲ πάλιν, ὅτι εἶναι ὁ διάβολος. Ἀλλὰ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, συνέχισε, πηγαίνουν μόνον ἐκεῖ, ὅπου ὑπάρχει θησαυρός. Γὰρ φαντασθῆτε νὰ εὐρίσκामεν τὸν θησαυρὸν αὐτόν!»

Ἄν ἐχρησιάσθησαν περισσίτερα. Ὁ ἐξαδέλφος μου, τοῦ ὁποίου ἡ φαντασία ὠργιάζεν, εἰς τὸ ἄκουσμα τῶν λέξεων αὐτῶν ἐτινάχθη ὡς ἠλεκτριθεῖς.

Νεράϊδα! Διάβολος! Φαντάσματα! Ἦσαν ὅτι τοῦ ἐχρηιάζετο πρὸς δρᾶσιν.

«Φεύγω» εἶπεν ἀμέσως «πηγαίνω εἰς τὸν πύργον».

«Καὶ τοὺς διαβόλους;» τοῦ εἶπεν ἡ ἀδελφή του.

«Ἄν τοὺς φοβοῦμαι» ἀπήντησε.

Καὶ εἶχε δίκαιον! Ποίους διαβόλους νὰ φοβηθῆ, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ἦτο τοιοῦτος; Διὰ ποῖα φαντάσματα νὰ ριγῆσῃ, ἀφοῦ ἐσπέ-

ραν και πρωταν ανειρενετο πολεμους και λιθοβολισμους με Νεραιδες : "Εφυγε λοιπον προς αναζητησιν των «πνευμάτων».

"Ημεις συνεζητούσαμεν, εαν επρεπε να τον ακολουθήσωμεν.

«Ναί, αλλά εαν οι Νεραίδες μας αποπάσουν;» Ελεγε ο φίλος μας.

"Εγώ Ξμαθα, ειπεν η εξαδέλφη μου ως μεγαλύτερα, ουι δέν υπάρχουν ουτε φαντάσματα, ουτε Νεραίδες. "Ας τον ακολουθήσωμεν λοιπόν, διά να μη πέση και κτυπήση.

Εΐχομεν φθάσει προ του πύργου, ουε εξαίφνης ηκούσαμεν κρότον και φωνάς.

"Τα φαντάσματα!!!», ειπεν ο φίλος μας και εξαφανίσθη. "Επεχείρησα και εγώ να διπλοχωρήσω, αλλά ενα χέρι με εκράτησε. «'Η νεράιδα!» διελογίσθην και επάγωσα από τον φόβον μου.

"Αλλ' εδνχώς ητο η εξαδέλφη μου, η οποια μου ειλεγε να μη φοβούμαι. "Αλληλοκρατούμενοι από τας χειρας επροχωρήσαμεν προς το εσωτερικόν του πύργου και προς το μέρος, από το οποιο ηκούοντο αι φωναί. Τέλος εφθάσαμεν εις μίαν ομοιτην αίθουσαν, εις το μέσον της οποίας κάτι εκινεϊτο. "Η εξαδέλφη μου με εκράτησε, διά να μη πέσω, και εδνχώς εγκαίρως, διότι θα ευρίσκομην φαρδύς πλατύς εις την λάσπην, η οποια ητο προ ημών.

Μετα κόπου κατορθώσαμεν να ανασύρωμεν το κινούμενον ον, το οποιο ητο ο εξαδέλφος μου.

"Αφου εδέχθη ουτος την επίπληξιν της αδελφης του, επεαιτούμεν εις την οικίαν μας.

"Ο φίλος μας ανεμενεν εις την εξώθυρον. "Οταν μας ειδεν ερχομένους και κρατούντας κάτι λασπωμένον και μαυρον, ετρόπη εις φυγήν, φωνάζων. «'Επιασαν τον διάβολον!» "Επιασαν τον διάβολον!». Μήπως ειχε και άδικον; Είχαμεν πιάσει, αν οχι τον ίδιον τον διάβολον, πάντως κάτι παρεμφερές.

Το πρῶγμα δέν εγινε γνωστόν εις τους γονεϊς μας, διότι η εξαδέλφη μου περιεποιήθη τον αδελφόν της και ετοι ουτος παρυσιάσθη καθαρός κατά την ὥραν του φαγητού.

[15—16 Δ'. 1936]

'Εκ των ανωτέρω εκτεθέντων ως και των παρατιθεμένων παραδειγματών καταφαίνεται, ουι αι κατηγορια σχολικός βιος και προσωπικός βιος του παιδός ειναι συγγενεις πωσ προς αλληλας ως προς εν σημειον. Και υπο την κατηγοριάν δηλαδη σχολικός βιος υπάγονται θεματα αναφερόμενα εις την

προσωπικήν ζωὴν τοῦ παιδός. Ὑπάρχει ὁμοίως ἡ διαφορὰ, ὅτι ἐνταῦθα τὰ ἀτομικὰ τῶν παίδων βιώματα εἶναι ἐξωσχολικά. Λογικῶς θὰ ἦτο βεβαίως δυνατὴ ἡ ἀναγωγή πασῶν τῶν οἰκείων ἐκθέσεων εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν γεγονότων τῆς προσωπικῆς ζωῆς τοῦ παιδός. Οὐχ ἦττον δὲν ἐπράξαμεν τοῦτο, διότι καθ' ἡμᾶς καὶ ψυχολογικῶς ἔχει σημασίαν καὶ ἰδιαιτέρον ἐνέχει διὰ τὸν παιδαγωγὸν διαφέρειν τὸ νὰ γνωρίζωμεν τὴν ἰσχὺν τῶν βιώσεων, τὰς ὁποίας γεννᾷ παρὰ τῷ μαθητῇ ὁ ἐν τῷ σχολείῳ βίος ἐν συγκρίσει πρὸς ἐκείνας, τὰς ὁποίας ὁ παῖς ἀποκτᾷ ἐκτὸς αὐτοῦ.

4. *Καθημερινὸς βίος.*—Ὑπὸ τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπηγάμεν πάσας ἐκείνας τὰς ἐκθέσεις, ὧν τὰ θέματα οἱ μαθηταὶ ἐνεπνεύσθησαν ἐκ γεγονότων ἢ σκηνῶν ἐκ τε τοῦ οἰκογενειακοῦ καὶ τοῦ ἐν τῇ κοινῇ βίου (ναυτικοῦ, ἀγροτικοῦ καὶ τοῦ ἐν τῇ πόλει). Ἐκθέσεις τοιαῦται εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀναχθεῖσαι εἶναι ἐπὶ παραδείγματι αἱ ἑξῆς :

1) «Ὁ καυγᾶς δύο μικρῶν ἀδελφῶν», εἰς τὴν ὁποίαν ὁ γράψας διηγεῖται τὴν φιλονικίαν δύο μικρῶν ἀδελφῶν καὶ τὴν ἔνεκα ταύτης τιμωρίαν αὐτῶν. 2) «Ἀπὸ τὸ σπῆτι εἰς τὸ σχολεῖον», εἰς ἣν ὁ μαθητὴς περιγράφει σκηνὰς μετημφισμένων, τὰς ὁποίας παρηκολούθησε κατὰ τὴν μετάβασιν του εἰς τὸ σχολεῖον ἡμέραν τινὰ τῶν Ἀπόκρεων. 3) «Τὰ λουστράκια», εἰς τὴν ὁποίαν ὁ γράψας ἀφηγεῖται ἐπεισόδιόν τι ἐκ τῆς ζωῆς ἐνὸς μικροῦ λούστρου, ὡς ἀντελήφθη οὗτος τοῦτο. 4) «Οἱ πλανόδιοι πωληταί», εἰς ἣν ὁ μαθητὴς διηγεῖται ἐπεισόδιόν τι, οὐτινος παρέστη αὐτόπτης μάρτυς, μεταξύ συγγενοῦς του καὶ ἐνὸς πλανοδίου πωλητοῦ.

Πρὸς μείζονα ἀποσάφηνιν καταχωρίζομεν ἐνταῦθα αὐτοῦσιν χαρακτηριστικὴν ἐκθεσιν.

Ὁ ἐκτροχιασμός τοῦ τροάμου.

Μίαν ἡμέραν, ἐνῶ ἐβάδιζα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀκαδημίας, ἤκουσα ἕνα παράξενον θόρον καὶ συγχρόνως φωνᾶς. Μὲ ἐκπληξιν ἐστράφη καὶ τότε εἶδα ἕνα τροχιοδρομικὸν ὄχημα νὰ κατέρχεται μὲ πολλὴν μεγάλην ταχύτητα.

Τὶ νὰ συμβαίῃ ἄρα γε; διελογίσθην. Δὲν ἐχρειάσθην ὁμοίως καὶ μεγάλην μαντικὴν δύναμιν. Αἱ τρομαγμένα φωναὶ τῶν ἐπιβα-

των και τὸ ἠλλοιωμένον ὄφρα τοῦ ὁδηγοῦ μὲ ἔκαμαν νὰ ἐνοήσῃ τὴν ἀλήθειαν.

Τὰ φρένα τοῦ τροχιοδρομοῦ εἶχαν χαλάσει και αὐτοὺς μὲ διαδοχικῶς ἀξαναομένην λόγῳ τοῦ καιηφόρου ταχύτητα παρεούετο πρὸς τὴν καταστροφὴν ἴσως δὲ και τὸν θάνατον 25 ἐπιβατῶν.

Ἀπολιθαμένους τόσον ἐγὼ ὅσον και οἱ ἄλλοι διαβάται και μὲ ἀναπνοὴν συγκρατημένην ἀπὸ τὸν τρόμον ἐβλέπαμεν τὸ δχημα νὰ πλησιάζῃ πλέον εἰς τὴν στροφὴν, τὸ σημεῖον δηλαδὴ τῆς καταστροφῆς.

Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπιβάτας, ἐπειδὴ ἀντιλήφθησαν, δι ἦτο βέβαιος ὁ ἐκτροχιασμός, ἐπροτίμησαν νὰ πηδήσουν. Ἡ ταχύτης ὅμως τοῦ δχηματος ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε παρεούεθησαν και ἔπεσαν.

Ὁ ὁδηγὸς προσπαθεῖ μὲ κάθε τρόπον νὰ διορθώσῃ τὴν βλάβην και ἔτσι νὰ σώσῃ τοὺς ἐπιβάτας και τὸ δχημα, ἀλλὰ εἰς μάτην. Αἱ φωναὶ τῶν ἐπιβατῶν γίνονται τώρα περισσότερον διαπεραστικαί.

Ἀπὸ δευτερολέπτου εἰς δευτερολέπτου περιμένομεν τὴν καταστροφὴν και ἡ ἀγωνία μας φθάει εἰς τὸ κατακρῦφον, ἀφοῦ μάλιστα δὲν δύναμεθα και νὰ τοὺς βοηθήσομε.

Ἄλλ' ἢ Θεία Πρόνοια ἐλυπήθη τοὺς δυστυχεῖς ἐπιβάτας και τὸ δχημα, ἀφοῦ ἐπῆρε τὴν στροφὴν, δεξτροχιάσθη και προσέκρουσεν ἐπὶ ἐνὸς στυλοῦ, χωρὶς νὰ ἀνατραπῇ. Κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς δὲν ἔλαβεν ἔστω και τὸ ἐλάχιστον τραῦμα.

Τὰ μόνα θύματα τῆς δραματικῆς ταύτης σκηνης ἦσαν ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ἐπήδησαν κατὰ τὴν κάθοδον τοῦ δχηματος. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς ἐτραυματίσθησαν, ἀλλ' εὐτυχῶς και αὐτοὶ ἔλαφρῶς.

Ἡ σκηνὴ αὐτὴ παραμένει εἰς τὸν νοῦν μου τόσον ζωντανή, ὥστε νομίζω, δι τὴν ἔχω ἐμπρός μου.

[14—15, Γ' 1934]

Εἰς πάσας τὰς ὑπὸ τὴν κατηγορίαν καθημερινὸς βίος περιληφθείσας ἐκθέσεις, ὡς καταφαίνεται και ἐκ τῶν παρατεθέντων παραδειγμάτων, ἐκτίθενται, ὅσα ἀντελήφθησαν οἱ γράφοντες συμβαίνοντα εἰς τὸ περὶ αὐτοὺς ἀνθρώπινον περιβάλλον, οὐχὶ δ' ὅμως και εἰς τοὺς ἰδίους. Τοῦτο διαστέλλει τὰς ἐκθέσεις ταύτας τῶν ἐκθέσεων τῆς προηγουμένης κατηγορίας, αἵτινες πασαὶ στρέφονται περὶ γεγονότα, ἐπεισόδια κ.τ.λ., εἰς τὰ ὅποια ὁ γράφας ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος. Οἴκοθεν νοεῖται, δι ἡ διαστολὴ μεταξὺ θεμάτων ἐκ τοῦ καθημερινοῦ βίου, μὴ συνυφαινομένων

πρὸς τὸν ἀτομικὸν ψυχικὸν βίον τοῦ μαθητοῦ καὶ θεμάτων ἀναφερομένων εἰς γεγονότα, ἐπεισόδια καὶ πράξεις, τὰς ὁποίας οὗτος ἐνήργησε καὶ ἔζησε, εἶναι ὑψίστης ψυχολογικῆς καὶ παιδαγωγικῆς σκοπιμότητος ἀποτελοῦσα κατὰ τὰτα μεθοδικὴν ἀνάγκην.

5. *Ἴδιον Ἐγώ.* — Ὡς πέμπτην κατηγορίαν διεκρίνομεν ἐκείνην, καθ' ἣν οἱ μαθηταὶ πραγματεύονται θέματα ἀναφερόμενα εἰς τὸ Ἴδιον αὐτῶν ἐγώ, ἀναλύοντες οὕτως εἰπεῖν τὰς κλίσεις καὶ τὰ μελλοντικὰ αὐτῶν σχέδια ἢ διατυπώνοντες τὰς ἑαυτῶν σκέψεις εἴτε περὶ ἐπικειμένων ἰδίων πράξεων εἴτε ἐξ ἀφορμῆς βεβιωμένων ἢ γεγονότων ἢ τέλος αὐτοχαρακτηριζόμενοι ἢ αὐτοβιογραφούμενοι.

Χαρακτηριστικὸν δείγμα τοιούτων ἐκθέσεων καταχωρίζομεν κατωτέρω :

Ποῖος εἶμαι :

Εἰς ξένος, πὸν θὰ μὲ ἴδῃ διὰ πρώτην φορὰν, θὰ πῆ : « Ὁ Πέτρος εἶναι νέος, μελαγχροῖός, μᾶλλον κοντός, φλύαρος, πρόσχαρος. Αὐτός εἶναι. Μὲ τὰς ιδιότητας αὐτὰς θὰ μὲ χαρακτηρίσῃ ἴσως καὶ ὁ διδάσκαλός μου ἰκανοποιημένος μάλιστα, διότι δῆθεν θὰ ἠμπορέσῃ εἶναι νὰ ἐπιδράσῃ ἐπάνω μου.

Ἄρὰ γε αὐτός εἶμαι ἐγώ; Ἐνα παιγνίδι τοῦ καθρέπτου; Ὅχι! Ἄς μὴ παρασύρωμαι πολλάκις καὶ ἐγώ ὁ ἴδιος.

Ἀλλὰ τότε ποῖός εἶμαι; Ἐσκέφθηκα νὰ μελετήσω τὸν ἑαυτόν μου μακρὰν τῶν καθρεπτῶν καὶ τῶν κρυστάλλων, διὰ νὰ ἐξωτερικευθῆ, χωρὶς τὸν φόβον νὰ πείρουν εἰδησιὶν καὶ οἱ ἄλλοι καὶ ἀντιληφθῶν ποῖός εἶμαι.

Πράγματι αὐτὸ ἔκαμα. Τὸ ἴδιο βράδυ ὠμίλησα διὰ πρώτην φορὰν μὲ τὸν Πέτρον... Τὸν ἤρα ρομαντικόν, λάτρην τῆς φύσεως. Τοῦ ἀρέσει νὰ ἀπολαμβάνῃ τὴν ἀνατολὴν καὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου καὶ νὰ ἀκούῃ τὴν ἀηδόνα νὰ ψάλλῃ τὸ γλυκὸ τῆς κελάδημα παρὰ τὸν ἄνεον οὐρακα. Νὰ βλέπῃ τὰ πρόβατα νὰ βόσκουν εἰς τὰς πλαγὰς τῶν βουνῶν καὶ τὸν μικρὸν βοσκὸν νὰ παίζῃ τὴν φλογέρα του.

Ἡ μοναξιά ὁμως δὲν τοῦ ἀρέσει τοῦ Πέτρον. Θέλει πάντοτε νὰ περιτοιγίζεται ἀπὸ φίλους πιστούς, οἱ ὁποῖοι νὰ τὸν ἀγαποῦν καὶ τέτοιους ἔχει εὖρει πολλοὺς καὶ δι' αὐτὸ ἔχει εὐχαριστήσῃ τὸν Θεόν καὶ τὴν Τύχην, διότι πιστεύει καὶ εἰς τὰ δύο.

Τοῦ Πέτρον δὲν τὸν ἀρέσουν τὰ κοινὰ πράγματα ἐπὶ παρα-

δείγματι μία κοινή εδχαρίστησις ἢ περιπέτεια. Ἐνθουσιάζεται διὰ τὰ ἀλλόκοτα καὶ συγχρόνως τὰ δυσκόλως ἐπιτυγχάνόμενα.

Ὅταν ἀποφασίσῃ γὰρ, θὰ τὸ κάμῃ, δι' αὐτὸ καὶ οὐκ ἐπιτετα πολὺ, πρὶν λάβῃ τὴν ἀπόφασίν του. Ὡς πρὸς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὁ Πέτρος εἶναι ὀλίγον σχολαστικὸς.

Ὅταν ἀγαπήσῃ πραγματικὰ, θυσιάζεται διὰ τὸν φίλον του.

Ὅταν μισήσῃ, δυνατὸν νὰ μὴ ἐκδικηθῇ, πάντως δὲν θὰ ξεχάσῃ.

Τὰ ποιήματα καὶ τὰ δράματα, ὁ Γκαίτε, ὁ Σίλλερ, ὁ Μυσεύ, ὁ Χατζόπουλος ἠρέσουν πάρα πολὺ εἰς τὸν Πέτρον. Περισσότερον ὅλων ὅμως τοῦ ἀρέσει ἡ Μουσική.

Ὅταν ἀκούῃ Μπετόβεν ἢ Βάγκερ κατὰ σεληνόλοστον μάλιστα νύκτα, τότε ὁ Πέτρος κλαίει, κλαίει εἰς τ' ἀλήθεια!

Αὐτὸς εἶμαι εἰς τὴν πραγματικότητα.

[16—17, Ε'. 1935]

Ἄλλα δείγματα ἐκθέσεων ἀναχθεισῶν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἔστωσαν ἐν περιλήψει καὶ τὰ ἑξῆς: 1) «Τί θὰ ἤθελα νὰ γίνω, ὅταν μεγαλώσω», ἐν ἧ ὁ γράψας αἰτιολογεῖ, διὰ τί θὰ ἐκλέξῃ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γεωπόνου παρά τὴν ἀρχικὴν του ἀπόφασίν του νὰ γίνῃ μηχανικὸς. 2) Ἐκθεσις ἄνευ τίτλου, ἐν τῇ ὁποία ὁ μαθητὴς ἐν ἐπιστολῇ πρὸς φίλον του διατυπώνει τὰς περὶ διαθέσεως τοῦ χρόνου του κατὰ τὸ θέρος σκέψεις αὐτοῦ. 3) «Τὸ μυαλό μου δὲν πάει καλά», ἐν ἧ ὁ γράψας ἀναφέρων τὰ ἐλαττώματά του, λέγει, ὅτι εἶναι εὐχαριστημένος.

6. Φύσις. — Τὰς ἐκθέσεις ἐκείνας εἰς τὰς ὁποίας οἱ μαθηταὶ ἀντλοῦσι τὰ πρὸς ἀνάπτυξιν θέματα ἐκ τῆς περίε φύσεως, περιγράφοντες εἰκόνας ἐξ αὐτῆς ἢ καὶ φυσικὰ φαινόμενα, ἀνηγάμενος εἰς ἴδιαν κατηγορίαν, τὴν ὁποίαν ὠνομάσαμεν Φύσις.

Τοιαῦται ἐκθέσεις εἶναι ἐπὶ παραδείγματι αἱ ἑξῆς:

1) «Ἡ θάλασσα», ἐν ἧ ὁ μαθητὴς περιγράφει τὸ ὄρατον θέαμα τῆς θαλάσσης κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου. 2) Ἐκθεσις ἄνευ τίτλου, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ γράψας περιγράφει τὴν περίε φύσιν ὀρμώμενος ἐκ τῆς περιγραφῆς γειτονικοῦ του ἀνθοκήπου. 3) «Χωρὶς τίτλον», ἐν τῇ ὁποία ὁ μαθητὴς ὀμιλεῖ περὶ τῆς ἀκαταστασίας τοῦ καιροῦ καὶ τῆς ἀσταθείας τοῦ ἀττικοῦ οὐρανοῦ, καίτοι ἦσαν ἀρχαὶ τοῦ θέρου.

7. Βίος τῶν ζώων. — Τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀπῆρτισαν, ἐκθέσεις, ἐν ταῖς ὁποίαις ζῶν τι ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τῆς ἀφη-

γήσεως, αναγράφονται δὲ συνήθως ἐν αὐταῖς ἐπεισόδια ἐκ τοῦ βίου τῶν ζῶν ὡς κάτωθι: 1) «Πίστις», εἰς ἣν ὁ μαθητὴς διηγείται τὴν ἀφοσίωσιν, τὴν ὁποῖαν ἐπέδειξε κῶν εἰς ναυάγιον, διὰ τὴν σῶσιν τὴν τυφλὴν κυρίαν του. 2) «Τὸ πουλάκι μου», εἰς τὴν ὁποῖαν ὁ γράψας ὀρμώμενος ἐκ τῆς θέας κενοῦ κλωβοῦ διηγείται πῶς καὶ πότε ἀπέθανε τὸ πτηνόν του.

8. *Πολιτικὴ ἱστορία*.—Ὑπὸ τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπαγομέν τὰς ἐκθέσεις ἐκείνας, εἰς τὰς ὁποίας οἱ μαθηταὶ ἐκθέτουσιν ἱστορικὰ γεγονότα ὡς ἐγνώρισαν αὐτὰ ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ οἰκείου μαθήματος καὶ ἐκ τῆς προσφάτου ἱστορικῆς πραγματικότητος, εἴτε γράφοντες δίδουσι τῇ βοηθείᾳ τῆς φαντασίας αὐτῶν εἰκόνα παρῳχημένων ἐποχῶν.

Τοιαῦτα ἐκθέσεις εἶναι:

1) Ἐκθεσις ἄνευ τίτλου, εἰς τὴν ὁποῖαν ὁ μαθητὴς ἀναπτύσσει τὴν ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχίαν. 2) Ἀνέκδοτόν τι ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, οὕτινος κέντρον ἢ στενοχωρία τοῦ Μιαούλη, διότι κατὰ ναυμαχίαν τινὰ πρὸς τὸν τουρκικόν στόλον τὰ τουρκικὰ πυρὰ κατέστρεψαν τὸ μαγεῖριον τῆς ναυαρχίδος καὶ οὕτως ἐχύθη ἡ παρασκευαζομένη φασουλάδα αὐτοῦ.

Ἡ κατωτέρω καταχωριζομένη ἐκθεσις ἀποτελεῖ λαμπρὸν δεῖγμα τοῦ πῶς ὁ μαθητὴς ἀναδημιουργεῖ ἱστορικὰς ἐποχὰς δίδων ζῶσαν εἰκόνα αὐτῶν διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἱστορικῶν στοιχείων τῇ βοηθείᾳ τῆς φαντασίας.

Ἡ ἦ τ τ α τ ῶ ν Ἀ χ α ι ῶ ν ὑ π ὸ τ ῶ ν Δ ω ρ ι ἑ ὠ ν.

Ἐδριοκόμεθα εἰς τὸ ἔτος 1200 π.Χ. Εἰς τὰς Μυκήνας, δπου βασιλεύει ὁ πανίσχυρος βασιλεὺς τῶν Ἀχαιῶν, φθάνει εἰς Ἑφιππος ἀγγελιαφόρος; τρέχων. Πρὸ τῆς μεγάλης πύλης τῶν ἀνακτόρων τὸ ἄλογον σωριάζεται καὶ ὁ καβαλλάρης, πὺν ἔπεσε, φωνάζει. «Τὸ πέμπτον!»

Οἱ φρουροὶ ἐσέφθησαν. «Γιὰ τὴν σκῆσιν αὐτὸς πέντε ἄλογα, θὰ πῆ, οὐ εἶχε γὰρ ἀναγγεῖλην κάτι τὸ σπουδαῖον.» Δι' αὐτὸ τὸν ἄφρησαν γὰρ εἰσέλθῃ χωρὶς πολλὰς διατυπώσεις.

Ὁ ἀγγελιαφόρος ἔτρεχεν εἰς τὴν αὐλὴν τῶν ἀνακτόρων φωνάζων. «Τὸν βασιλιά! Τὸν βασιλιά!»

Οἱ μεγασιᾶνες καὶ οἱ ἄρχοντες τοῦ τόπου ἀκούοντες τον, διερωτῶντο. «Τί ἔλαθεν αὐτὸς καὶ τρέχει ἔτσι;» Ὁ καθένας ἔβαζε χί-

λιες υποθέσεις εις τὸν νοῦν του, ἀλλ' ὄλοι τὸν ἀκολούθησαν εἰς τὴν αἰθουσαν, ὅπου ἦτο ὁ βασιλεὺς. Μίλις φθάσαν ἐκεῖ, τὸν ἄκουσαν νὰ λέγῃ. «Μεγάλε βασιλιά, οἱ ἐχθροὶ ἐπροχώρησαν εἰς τὴν χώραν σου καὶ καίουν τὰς πόλεις σου. Τὰ δπλα τῶν^δ εἶναι ἀπὸ κάποιο καιν. . . » καὶ ἔπεσε λιπόθυμος.

Ὁ βασιλεὺς διέταξε νὰ τὸν ἐπαναφέρουν εἰς τὰς αἰσθήσεις του καὶ διὰν ἔγινε αὐτό, ὁ ἀγγελιαφόρος ἐξηκολούθησεν, ἐνῶ ὄλοι ἦσαν κορμασμένοι ἀπὸ τὰ χεῖλη του μετὰ τὴν ἀγωνίαν ζωγραφισμένην εἰς τὰ πρόσωπά των. «Τὰ δπλα τῶν εἶναι ἀπὸ κάποιο καινούριο καὶ παράξενο μέταλλο. τὸ ὅποτον εἶναι σκληρότερον ἀπὸ τὸν χαλκὸν καὶ τὸν ὀρείχαλκον ἀκόμη! Πέντε ἄλογα ἔσκασα, διὰ νὰ σοῦ τὰ ἀναγγείλω».

Εἰς τὸ ἄκουσμα τῶν λόγων αὐτῶν τοῦ ἀγγελιαφόρου ὁ βασιλεὺς διέταξεν. «Οἱ φρουροὶ τῶν ἀνακτόρων νὰ διπλασιασθοῦν. Ὅσοι ἠμποροῦν νὰ φέρουν δπλα νὰ μαζευθοῦν ἀμέσως κάτω εἰς τὸν κάμπον καὶ πρὸ παντὸς ψυχραιμία.»

Ὁ μάντις μετὰ τὴν θυσίαν ἐκοίταξε τὰ σπλάχνα τοῦ ζῴου καὶ τὸ πρόσωπόν του ἐσκοτείνισεν. «Ἄσχημα σημάδια, ἐμορμούρουν. Ἐγὼ πάντως θὰ πῶ εἰς τὸν στρατὸν ὅτι βλέπω, καὶ ὅτι γίνῃ ἄς γίνῃ.»

Τὸ θλιβερὸν ἄγγελμα ἐγέμισε τὴν καρδίαν τοῦ στρατοῦ μελαγχολίαν.

Καὶ πράγματι, ὅπως εἶπεν ὁ μάντις, ἔτσι καὶ ἔγινεν. Οἱ Ἀχαιοὶ ἐνικήθησαν καὶ οἱ Ἀωριεῖς ἐπροχώρησαν ἀνάθεκτοι. Μετὰ μικρὸν διάστημα δὲν ὑπάρχει πλέον Ἀχαϊκὸν κράτος. Ὑπάρχουν ἐρεῖπια καμμένα, πτώματα ἄταφα καὶ ὀλίγοι αἰχμάλωτοι, ποὺ σιναάζουν ὑπὸ τὸν βαρὺν ζυγὸν τῆς δουλείας. Οἱ κατακτηταὶ δὲν περιορίσθησαν εἰς αὐτὸ μόνον. Ἐχάλασαν τοὺς τάφους καὶ ἐκρήμνισαν τὰ ἀνάκτορα καὶ τὰ λοιπὰ κτίρια, τὰ ὅποια δὲν κατέστρεψεν ἡ πυρκαϊά.

Ἀργότερα ὄλα αὐτὰ κατεχώσθησαν, ἕως οἷου ἡ σκαπάνη τοῦ Σλήμαν τὰ ἔφερον εἰς φῶς.

Καὶ τώρα τὰ ἀνάκτορα αὐτά, τὰ ὅποια ἐγνώρισαν ἄλλοτε ἰσθμὸν δόξαν, τὰ βλέπουν καὶ τὰ θαναμάζουν οἱ ξένοι καὶ οἱ ἰδιοὶ μας.

[12—13, Α'. 1935]

9. Πολιτισμὸς.—Ὑπὸ τὴν κατηγορίαν πολιτισμὸς ὑπηγάγομεν τὰς ἐκθέσεις, εἰς ἄς οἱ μαθηταὶ πραγματεύονται θε-

ματα αναφερόμενα εις την τέχνην, την τεχνικὴν καὶ καθόλου τὰ ἀγαθὰ καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ.

Τοιαῦται εἶναι ἐπὶ παραδειγματι:

1) «Ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως», εἰς ἣν ὁ γράψας ἐπ' εὐκαιρίᾳ μεταβάσεως του εἰς ταύτην μετὰ τινων συμμαθητῶν του κατὰ Κυριακὴν τινα ἀναπτύσσει τὴν σημασίαν τῶν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἔργων διὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ πολιτισμοῦ. 2) «Ἐντυπώσεις ἐκ τῆς Δ' χιουμοριστικῆς ἐκθέσεως», εἰς τὴν ὁποίαν ὁ μαθητὴς ἐξ ἀφορμῆς ἐπισκέψεως του εἰς τὴν ἔκθεσιν ταύτην κρίνει τὰ ἔργα τῶν διαφόρων καλλιτεχνῶν ἀναλύων συνάμα ταῦτα. 3) «Ἡ ἀνάβλωσις τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων», εἰς ἣν ὁ γράψας κάμνει ἱστορικὴν ἐπισκόπησιν καὶ περιγραφὴν τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἀποφάσεως περὶ ἀναβίωσεως τούτων. 4) «Ὀμηρικὴ ἀρματοδρομία», εἰς τὴν ὁποίαν ὁ μαθητὴς περιγράφει τὴν πρὸς τιμὴν τοῦ Πατρόκλου ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως ὄργανωθεῖσαν ἀρματοδρομίαν (ἢ περιγραφὴ εἰλημμένη ἐκ τοῦ Ψ τῆς Ἰλιάδος). 5) «Αὐτοκίνητον», εἰς ἣν ὁ γράψας ἀναφέρει τὰ διάφορα τοῦ αὐτοκινήτου ἔξαρτήματα καὶ τὴν χηρσιμότητά ἐκάστου ἐξ αὐτῶν.

10. Ἀξίαι καὶ περὶ βίου θεωρία.—Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνήκουσιν ἐκθέσεις στρεφόμεναι περὶ προβλήματα ἠθικά, θρησκευτικά, ἔθνικα, κοινωνικά κ.τ.δ., εἰς τὰς ὁποίας ὁ γράφων μαθητὴς ἀξιολογεῖ τὰ σχετικὰ δεδομένα, ἤτοι προβαίνει εἰς ἐκτίμησιν αὐτῶν κατὰ τὴν κρίσιν αὐτοῦ.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνηγάγομεν ἐκθέσεις ὡς τὰς κάτωθι:

1) «Ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου», εἰς τὴν ὁποίαν ὁ μαθητὴς ἀναφέρειν τὰς περὶ ψυχῆς διαφόρους γνώμας καὶ δμῶν περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, λέγει, ὅτι ἐκπληροῦται οὗτος, ἐὰν ἀκολουθῶμεν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ. 2) «Θρησκεία», εἰς ἣν ὁ γράψας ἀναπτύσσων τὴν σημασίαν τῆς θρησκείας, διατυπώνει τὴν ἑαυτοῦ γνώμην περὶ τῶν μέσων ἐξυψώσεως ταύτης καὶ ὅτι διὰ τῆς ἐνώσεως χριστιανισμοῦ καὶ ἔθνισμοῦ θὰ ἐπιτευχθῆ ἡ εὐτυχία. 3) «Πλοῦτος καὶ ὑγεία», εἰς τὴν ὁποίαν ὁ μαθητὴς ἀποδεικνύει διὰ παραδειγμάτων ἐκ τοῦ καθημερινοῦ βίου, ὅτι τὰ πλοῦτη ἄνευ τῆς ὑγείας εἶναι ἄχρηστα. 4) «Τὰ ἐκ τῆς ὁμοιοῦς ἀγαθὰ», εἰς ἣν ὁ γράψας διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου ἀπο-

δεικνύει, ὅτι τὰ ἐκ τῆς ὁμοιοῦς προερχόμενα ἀγαθὰ εἶναι πάμπολλα ὡς καὶ τὰ ἐκ τῆς διχονοίας κακά. 5) «Εἰς οἰωνός ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης», εἰς τὴν ὁποῖαν ἀναπτύσσων ὁ μαθητὴς δι' ἱστορικῶν παραδειγμάτων τὸ γνωμικὸν τοῦτο, ἐξαίρει τὰ ἀγαθὰ τῆς φιλοπατρίας.

11. *Φανταστικά γεγονότα*.—Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνήκουσι πᾶσαι αἱ ἐκθέσεις, ὧν τὰ θέματα ἀναφέρονται εἴτε εἰς φανταστικά πρόσωπα εἴτε καὶ εἰς γεγονότα, ἅτινα οὔτε ἐκ τῆς ἱστορίας εἶναι γνωστά οὔτε εἰς τοὺς ἰδίους μαθητὰς συνέβησαν. Εἶναι δ' αἱ ἐκθέσεις αὗται κατὰ κανόνα δημιουργήματα αὐτῆς τῆς φαντασίας τοῦ μαθητοῦ, δὲν ἀποκλείεται δ' ὅμως νὰ προέρχωνται καὶ ἐξ ἀναγνώσεως κ.τ.δ., ἀναδημιουργοῦνται δ' ὑπ' αὐτῶν κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἐκθέσεως.

Ὡς δειγμάτα ἐκθέσεων ὧν τὸ περιεχόμενον εἶναι φανταστικὸν γεγονός, καταχωρίζομεν ἐν περιλήψει τὰ κάτωθι :

1) «Μία ληστρική συμμορία», εἰς τὴν ὁποῖαν ὁ μαθητὴς διηγεῖται, πῶς ἀπεφεύχθη ὁ ἐκτροχιασμός ἀμαξοστοιχίας τινός καὶ ἡ ληστεία τῶν ἐπιβατῶν χάρις εἰς τὸ ὅτι μικρὸς τις ἀντελήφθη τοῦς ληστές. 2) «Αἱ δύο μητέρες», εἰς ἣν ὁ γράψας διηγεῖται, ὅτι χωρική τις, διὰ νὰ ἐπανεύρη τὸ ἀπαχθὲν ὑπὸ ἀετοῦ τέκνον τῆς, ἠψήφησε πάντας τοὺς παρουσιασθέντας κατὰ τὴν ἀναζήτησιν καὶ παραλαβὴν τούτου ἐκ τῆς φωλεᾶς τοῦ ἀετοῦ κινδύνους. 3) «Ἡ ἀγάπη τοῦ πατρός», εἰς τὴν ὁποῖαν ὁ μαθητὴς διηγεῖται τὰς ἀναζητήσεις πατρός τινος πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ ἀπαχθέντος μικροῦ υἱοῦ καὶ τὴν χαρὰν πατρός καὶ υἱοῦ ἐκ τῆς ἀναγνωρίσεώς των.

12. Οἴκοθεν νοεῖται, ὅτι ἐκθέσεις τινὲς ἦτο δυσχερὲς νὰ καταταχθῶσιν εἰς τινὰ τῶν ἐν τοῖς προηγουμένοις ἀπαριθμηθεισῶν κατηγοριῶν, εἴτε διότι αὗται εἶχον μεικτὸν περιεχόμενον εἴτε διότι εἰς οὐδεμίαν τούτων ἦτο δυνατόν νὰ ἀναχθῶσιν. Αἱ τελευταῖαι αὗται δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἀπαρτίσωσιν ἰδίας κατηγορίας ὡς ἐκ τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ ἐκείνων, αἵτινες ἐπραγματεύοντο συγγενῆ θέματα, δι' ὃ καὶ θεωρήσαμεν σκοπιμώτερον νὰ περιλάβωμεν πάσας ταύτας εἰς ἰδίαν ὁμάδα, ἣν ἀπεκαλέσαμεν *Σύνθετα—Διάφορα*.

β'. Στατιστικά πορίσματα - Ανάλυσις καὶ ἐρμηνεία αὐτῶν.

Οἱ παρατιθέμενοι ὑπ' ἀριθ. 3, 4, 5 καὶ 6 πίνακες ἐμφαίνουσι κατὰ ἔτη ἡλικίας καὶ σχολικὰς τάξεις τὴν κατανομὴν τῶν θεμάτων τῶν ἐκθέσεων εἰς τοὺς διαφόρους κύκλους διαφερόντων τῶν μαθητῶν ἀπολύτως καὶ ἐπὶ τοῖς ἑκατόν.

Πίναξ 3.

Ἐμφαίνων ἀπολύτως τὴν καθ' ἡλικίας κατανομὴν τῶν θεμάτων τῶν ἐκθέσεων εἰς τοὺς διαφόρους κύκλους διαφερόντων τῶν μαθητῶν.

Κατηγορία θεμάτων	Ἡ λ ι κ ῖ α ι								Σύνολον
	10-11	11-12	12-13	13-14	14-15	15-16	16-17	17-19	
Σχολικὸς βίος.....	4	7	7	9	8	11	6	10	62
Ψυχολ. ἐξέτ. ἐν τῷ ΠΣΠΑ				1	1	1	1	2	6
Γεγονότα τοῦ προσ. βίου τοῦ παιδὸς	13	30	20	14	18	17	21	18	151
Καθημερινὸς βίος.....		1	11	10	6	10	10	7	55
"Ἴδιον ἐγὼ.....			4	7	7	8	8	11	45
Φύσις.....	2	3	5	4	11	11	7	7	50
Βίος τῶν ζώων.....	5	5	1	2	2	2	3	2	22
Πολιτικὴ Ἱστορία.....	1	3	4	4	6	2	2	1	23
Πολιτισμὸς		2	2	2	2	7	10	4	29
Ἀξίαι—Βιοθεωρία					3	7	14	16	40
Φανταστικὰ γεγονότα.	9	19	19	18	8	7	9	3	92
Σύνθετα—Διάφορα.....	1		3	2		7	3	1	17
Σύνολον....	35	70	76	73	72	90	94	82	592

Ἐκ τῆς ἐπισκοπήσεως τῶν πινάκων τούτων συνάγεται τὰ ἑξῆς:

1. Ἐν ᾧ κατὰ τὸ ἔτος 10-11 οἱ κατηγορίαι, εἰς τὰς ὁποίας κατατάσσονται τὰ θέματα τῶν ἐκθέσεων τῶν μαθητῶν, περιορίζονται εἰς ἕξ (6), κατὰ τὸ ἔτος 12-13, ἦτοι δύο ἔτη βραδύτερον, αὐξάνονται εἰς ἑννέα (9), ἀπὸ δὲ τοῦ 14ου ἔτους τῆς ἡλικίας καὶ ἐφεξῆς ἀναφαίνονται καὶ δύο νέαι. Ἄλλαις λέξεσιν, ὅσον νεώτεροι οἱ μαθηταί, τόσον ὀλιγώτεροι αἱ πηγαί, ἐξ ὧν ἀντλοοῦσι τὰ θέματα τῶν ἐκθέσεων αὐτῶν ἀποβαίνουσι δι' αὐτὰ πλείονες προϋούσης τῆς ἡλικίας, διότι εὐρύνεται καὶ ὁ κύκλος τῶν μαθητικῶν διαφερόντων.

Ἡ ἐπέκτασις αὕτη τοῦ κύκλου τῶν διαφερόντων τῶν παιδῶν ἐν πρώτοις ὀφείλεται πιθανώτατα εἰς τὴν προϋφύσασαν πνευματικὴν αὐτῶν ὄριμότητα. Ὡσαύτως βαίνει παραλλήλως πρὸς τὸν βαθμιαῖον πλουτισμὸν τῶν παραστάσεων καὶ ἐννοιῶν αὐτῶν σὺν τῇ ἡλικίᾳ, εἰς τὸν ὅποιον συμβάλλει κατ' ἐξοχὴν ἡ ἐν τῷ σχολεῖω διδακτικὴ ἐργασία.

Πίναξ 4.

Ἐμφαίνω ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν τὴν καθ' ἡλικίας κατανομὴν τῶν θεμάτων τῶν ἐκθέσεων εἰς τοὺς διαφόρους κύκλους διαφερόντων τῶν μαθητῶν.

Κατηγορίαι θεμάτων	Ἡ λ ι κ ί α ι							
	0-11	11-12	12-13	13-14	14-15	15-16	16-17	17-19
Σχολικὸς βίος.....	11	10	9	12	11	12	7	12
Ψυχολογ. ἐξέτ. ἐν τῷ Π.Σ.Π.Α.				1	1	1	1	2
Γεγονότα τοῦ προσωπ. βίου τοῦ π.	37	43	26	20	25	19	22	22
Καθημερινὸς βίος.....		2	14	13	9	11	10	8
Ἴδιον ἐγὼ.....			5	9	10	9	9	14
Φύσις.....	6	5	7	6	15	12	8	9
Βίος τῶν ζώων.....	14	7	2	3	3	2	3	2
Πολιτικὴ ἱστορία.....	3	4	5	6	8	2	2	1
Πολιτισμὸς.....		2	3	3	3	8	11	5
Ἀξίαι—Βιοθεωρία.....					4	8	15	20
Φανταστικὰ γεγονότα.....	26	27	25	25	11	8	9	4
Σύνθετα—Διάφορα.....	3		4	2		8	3	1
Σύνολον.....	100	100	100	100	100	100	100	100

2. Κατηγορίαι τινὲς θεμάτων ἐμφανίζονται καὶ ἀπαντῶσιν εἰς ὄρισμένας περιόδους τῆς μαθητικῆς ἡλικίας, τὰς ὁποίας καὶ χαρακτηρίζουσιν.

Εἰδικώτερον : α') Ἐκθέσεις στρεφόμεναι περὶ προβλήματα τοῦ ἰδίου ἐγὼ τοῦ μαθητοῦ ἄπαντῶσι συμφώνως πρὸς τὰ ἡμέτερα πορίσματα μόλις ἀπὸ τοῦ 12ου ἔτους τῆς ἡλικίας καὶ ἐφεξῆς

β') Ὡσαύτως ἐκθέσεις πραγματεῖσθαι περιστατικὰ τοῦ

1. Βλ. τὴν ἀ-άλυσιν τῆς κατηγορίας «Ἴδιον ἐγὼ» ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ, σ. 32 κ.ἑ.

καθημερινού βίου¹, πλὴν μιᾶς μεμονωμένης περιπτώσεως, δὲν παρατηροῦνται εἰς τὸ ἡμέτερον ὄλικόν πρό τῆς συμπληρώσεως τοῦ 12ου ἔτους. Τοῦτο εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς ἀκολουθῶς: Τὰ ἐν ταῖς ἐκθέσεσιν, αἵτινες ἀνήκουσιν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην, ἱστορούμενα κείνται συμφώνως πρὸς τὰ ἤδη λεχθέντα ἔξω τῆς στενῆς ἀτομικῆς ζωῆς καὶ βιώσεως τοῦ μα-

Πίναξ 5.

Ἐμφάνων ἀπολύτως τὴν κατὰ τάξεις κατανοῆν τῶν θεμάτων τῶν ἐκθέσεων εἰς τὸς διαφόρους κύκλους διαφερόντων τῶν μαθητῶν.

Κατηγορίαι θεμάτων	Γ ά ξ ε ι ς								Σύνολο
	ε'	στ'	Α'	Β'	Γ'	Δ'	Ε'	ΣΤ'	
Σχολικός βίος.....	6	6	6	7	8	9	9	11	62
Ψυχολογ. ἐξέτ. ἐν τῷ Π.Σ.Π.Α.			1		1		2	2	6
Γεγονότα τοῦ προσωπ. βίου τοῦ παιδός.....	27	23	22	14	21	20	12	12	151
Καθημερινός βίος.....	1	4	9	12	6	7	10	6	55
*Ἴδιον ἐγὼ.....			7	6	6	8	6	12	45
Φύσις.....	2	4	5	7	11	9	4	8	50
Βίος τῶν ζώων.....	7	3	2	3	3	2	1	1	22
Πολιτικὴ ἱστορία.....	3	2	4	3	5	3	1	2	23
Πολιτισμός.....	1	1	3	3	4	3	11	3	29
*Ἀξίαι—Βιοθεωρία.....					3	7	16	14	40
Φανταστικά γεγονότα.....	13	22	18	15	7	7	8	2	92
Σύνθετα—Διάφορα.....	1	1	4		2	5	3	1	17
Σύνολον.....	61	66	81	70	77	80	83	74	592

θητοῦ. Περὶ ταύτην δ' ὅμως συγκεντροῦται κατ' ἐξοχήν, ὡς θέλει καταδειχθῆ ἐν τοῖς ἐπομένοις², τὸ μείζον μέρος τοῦ διαφέροντος τῶν μαθητῶν.

γ) Τέλος, ὡς εἶναι ἐπόμενον, ἐκθέσεις περιλαμβάνουσαι κρίσεις περὶ τῶν διαφόρων ἀξιῶν εἴτε θίγουσαι ζητήματα θεωρίας περὶ τοῦ βίου ἐμφανίζονται μόλις ἀπὸ τοῦ 14ου ἔτους τῆς ἡλικίας καὶ δὴ ὑπερβαίνουν εἰς συχνότητα ἀπὸ τοῦ 16ου ἔτους

1. Βλ. τὴν ἀνάλυσιν τῆς κατηγορίας «Καθημερινός βίος» ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ, σ. 30 κ.ε.

2. Βλ. τὸ ἐν τῇ παρούσῃ παραγράφῳ ὑπ' ἀριθ. 4 πόρισμα.

καί αὐτάς τὰς ἀναφερόμενας εἰς προβλήματα τοῦ ἰδίου ἐγώ.
Ἡ βραδύτης ἐν τῇ ἐμφανίσει τῶν θεμάτων τούτων εἶναι εὐνόητος, ἂν ἀναλογισθῶμεν, ὅτι προϋποθέτει παρά τῷ παιδί τὴν γένεσιν τῶν ἀντιστοίχων προβλημάτων καὶ ἀποριῶν καὶ ὅτι τοιοῦτόν τι ἀπαιτεῖ μεγάλην πνευματικὴν καὶ καθόλου ψυχικὴν ὀριμότητα.

3. Ὑπάρχουσιν ἀφ' ἐτέρου ἄλλαι κατηγορίαι θεμάτων ὡς

Πίναξ β.

Ἐμφαίτων ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν τὴν κατὰ τάξεις κατανομήν τῶν θεμάτων τῶν ἐκθέσεων εἰς τοὺς διαφόρους κύκλους διαφερόντων τῶν μαθητῶν.

Κατηγορίαι θεμάτων	Τάξεις						
	ε'	στ'	Α'	Β'	Γ'	Δ'	Ε' ΣΤ'
Σχολικὸς βίος.....	10	9	8	10	11	11	11 15
Ψυχολογ. ἐξέτ. ἐν τῷ Π.Σ.Π.Α. ...			1		1		2 3
Γεγονότα τοῦ προσωπ. βίου τοῦ π.	44	35	27	20	27	25	15 16
Καθημερινὸς βίος	2	6	11	17	8	9	12 8
Ἴδιον ἐγώ			8	9	8	10	8 16
Φύσις	3	6	6	10	14	11	5 11
Βίος τῶν ζώων.....	12	5	3	4	4	2	1 1
Πολιτικὴ Ἱστορία.....	5	3	5	4	6	4	1 3
Πολιτισμὸς.....	1	1	4	4	5	4	13 4
Ἀξίαι—Βιοθεωρία					4	9	19 19
Φανταστικά γεγονότα.....	22	34	22	22	9	9	9 3
Σύνθετα—Διάφορα	1	1	5		3	6	4 1
Σύνολον.....	100	100	100	100	100	100	100 100

ὁ σχολικὸς βίος, τὰ γεγονότα τοῦ προσωπικοῦ βίου τοῦ παιδός, ἡ φύσις, ὁ βίος τῶν ζώων, ἡ πολιτικὴ Ἱστορία καὶ τὰ φανταστικά γεγονότα, ¹ εἰς τὰ ὁποῖα προσφεύγουσιν οἱ μαθηταὶ κατὰ πάντα σχεδὸν τὰ ἔτη τῆς ἡλικίας, τὰ ὁποῖα ὑπεβάλομεν εἰς ἔρευναν ἐνταῦθα.

4. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθεισῶν κατηγοριῶν θεμάτων ἡ πρὸς πληθεστέρα καθόλου εἶναι ἡ κατηγορία τῶν γεγο-

1. Βλ. τὴν ἀνάλυσιν τῶν κατηγοριῶν τούτων ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ σ. 23 κ.έ.

νότων έκ τοῦ προσωπικοῦ βίου τοῦ παιδός, ἥτις κατά κανόνα συγκεντρώνει εἰς πάσας σχεδόν τάς ἡλικίας τὸν μεγαλύτερον σχετικῶς ἀριθμὸν ἐκθέσεων.

Ἐκ τοῦ δεδομένου τούτου καθίσταται δῆλον, ὅτι οἱ μαθηταὶ καθόλου συχνότερον καὶ ἰσχυρότερον παρορμῶνται εἰς ἀνακοίνωσιν ὑπὸ γεγονότων καὶ ἐπεισοδίων, τῶν ὁποίων μέτεσχον. Εἰς τὰς νεαρωτάτας ἰδίως ἡλικίας (ἔτη 10-11 καὶ 11-12) τὸ ποσοστὸν τῶν μαθητῶν, οἵτινες ἐμπνέονται ἐκ τῆς πηγῆς ταύτης εἶναι μέγα, ἐλαττοῦται δὲ πῶς βραδύτερον. Ἡ τοιαύτη ἐλάττωσις τοῦ ποσοστοῦ εἶναι συναφῆς πρὸς τὴν αὔξησιν τῆς ἰκανότητος τῶν ὠριμωτέρων μαθητῶν, κατά τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα, νὰ ἀντλῶσιν ἐκ πλείονων πηγῶν τὰς ἐμπνεύσεις των.

5. Καὶ τὰ ἐκ τοῦ σχολικοῦ βίου θέματα προκαλοῦσιν ἰκανοὺς τὸν ἀριθμὸν μαθητῶν εἰς ἀφήγησιν. Τοῦτο εἶναι φυσικόν, ἐφ' ὅσον ταῦτα εἶναι συγγενέστατα πρὸς τὰ ἐκ τοῦ προσωπικοῦ βίου τῶν παιδῶν εἰλημμένα θέματα, ἐφ' ὅσον δηλαδὴ καὶ ἐνταῦθα πρόκειται περὶ γεγονότων, ἐπεισοδίων καὶ σκηνῶν, τῶν ὁποίων οὗτοι μετέσχον. Πάντως δεόν νὰ μὴ παρέλθῃ ἀπαρτήρητον, ὅτι ἡ ἐν τῷ σχολείῳ ζωὴ τοῦ μαθητοῦ παρορμῶν αὐτὸν ἐν ἥσωνι μοίρᾳ εἰς ἔκφρασιν ἢ ἢ ἐκτὸς τούτου καθαρῶς προσωπικῆ αὐτοῦ ζωῆ.

6. Τὰς ἀφηγήσεις καὶ σκέψεις ἐκ τοῦ σχολικοῦ βίου ὑπεροδοῖς κατά κανόνα εἰς ἀριθμὸν αἱ φανταστικὰ γεγονότα ἀναπτύσσουσαι ἐκθέσεις. Καὶ περὶ αὐτῶν δεόν νὰ σημειωθῆ, ὅτι καθίστανται σπανιώτεροι εἰς τὰς ὠριμωτέρας ἡλικίας, ἥτοι ἀπὸ τοῦ 14ου ἔτους κ.έ., ἄλλαις λέξεσι, καθ' ἃ ἔτη οἱ μαθηταὶ ἐλλκύνονται ὑπὸ τῶν θεμάτων, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς προβλήματα ἀξίων καὶ θεωρίας περὶ τοῦ βίου.

7. Τὰ ἐκ τῆς ψυχολογικῆς ἐξετάσεως ἐν τῷ Π. Σ. Π. Α. ἀντλούμενα θέματα ἐκθέσεων εἶναι ἐλάχιστα, ἔξ (6) ἐν συνόλῳ, κατανεμόμενα εἰς τέσσαρας σχολικὰς τάξεις καὶ πέντε ἡλικίας.

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτὴ ἡ γραφὴ τῶν ὑπὸ ἐπεξεργασίαν

1. Περὶ τοῦ λόγου τῆς ὑπαγωγῆς τῶν θεμάτων τούτων ὑπὸ ἰδίαν κατηγορίαν βλ. τὰ ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ λεγόμενα ἐν τῇ ἀναλύσει τῆς κατηγορίας «Ψυχολογικὴ ἐξέτασις ἐν τῷ Π.Σ.Π.Α.» σ. 25 κ. ἔ.

ἐκθέσεων ἀποτελεῖ μέρος τῶν ψυχολογικῶν ἐξετάσεων τῶν μαθητῶν τοῦ Π. Σ. Π. Α. καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἠδύνατο νὰ δώσῃ λαβὴν εἰς αὐτοὺς νὰ ἀναπτύξωσι τὸ περὶ τῶν ψυχολογικῶν τούτων ἐξετάσεων θέμα, τοιοῦτόν τι κατὰ τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα δὲν παρατηρεῖται. Ἡ τοιούτη δὲ σπάνις τῶν σχετικῶν θεμάτων μαρτυρεῖ τὴν οἰκείωσιν τῶν μαθητῶν πρὸς τὰς ἐξετάσεις ταύτας καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀποτελεῖ μίαν ἐπί πλέον ἔνδειξιν, ὅτι οὗτοι ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς κατὰ τὴν γραφὴν τῶν ἐκθέσεων τούτων διατελοῦντας ὑπὸ συνθήκας φυσικῆς παραμένοντες ἐκ τῆς ἐξετάσεως ταύτης ἀνεπηρέαστοι.

8. Τὰ θέματα τὰ ὁποῖα οἱ μαθηταὶ ἀντιλοῦσιν ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἐγῶ ὡς πηγῆς ἐμπνεύσεως καὶ τὰ ὁποῖα, ὡς εἶδομεν, ἐμφανίζονται ἀπὸ τοῦ 12ου ἔτους, εἰς τὴν ἀνωτάτην τάξιν τοῦ γυμνασίου ἔρχονται συμφώνως πρὸς τὰ πορίσματα μᾶς εἰς Ἰσὴν μοῖραν πρὸς τὰ ἀφηγήματα ἐκ τοῦ προσωπικοῦ τῶν μαθητῶν βίου.

Τοῦτο εὐχερὲς εἶναι νὰ κατανοηθῇ, ἂν λόβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ περιεχόμενον τῶν εἰς τὴν κατηγορίαν «Ἴδιον ἐγῶ» ἀναφερομένων ἐκθέσεων καὶ ἀναλογισθῶμεν, ὅτι οἱ μαθηταὶ τῆς τελευταίας τάξεως τοῦ γυμνασίου εὐρίσκονται περὶ τὸ τέλος μιᾶς περιόδου τοῦ βίου αὐτῶν, τῆς σχολικῆς, καὶ δὴ εἰς τὰς παραμονὰς ἐνάρξεως ἄλλης, τῆς ζωῆς ἐν τῇ κοινῶνι τῶν ἐνηλίκων. Εὐλογον λοιπὸν εἶναι νὰ ἀπασχολῇ τούτους ζωηρῶς τὸ προσεχὲς μέλλον καὶ δὴ ἡ μετὰ τὰς εἰς διάφορον μορφήν ζωῆς.

9. Τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν θέματα, καθόλου εὐάριθμα, δὲν κατανέμονται ἐξ ἴσου εἰς τὰ διάφορα ἔτη τῆς ηλικίας καὶ τὰς διαφόρους σχολικὰς τάξεις. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ἡ αὐξήσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἰς τὸν πολιτισμὸν ἀναφερομένων ἀπὸ τοῦ 15ου ἔτους. Ἀπὸ τῆς ηλικίας ταύτης δηλαδὴ φαίνονται ἀπασχολοῦντα τοὺς μαθητὰς ἐν μείζονι μοίρᾳ ἢ πρὶν τὰ ἀποτελέσματα τῆς πνευματικῆς ἐργασίας τῶν πρὸ αὐτῶν γενεῶν.

1. Βλ. κατ' ἐξοχὴν τοὺς ὄπ' ἀριθ. 5 καὶ 6 πίνακας τοὺς ἐμφαίνοντας ἀπολύτως καὶ ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν τὴν κατὰ σχολικὰς τάξεις κατανομήν τῶν θεμάτων τῶν ἐκθέσεων εἰς τοὺς διαφόρους κύκλους διττοφρονούντων τῶν μαθητῶν, ἐνθα τὰ περὶ ἰδίου ἐγῶ θέματα ἀπαντῶσι μετὰ τῆς μεγαλυτέρας συχνοτήτος παρὰ μαθηταῖς τῆς Στ' τάξεως τοῦ Γυμνασίου.

Β. ΤΙΣ Η ΣΥΝΑΡΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ
ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΕΩΣ ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΓΡΑΦΟΝΤΟΣ¹

Α'. Ανάλυσις τῶν κατηγοριῶν

Ἐπεξεργαζόμενοι τὰς ἐλευθέρας ἐκθέσεις τῶν μαθητῶν ἀπὸ τῆς δευτέρας ἀπόψεως, ἦτοι τῆς σημασίας τὴν ὁποίαν φαίνονται ἐνέχοντα τὰ ἐκλεγέντα θέματα διὰ τὸν ψυχικὸν βίον τοῦ γράψαντος καὶ τῆς θέσεως τὴν ὁποίαν καταλαμβάνουσιν εἰς τὸν ψυχικὸν αὐτοῦ κόσμον, ἀλλαις λέξεσιν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς συναρτήσεως τοῦ θέματος πρὸς τὸ ὑποκείμενον τοῦ γράψαντος, διεκρίνομεν τὰς ἀκολουθοῦσας ἕξ ἐν ὄλῳ κατηγορίας, εἰς ἃς καὶ κατετάξαμεν τὸ ὕλικόν ἡμῶν.

1. Βεβιωμένα.
2. Ἐξ αὐτοψίας.
3. Ἐκφρασις ἰδίων διαθέσεων.
4. Κρίσεις περὶ ἐτέρων προσώπων.
5. Ἐξ ἀντικειμένου ἀναπτύξεις (συγκεκριμένων δεδομένων).

6. Ἐξ ἀντικειμένου ἀναπτύξεις (ἀφηρημένων δεδομένων).

Ἐν τοῖς κατωτέρω ἀναλύονται τῇ βοηθεῖα παραδειγμάτων αἱ ἐπὶ μέρους αὗται κατηγορίαι.

1. *Βεβιωμένα*.—Ὑπὸ τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπηγάγομεν τὰς ἐκθέσεις ἐκεῖνας, τῶν ὁποίων θέμα ἀποτελοῦσι βιωθεῖσαι ἐνέργειαι τοῦ γράφοντος. Ἄλλαις λέξεσιν, εἰς τὰς ὑπὸ τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπαχθεῖσας ἐκθέσεις κατοπτρίζε-

1. Περὶ τῆς ἀνάγκης ἐπεξεργασίας τοῦ ὕλικου καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης βλ. τὰ ἐν τῷ κεφαλαίῳ : Αἱ ἀπόψεις ψυχολογικῆς ἐξετάσεως τοῦ ἡμετέρου ὕλικου—Ὑπαγωγή τῶν θεμάτων τῶν ἐκθέσεων ὑπὸ κατηγορίας σ. 18 κ. ἔ.

ται εύκρινως ή άτομική βίωσις τών περιγραφομένων ίδιων ένεργειών. Έντάσσονται δέ αι Ισχυρώς βιωθεΐσαι αυται ίδιαι τοϋ γράφοντος ένεργεια εις έπεισόδια και γεγονότα ειτε άτομικώς εις αυτόν συμβάντα ειτε από κοινοϋ μετ' άλλων. Έν τῇ τελευταίᾳ δέ ταύτῃ περιπτώσει ό γράφας παριστᾶ έαυτόν έν τῇ έκθέσει ώς τό κυριώτερον τών δρώντων προσώπων και καθόλου θέτει έαυτόν εις τό κέντρον τῆς άφηγήσεως.

Ίνα κατανοηθῆ πληρέστερον τίνες έκθέσεις κατετάγησαν εις τήν κατηγορίαν ταύτην, αναφέρομεν θέματα τινά έν περιλήψει : 1) «Μία έκδρομή εις τόν Μαραθώνα», εις τήν όποιαν ό μαθητής αναπτύσσει, πώς έζησε τήν οίκογενειακήν του ταύτην έκδρομήν. 2) «Τό ψάρευμα μέ τήν λέμβον», έν ἧ ό γράφας άφηγεΐται, πώς έψάρευεν εις τός άκτάς τῆς Άμοργοϋ, πώς κατά τινά δια ψάρευμα έκδρομήν εξέλεγη αυτός κυβερνήτης τῆς λέμβου και πώς έζησε τά κατ' αυτήν συμβάντα.

Όσαύτως καταχωρίζομεν αύταιςιαν χαρακτηριστικήν έκθεσιν.

Ἡ ἰλαροτραγῳδία τῆς τσαιτσάρας.

Γιά νά ἰδοῦμεν, ἐσκέφθην μιάν ἡμέραν πρὸ ἐνὸς ἔτους, πὼς περῶ ἢ φωτιά μέσα ἀπὸ τὰ δόντια τῆς τσαιτσάρας! Καὶ ἄμ' ἔπος ἄμ' ἔργον ἔλαβα τὴν τσαιτσάραν καὶ ἔθεσα ὅπ' αὐτὴν ἐν κηρῶν ἀναμμένον.

Εἰς τὴν ἄρχὴν ἡ φλόγα ἐσημάτισε κανονικὰ γλώσσας, αἱ ὁποῖαι ἐπεροῦσαν μέσα ἀπὸ τὰ δόντια τῆς τσαιτσάρας. Μετ' ὀλίγον ὁμως ἀναψεν δλόκληρος καὶ ἐγὼ, ἐπειδὴ δὲν ἠμποροῦσα νὰ τὴν συγκρατήσω, διότι ἡ φλόγα μοῦ ἔκαψε τὰ δάκτυλα, τὴν ἄφησα καὶ ἔπεσε κάτω. Τότε ἄρχισα νὰ προσπαθῶ νὰ τὴν σβῆσω πατῶν αὐτὴν διὰ τοῦ πέλματος τῶν ὑποδημάτων μου. Εἰς μάτην ὁμως. Ὅσον ἐγὼ τὴν ἐπάτηον, τόσον αὐτὴ ἐγλύστρα καὶ μετεκινεῖτο δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ.

Τί νὰ κάμω; Ἦρχισα νὰ φοβοῦμαι. Θεέ μου, τί ἔπαθα! Δὲν ἔχασα ὁμως τὸ θάρρος μου καὶ ἐξηκολούθησα νὰ κνηγῶ τὴν τσαιτσάραν μὲ μεγαλύτερον πείσμα, καταβάλλων κάθε προσπάθειαν, διὰ νὰ τὴν σβῆσω.

Καὶ πάλιν ὁμως δὲν κατώρθωσα τίποτε ἀντιθέτως αὐτὴ γλυστοῦ συνέχως καὶ πηγαίνει κάτω ἀπὸ τὰ κλίνας. Τότε ἐτρομοκρατήθην, διότι ἐφοβήθην, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ μεταδοθῆ ἡ φω-

τιὰ εἰς τὰ στρώματα, τὰ ὁποῖα ἦσαν γεμισμένα ἀπὸ τὴν λεγομένην «τζίβαν» καὶ ἤρχισα νὰ φωνάζω. *Μαμά, φωτιά! Μαμά, φωτιά!*

Τέλος ἡ μήτηρ μου ἀκούσασα τὰς φωνάς μου ἦλθε καὶ ἔσβησε τὴν καιομένην τσατσάραν καὶ μάλιστα μετὸν ἴδιον τρόπον, μετὸν ὁποῖον ἐγὼ δὲν ἠμποροῦσα νὰ τὴν σβήσω.

Ἡ «κατοάδα», ὅπως λέγουν, τὴν ὁποίαν ἔφαγα τότε, μετ' ἔκαμε νὰ ὑποσχεθῶ εἰς τὸν πατέρα μου νὰ μὴ ἐπαναλάβω τοιοῦτον πείραμα, διὰ νὰ δῶ, πῶς περνᾷ ἡ φλόγα μέσα ἀπὸ τὰ δόντια τῆς τσατσάρας.

[13—14 Γ'. 1935]

Ἡ συνάρτησις παρομοίων περιεχομένων ἐκθέσεων πρὸς τὸ γράφον ὑποκείμενον εἶναι ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, ὡς εἰκόσ, στενωτάτη.

2. *Ἐξ αὐτοψίας.*— Εἰς τὴν δευτέραν ταύτην κατηγορίαν ἀνάγονται ἐκθέσεις, ἐν αἷς ὁ μαθητὴς περιγράφει γεγονότα ἢ πράξεις, σκηνὰς καὶ ἐνεργείας ἀναφερομένας εἰς τρίτους ἀπλῶς ὡς αὐτόπτης μάρτυς. Ἡσχέσις δηλαδὴ τῶν ἐπεισοδίων τούτων, τῶν ὁποίων ὁ γράφων δὲν μετέσχε, δὲν παρίσταται ἐν τῇ ἐκθέσει τοσοῦτον στενωῶς συνδεομένη πρὸς τὴν ὄλην ὀργάνωσιν τοῦ ψυχικοῦ βίου αὐτοῦ ὡς ἐν τῇ προηγουμένη περιπτώσει, ἤτοι εἰς τὰς ἐκθέσεις τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν βίωσιν ἐνεργειῶν καὶ πράξεων ὡς ἀτομικῶν.

Δείγμα τοιαύτης ἐκθέσεως καταχωρίζομεν κατωτέρω :

Ἡ φιλονικία διὰ μίαν γούναν.

Ἦτο χειμῶν. Ἐπεροῦσα ἀπὸ ἓνα ἀπόκεντρον δρόμον, δὲν εἶδα ὄμιλον ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων. Τί συμβαίνει ἄρα γε; διελογίσθην. Ἦδελα νὰ πλησιάσω, διὰ νὰ πληροφορηθῶ τὴν αἰτίαν, ἀλλ' ἡ προσοιγὴ τοῦ πατρός μου νὰ ἐπιστρέψω συντόμως μετ' ἐνεργείας καὶ ἐξηκολούθησα τὸν δρόμον μου.

Δὲν εἶχα προχωρήσει ὀλίγα βήματα καὶ ἀκούω : *Ἄχ κλέφτρα!* Τὴν γούναν τοῦ παιδιοῦ μου, κλέφτρα!

Ἡ περιέργειά μου ἐξήφθη. Τὰ λόγια τοῦ πατρός μου νὰ ἐπιστρέψω γρήγορα ἤρχισαν νὰ ἤχουσι εἰς τὰ αὐτιά μου ἠπιώτερον. Μετ' ἐν σκέψιν μάλιστα οὐ δὲν θὰ ἐχρονοτρίβουν ἐπὶ πολὺ, ἐπλησίασα. Τότε εἶδα δύο γυναῖκας ἄσπερον ἐπιτόν, λαϊκῆς τάξεως, ἀπαγμένας ἀπὸ τὰ μαλλιά νὰ ἀλληλοῦβρίζωνται. Εἰς μικροὺς δέκα πε-

ρίπου ἐτῶν ἐγράβα τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν φωνάζων καὶ αὐτός. «Κλέφτρα!». Ἄλλαι γυναῖκες φίλαι τῶν φιλονικουσῶν ἐφώναζον καὶ αὐταὶ καὶ ἔτσι συνεπληροῦτο μία περίφημη εἰκόνα.

Δὲν εἶχα καταλάβει ἀκόμη τὴν ἀφορμὴν τῆς φιλονικίας, ὅτε βλέπω ἕνα ἀστρὸφύλακα νὰ ἔρχεται τροχάδην. Πρόσεπάθησι νὰ τὰς χωρίσῃ, ἀλλὰ ποῦ! Ἐκρατοῦντο τόσοσιν δυνατά, ὥστε ἦτο ἀδύνατος ὁ χωρισμός των. Ἐπενέβησαν καὶ πολῖται ἀλλὰ καὶ πάλιν ματαιῶς. Τέλος ἡ μία ἀπεχωρίσθη τῆς ἄλλης κρατοῦσα εἰς χεῖρας τῆς μίαν τούφαν μαλλιῶν, τὴν ὁποίαν καὶ ἐπεδείκνυνεν ὡς λάφυρον τῆς μάχης τῆς ἐναντίον τοῦ φοβεροῦ ἐχθροῦ.

Τὸ τί ἐπηκολούθησε, δὲν περιγράφεται. Ἄλλοι ἀπὸ τοὺς παρακολουθοῦντας τὴν σκηνὴν ἐφώναζαν ζήτω, ἄλλοι κάτω καὶ ἄλλοι τέλος προσεπάθουν νὰ παρηγορήσουν τὴν παθοῦσαν ἢ νὰ συγχαροῦν τὴν νικήτριαν, ἡ ὁποία καὶ ἐπιδεικτικῶς ἠθέλησε νὰ ἀποχωρήσῃ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἐπενέβη ὁμοῦς ὁ ἀστρὸφύλαξ, ὁ ὁποῖος συνέλαβε καὶ τὰς δύο καὶ τὰς ὠδήγησεν εἰς τὸ τμήμα διὰ τὰ παριτέρω.

[15—16, Δ'. 1934]

Ἰὺπό τὴν κατηγορίαν ταύτην, τὴν τῶν ἐξ αὐτοψίας, ὑπήχθησαν ὡσαύτως ἐκθέσεις ὡς αἱ κάτωθι ἐν περιλήψει: 1) «Ἀνομιὰτικὴ βροχή». Εἰς ταύτην ὁ μαθητὴς περιγράφει ὅσα ἔβλεπεν ἐκ τοῦ παραθύρου τοῦ δωματίου του διαδραματιζόμενα εἰς τὴν ὁδὸν κατὰ τινὰ ἡμέραν τῆς ἀνοιξέως συνεπειὰ ἀπρόοπτου βροχῆς. 2) «Ὁ Σταυρὸς τῶν Θεοφανείων», ἐν ἧ ὁ γράφας περιγράφει τὴν τελετὴν τῆς καταδύσεως τοῦ τιμίου Σταυροῦ εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Πηνειοῦ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων. 3) «Βαλκανικοὶ ἀγῶνες δεκάθλου καὶ μαραθωνίου», ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ μαθητὴς περιγράφει, τί εἶδε κατὰ τοὺς ἀγῶνας τούτους. 4) «Ἐντυπώσεις ἀπὸ τοὺς σχολικοὺς ἀγῶνας», ἐν ἧ ὁ γράφας περιγράφει τὴν διεξαγωγὴν τῶν σχολικῶν ἀγῶνων.

3. Ἐφρασις ἰδίων διαθέσεων. — Ἰὺπό τὴν κατηγορίαν ταύτην περιελάβομεν ἐκθέσεις, εἰς τὰς ὁποίας οἱ γράψαντες ἐπάγονται εἰς τὴν διατύπωσιν ἰδίων σκέψεων, κρίσεων καὶ ἀπόψεων εἴτε ἐξ ἀφορμῆς οἰουδήποτε περιγραφομένου γεγονότος καὶ ἐνεργείας, λαμβάνουσι δηλαδὴ θέσιν ἐναντι αὐτῶν, εἴτε ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἰδίων τυχῶν. Τοιαῦτα περιεχόμενα ἐκθέσεων διατελοῦσιν ἐν στενωτάτῃ συναρτῆσει πρὸς τὸν ἐσώτερον ψυ-

χικόν βιον τοῦ μαθητοῦ, ἐξ οὗ καὶ ἐκπηγάζουσιν, ἀποτελοῦσιν, οὕτως εἰπεῖν, μέρος τῆς ψυχικῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως καὶ ἀποκαλύπτουσι βαυτεράς πτυχάς τῆς ἀτομικότητος αὐτοῦ.

Δείγμα τοιαύτης ἐκθέσεως παραθέτομεν αὐτούσιον κατωτέρω :

Ὁ ναυτικός.

Παραθερίζαμεν εἰς τὴν Γλυφάδα, τὴν ὥραίαν αὐτὴν παραθαλασσίαν ἐξοχὴν, καὶ αἱ ἡμέραι ἐκυλοῦσαν ὡσὰν τὸ γάργαρον νερὸν τοῦ ρυακιοῦ.

Ὁ ὥρατος καλοκαιριάτικος ἥλιος μᾶς ἔφηνε κυριολεκτικῶς τὸ κορμί, διὰν μετὰ τὸ μᾶνιο μας ἐξηπλωνόμεθα εἰς τὴν ἄμμουδιάν. Εἰς τοιαύτην θέσιν εὐρισκόμην μίαν ἡμέραν, διε μακράν, πρὸς τὸν κόλπον τοῦ Πειραιῶς, εἶδα νὰ λερώνη τὴν θάλασσαν μία μαύρη κηλὶς. Παρατήρησα προσεχικώτερα καὶ τέλος διέκρινα ἐν πλοῦτον. Πολεμικὸν ἢ ἐμπορικὸν ; μοῦ ἐγεννήθη ἀμέσως ἡ ἀπορία.

Μετὰ ἡμίσειαν ὤραν διέκρινα ἐν ἀντιτορπιλικόν, τὸ ὅποτον διέσχισε τὴν ἀπέραντον γαλανὴν θάλασσαν ἀφήνον ὀπίσω του μίαν ἄσπρην γραμμὴν. Τὰ κανόνια του ἐγνάλιζαν ἀπὸ τὸν ἥλιον καὶ εἰς τὸν προφραῖον ἰστόν του ἐκνμάτιζεν ὑπερήφανος ἢ ἔνδοξος καὶ τιμημένη γαλανόλευκος σημαῖα μας.

Ὅταν ἐπλησίασε περισσότερον, διέκρινα τὸ πλήρωμά του. Τὰ ναυτικά του, κατάλευκα ἐνδεδυμένα, ἦσαν παρατεταγμένα ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, οἱ δὲ ἀξιωματικοὶ μὲ τὰς ὥραίας των στολὰς ἔδιδον παραγγέλματα.

Εἰς τὴν θεῖαν αὐτὴν τὸ ὄνειρόν μου ἀφῆνισθη. Ὁ μέγας μου πόθος νὰ γίνω ναυτικός ἐξω ἤρρευσε.

Ναυτικός ! Τί ὥραϊον ἐπάγγελμα ! Ναυτικός ὁμῶς εἰς τὰ πολεμικά, μὲ τὰ ὅποια νὰ διασχίζω τὰς θαλάσσας καὶ τοὺς ὠκεανούς καὶ ἐνδεδυμένος τὴν ἔνδοξον στολὴν τοῦ Ἑλλήνος ἀξιωματικοῦ τοῦ ναυτικοῦ νὰ ἐπισκέπτομαι τὰ διάφορα μέρη τοῦ κόσμου, ἀπ' ὅπου καὶ νὰ ἀγοράζω διάφορα πράγματα, ὥραϊα σάλια ἀπὸ τὴν Ἰαπωνίαν καὶ ἀκριβὰ περιδέραια ἀπὸ τὴν Κίναν.

Ἐν καιρῷ δὲ πολέμου νὰ ἀναδειχθῶ ἀληθινὸς ἦρωας. Νὰ πολεμῶ ἐπὶ τῶν ὑπερηφάνων ἐλληνικῶν πολεμικῶν ὑπὸ τὰς ὁμοβροντίας τῶν πυροβόλων καὶ τὸ συνεχὲς σφυροκόπημα τῶν ἐχθρικῶν πυρῶν γενικῶς.

Τέλος ἀδελφωμένοις μὲ τοὺς συναδέλφους μου θὰ γνωρίσω χαρὰς καὶ λύπας, εὐτυχίας καὶ δυστυχίας, ἀνάσεις καὶ κακουχίας.

Τὰς σκέψεις μου αὐτὰς διέλυσαν αἱ σειρῆνες τοῦ πλοίου, τὸ ὁποῖον ἐξηκολούθησε τὸν δρόμον του διασχίζον τὴν γαλανὴν θάλασσαν.

[14—15, Γ'. 1935]

Ἄλλα δείγματα ἐκθέσεων ἀναχθειῶν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἔστωσαν ἐν περιλήψει καὶ τὰ ἑξῆς :

1) «Ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν ἑνὸς ἱστορικοῦ βιβλίου», εἰς τὴν ὁποίαν ὁ μαθητὴς ἐκφράζει, τί ἠσθάνθη ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ εἰς τὴν μικρασιατικὴν ἐκστρατεῖαν ἀναφερομένου βιβλίου «Ὁ στρατὸς μας ὀδηγούμενος εἰς τὴν ἤτταν». 2) Ἐκθέσις ἄνευ τίτλου, εἰς ἣν ὁ γράψας περιγράφει τὴν θλίψιν, ἣ ὁποία τὸν κατέχει κατὰ τὸ ταξίδιον τῆς ἐπιστροφῆς ἐκ τῆς πατρίδος του, μολοντί ἡ θάλασσα καὶ ἡ φύσις καθόλου ἦτο ὑπέροχος. 3) «Μάιος». Εἰς ταύτην ὁ μαθητὴς ὁμιλῶν περὶ τῆς ὠραιότητος τῆς φύσεως κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον, ἐκφράζει τὸν ἐνθουσιασμόν του δι' αὐτόν.

4. Ἑτέρα κατηγορία ἡ τῶν κρίσεων περὶ ἐτέρων προσώπων περιλαμβάνει, ὡς εἰκόσ, ἐκθέσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὁ γράψας ἐκφέρει τὴν ἑαυτοῦ κρίσιν περὶ προσώπων τοῦ ἀμέσου αὐτοῦ περιβάλλοντος—μαθητικοῦ, οἰκογενειακοῦ, κοινωνικοῦ—ἢ καὶ ἱστορικῶν προσωπικοτήτων, ἢ περὶ τῶν ἐκδηλώσεων τῆς ὁμαδικῆς ζωῆς κατὰ τὰς διαφόρους ἱστορικὰς ἐποχάς, εἴτε τέλος χαρακτηρίζει ὁμάδας—ἐθνικὰς, ἐπαγγελματικὰς, κοινωνικὰς—ἐκ τῶν τυπικῶν αὐτῶν ἐκδηλώσεων. Ἄλλαις λέξεσι λαμβάνει καὶ ἐνταῦθα θέσιν οὐχὶ ὅμως ἔναντι γεγονότων καὶ ἐνεργειῶν εἴτε ἰδίων τυχῶν, ὡς ἀνωτέρω, ἀλλ' ἔναντι τρίτων προσώπων. Καὶ ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ἐκδηλώσεων προερχομένων ἐκ τῶν βαθυτέρων στρωμάτων τῆς ἀτομικότητος τοῦ μαθητοῦ, ἐφ' ὅσον εἰς πάντα χαρακτηρισμὸν ἐνυπάρχει ἀξιολόγησις, ἦτοι ἠθικαὶ καὶ ἄλλαι σταθμῆσεις καὶ ἐκτιμήσεις.

Ἐπὶ παραδείγματι :

1) «Μικρὸς τὸ δέμας, ἀλλὰ μαχητὴς», εἰς τὴν ὁποίαν ὁ γράψας περιγράφων, πῶς συμπεριφέρεται εἰς τῶν συμμαθητῶν αὐτοῦ ἐν τῇ τάξει καὶ κατὰ τὰ διαλείμματα πρὸς τοὺς καθηγητὰς καὶ τοὺς συμμαθητὰς του, προβαίνει εἰς κρίσεις περὶ τῆς

συμπεριφοράς αότου. 2) «'Ο Περικλής», εἰς ἣν ὁ μαθητὴς πειράται νὰ χαρακτηρίσῃ τὸν μέγαν τοῦτον ἄνδρα τῶν Ἀθηνῶν. 3) «'Ο δρόμος», ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ γράφων ἐπιχειρεῖ νὰ διαγράψῃ γνωρίσματά τινα τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας κατὰ τὴν ἐποχὴν του. Τὴν ἔκθεσιν ταύτην καταχωρίζομεν αὐτοῦσιαν ἐνταῦθα.

Ἐν τῷ δρόμῳ, θὰ ἠμποροῦσε νὰ πῆ κανεὶς, εἶναι ὁ καθρέπτης τῆς ζωῆς. Ἡ ἰδιωτικὴ καὶ ἡ πολιτικὴ μας ζωὴ καὶ γενικῶς κάθε ἄλλη πλευρὰ αὐτῆς ἀπεικονίζονται καθαρὰ εἰς τὴν κίνησιν, εἰς τὴν εἰκόνα πὸν καθημερινῶς μᾶς παρέχει ὁ δρόμος.

Εἰδικώτερον ὁ χαρακτὴρ μας, ἡ ἠθικὴ κατάστασίς μας, αἱ διαφοροὶ ἀντιλήψεις, ἡ ἰδέα τῆς ἐποχῆς περὶ τοῦ ὄρατου, ἡ πολιτικὴ διαφθορά, ἡ οἰκονομικὴ κρίσις καὶ ἡ ἀδιαφορία δι' αὐτήν, ἐκδηλουμένη διὰ τῆς σπατάλης, εἶναι πράγματα, τὰ ὁποῖα συλλαμβάνει χωρὶς διάκρισιν ὁ αὐτόματος φακὸς τοῦ δρόμου.

Ἄλλ' ἄς ἐξέλθωμεν εἰς τὸν δρόμον καὶ ἄς κάμωμεν ἓνα περίπαιτον προσέχοντες ὀλίγον περισσότερον τὴν κίνησιν.

Κάθε τόσον συναντῶμεν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ομάδας, γύρω ἀπὸ ἓνα σκυλί πὸν ἐπάτησεν ἓνα αὐτοκίνητον, γύρω ἀπὸ δύο ἀνθρώπους πὸν μαλλώνουν ἢ ἐμπρὸς εἰς μίαν τοιχοκόλλησιν. Νὰ μιὰ πλευρὰ τοῦ χαρακτῆρος μας : Περιέρχοι !

Προχωροῦμεν. "Ἐνα κερφενεῖον ! Εἶναι γεμᾶτον ! Ἀπὸ τοὺς θαμῶνας ἄλλοι συζητοῦν καὶ ἄλλοι διαβάζουν ἐφημερίδας. Ἄλλη πλευρὰ τῆς ἀτομικότητός μας : Τάσις πρὸς τὴν τεμπελιά, μανία διὰ συζητήσεις, ἐπιπολαιότης, ἀφοῦ νομίζομεν, ὅτι θὰ ἠμποροῦσαμεν νὰ λύσωμεν ὅλα τὰ προβλήματα καλύτερα ἀπὸ ὅ,τι λύνονται τώρα.

Ἄλλὰ μήπως αἱ ἰδιοτροπίαι τῆς μόδας, οἱ ἐξωφρενισμοὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς δὲν μᾶς δείχνουν τὴν σημερινὴν περὶ τοῦ ὄρατου ἀντίληψιν ;

Ἡ μήπως ἡ θέα τοῦ φανατισμένου ὄχλου, πὸν ἐπικροτεῖ μικροπολιτικούς, οἱ ὁποῖοι ζητοῦν νὰ ἐξοιτώσουν κάθε ἀντίπαλόν των, δὲν δείχνει τὴν πολιτικὴν καὶ ψυχικὴν διαφθορὰν ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων ἢ τοῦλάχιστον μέρους αὐτῶν ;

Κρίσις ! Μὰ ρίξτε λοιπὸν μιὰ ματιὰ στοὺς δρόμους ! Ἰδέτε πολυτέλειαν, πλοῦτον, σπατάλην ! Εἶναι ἡ ἀδιαφορία, ἡ ἀπρονοησία, ἡ ἀσθητικὸς καὶ ἐπιπολαιὰ αἰσιοδοξία μας !

Ἐν τῷ δρόμῳ εἶναι ἀδιάκριτος ἀλήθεια !

[15—16, Ε'. 1935]

5. *Ἐξ ἀντικειμένου ἀναπτύξεις (συγκεκριμένων δεδομένων).*

Ὡς καὶ ἐκ τῆς ἐπωνυμίας εἶναι ὄφρα, εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην κατατάσσομεν τὰς ἐκθέσεις ἐκείνας, εἰς τὰς ὁποίας ἀναπτύσσονται συγκεκριμένα δεδομένα ἐξ ἀντικειμένου. Ἐνταῦθα τὸ ὑποκείμενον τοῦ γράφοντος οὐ μόνον οὐδεμίαν λαμβάνει θέσιν, ἀλλ' οὐδ' ἐμφανίζεται ἐν τῇ ἀφηγήσει, οὔτε συνφαίνει πῶς τὸ ἄτομον αὐτοῦ πρὸς τὰ διαδραματιζόμενα. Οὕτω τὸ περιεχόμενον τῆς ἐκθέσεως παρίσταται τελείως ξένον πρὸς αὐτόν. Ἡ ἀφήγησις δηλαδὴ γίνεται καθαρῶς ἀντικειμενική. Σημειωτέον ὅτι εἰς τὰς ὑπὸ τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπαγομένης ἐκθέσεις δὲν χρησιμοποιοῦνται ρηματικοὶ τύποι πρώτου ἐνικοῦ προσώπου, ὅπερ συμβαίνει ἀνεξαιρέτως εἰς τὰς τρεῖς πρώτας περιγραφείσας κατηγορίας, τὴν τῶν βεβιωμένων, τῆς ἐκφράσεως ἰδίων διαθέσεων καὶ τῶν ἐξ αὐτοψίας ἐκθέσεων¹.

Ἐπὶ τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπηγάγομεν ἐκθέσεις ὡς τὰς κάτωθι:

1) «Ἐποχαὶ τοῦ ἔτους», εἰς ἣν ὁ μαθητὴς περιγράφει τὴν φύσιν κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχάς. 2) «Ὁ σκύλος», εἰς τὴν ὁποίαν ὁ γράψας ἀπαριθμεῖ εἶδη κυνῶν, ἀναπτύσσει τὴν ἀποστολὴν τῶν κυνῶν τοῦ Ἁγίου Βερνάρδου καὶ ἐξαιρεῖ καθόλου τὴν χρησιμότητα τοῦ ζώου τούτου διὰ τὸν ἄνθρωπον. 3) «Τὸ αὐτοκίνητον», εἰς ἣν περιγράφει τὰ διάφορα ἑξαρτήματα τούτου.

Ἡ κατωτέρω καταχωριζομένη ἐκθεσις εἶναι ἀρκούντως χαρακτηριστικὴ τοῦ τρόπου περιγραφῆς ἐξ ἀντικειμένου συγκεκριμένων δεδομένων.

Π ὥ ς λ ε ι τ ο υ ρ γ ε τ ῆ ὡ ς ο χ ο λ ι κ ῆ ς μ α ς β ι β λ ι ο θ ῆ κ η ς .

Εἰς τὸ Π.Σ.Π.Α. καθιερώθη ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του ἡ λειτουργία μαθητικῆς βιβλιοθήκης.

Αὕτη περιλαμβάνει δύο τμήματα. Τὸ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ περιεχει βιβλία, τὰ ὁποῖα ἠμποροῦν νὰ διαβάσων οἱ μαθηταὶ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, τὸ δὲ ἄλλο οἱ μαθηταὶ τοῦ Γυμνασίου.

1. Ἴδε καὶ τὰ πρὸς ἀποσάφισιν τῶν τριῶν τούτων κατηγοριῶν παρατιθέμενα παραδείγματα αὐτουσίῳ ἐκθέσεων ἐν τῷ οἰκίῳ χώρῳ, σ. 45—49.

Κάθε ένα από τὰ δύο αὐτὰ τμήματα χωρίζεται εἰς μικρότερα π. χ. τὸ ἱστορικόν, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει τὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὴν ἱστορίαν, τὸ μυθολογικόν, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει τὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὴν μυθολογίαν κ.ο.κ.

Εἰς τὴν βιβλιοθήκην αὐτὴν καταφεύγουν οἱ μαθηταὶ κατὰ τὰς ὥρας τῶν ἐλευθέρων ἀσχολιῶν¹, ἐὰν βεβαίως θέλουν κατὰ τὰς ὥρας αὐτὰς νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν ἀνάγνωσιν βιβλίων, ἢ ὅποτε ἄλλοτε θελήσουν νὰ συλλέξουν πληροφορίας, πὺν θὰ τοὺς χρειασθοῦν κατὰ τὴν διδασκαλίαν μαθήματός τινος.

Ἴδού τώρα πῶς γίνεται ἡ παραλαβὴ τῶν βιβλίων ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐκ τῆς βιβλιοθήκης.

Ἡ τάξις μας, ὅπως καὶ κάθε ἄλλῃ τάξις, ἔχει ἓνα βιβλιοθηκάριον. Κάθε μαθητῆς, πὺν θέλει νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν ἀνάγνωσιν ἐνὸς βιβλίου, γράφει εἰς ἓνα χαρτάκι τὸν τίτλον καὶ τὸν συγγραφέα τοῦ βιβλίου, τὸ ὁποῖον θέλει νὰ διαβάσῃ, ἐπίσης δὲ τὸ ἐπώνυμόν του καὶ τοῦ τὸ δίδει ἀπὸ τῆς προῖας τῆς ἡμέρας τῶν ἐλευθέρων ἀσχολιῶν.

Ὁ βιβλιοθηκάριος, ἀφοῦ θὰ συλλέξῃ ὅλα τὰ χαρτάκια αὐτὰ τῶν συμμαθητῶν του, εὐρίσκει τὰ βιβλία καὶ ἔτσι, ὅταν τοῦ τὰ ζητήσουν τὸ ἀπόγευμα, τὰ δίδει ἀμέσως.

Τοιοτοτρόπως ἐν ὀλίγοις λειτουργεῖ ἡ σχολικὴ μας βιβλιοθήκη.

[14—15, Β'. 1936]

6. Συγγενεστάτη πρὸς τὴν ἤδη περιγραφείσαν κατηγορίαν εἶναι ἡ κατηγορία τῶν ἐξ ἀντικειμένου ἀναπτύξεων ἀφηγημένων δεδομένων. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο τούτων κατηγοριῶν συνίσταται εἰς τὴν ὕψην τοῦ περιεχομένου, τὸ ὁποῖον, ὡς καὶ ἐκ τῆς ἐπωνυμίας καθίσταται δῆλον, εἶναι ἀφηγημένον.

Παραδείγματα τοιούτων ἐκθέσεων ἔστωσαν ἐν περιλήψει τὰ κάτωθι:

1) «Πλούτος καὶ ὑγεία», εἰς τὴν ὁποίαν ὁ μαθητῆς ἀποδεικνύει διὰ παραδειγμάτων ἐκ τοῦ καθημερινοῦ βίου, ὅτι τὰ πλοῦτη ἄνευ τῆς ὑγείας εἶναι ἄχρηστα. 2) «Καὶ τώρα», εἰς ἣν ὁ γράψας ἀναπτύσσει τοὺς οικονομικοὺς λόγους, δι' οὓς

1. Περὶ τοῦ θεομοῦ τῶν ἐλευθέρων ἀσχολιῶν ἐν τῷ Π.Σ.Π.Α. Ἰδε Νικολάου Ἰ. Ἐξ ἀρχοπούλου: Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν. Ἐκδ. 3. Ἐν Ἀθήναις, 1934, σ. 414—415.

οι άνθρωποι δὲν δύνανται νὰ ἀναδειχθῶσι καὶ νὰ φθάσουν ἐκεῖ ὅπου τοὺς ἀξίζει, προτείνει τρόπους, διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἦτο τοῦτο κατορθωτόν. 3) «Διατὶ οἱ Εὐρωπαῖοι πρέπει νὰ εἶναι φιλέλληνες».

Πρὸς μείζονα ἀποσάφηνιν καταχωρίζομεν ἐνταῦθα αὐτοῦσιν ἔκθεσιν χαρακτηριστικὴν τῆς κατηγορίας τῶν ἐξ ἀντικειμένου ἀναπτύξεων ἀφηρημένων δεδομένων.

Σταγόνας ὕδατος πέτρας κοιλαίνουσι.

Πόσον ὠραίους λογιμοὺς γενῆ ἢ ἀνάγκωσι τοῦ ἀνωτέρω ρητοῦ, ἀλλὰ καὶ πόσον ὠραῖα ἔχει διατυπωθῆ! Τέσσαρες λέξεις ἔλαβεν ὁ συνθέτης του, τὰς συνηρομολόγησε μὲ διοικητὴν λιτότητα καὶ μᾶς τὸ παρῴσιασεν ὡς εὐκαμπτον καὶ ἁρμονικὸν σύνολον, ἐπιβαλλόμενον διὰ τῆς εὐθύτητός του καὶ τοῦ ἀδιαφύεστον τῶν ἐνοιῶν του.

Ἄλλ' ἄς ἔλθωμεν πρῶτον εἰς τὴν κυριολεξίαν!

Τίς δὲν ἐθαύμασε τὴν τρωκτικὴν δύναμιν τοῦ ὕδατος, τὸ ὁποῖον μεταβάλλει εἰς κοῖλα σπήλαια τοὺς βράχους καὶ τὰς ἀκτῆς; Ἄδιάφυστος ἢ ἀπόδειξις του.

Ἄλλὰ καὶ πόσα πολύτιμα διδάγματα δὲν περικλείει τὸ βαθυστόχαστον ἀληθῶς τοῦτο ρητόν!

Στέκεται ὡς φάρος διὰ τὴν νεότητα, διότι μᾶλλον εἰς αὐτὴν ἀπευθύνεται, διὰ νὰ τὴν φωτίξῃ καὶ τὴν καθοδηγῇ δεικνῶν εἰς ταύτην τὸν ὁρθὸν δρόμον ὡς καὶ τὸν ἀληθῆ αὐτῆς προορισμὸν πρὸ τῶν ὑφάλων καὶ τῶν σκοπέλων τῆς ζωῆς, οἱ ὁποῖοι δολίως τὴν περιτριγυρίζουν καὶ προσπαθοῦν νὰ τὴν τραβήξουν, διὰ νὰ τὴν καταστρέψουν καὶ τὴν ἀφήσουν ἔρμαιον τῶν κυμάτων.

Εἰς τὸ τεραστίον αὐτὸ σχολεῖον, τὸ ὁποῖον καλεῖται κοινωνία, εἰς τὴν τεραστίαν ταύτην λεωφόρον, ἥτις λέγεται ζωῆ, εἰς ἕκαστον ἡμῶν βῆμα εὐρισκομεν καὶ ἐν ἅπτον παράδειγμα, ὅπερ ἐπιβεβαίωσεν τὴν ἀρχαίαν ταύτην ρῆσιν.

Χιλιάδες ἀνθρώπων διὰ τῆς λοχυρᾶς αὐτῶν θελήσεως κατόρθωσαν νὰ εὐημερήσουν καὶ νὰ ἐκπληρώσουν τὴν ἐπιθυμίαν των, τὴν ὅποιαν ἔθεσαν ὡς σκοπὸν τῆς ζωῆς των. Οἱ πάμπολλοι ἐφευρέται καὶ ἐρευνηταὶ μόνον δι' ἀκαταβλήτου θελήσεως, ἐκτὸς βεβαίως τοῦ σπινθηροβόλου τοῦ πνεύματός των, ἠδυνήθησαν νὰ καταστήσουν τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου εὐχάριστον καὶ συγχρόνως ἄνετον.

Ἄλλ' ἄς μὴ περιορισθῶμεν μόνον εἰς τὸν καθημερινὸν βίον. Ἄς στραφῶμεν καὶ πρὸς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους μας, ὅποτε θὰ πεισθῶμεν πλέον ἀπολύτως περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ ῥητοῦ.

Ἐπὶ 400 περίπου ἔτη ἡ Ἑλλάς ἦτο ὑποδουλωμένη εἰς τὸν Τοῦρκον! Ἐπὶ 400 περίπου ἔτη αὕτη κατεπιέζετο ὑπὸ τοῦ φοβεροῦ καὶ ἀπαισίου κατακτητοῦ! Τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος ἦτο μελανόν!

Ὁ ὑπέρογκος βράχος ἦτο ὁ Τοῦρκος καὶ ἡ Ἑλλάς ἡ μικρὰ καὶ ἀνυπολόγιτος σταγὼν, ἥτις καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς δουλείας τῆς ἐπιπεν ἐπὶ τοῦ βράχου μὲ τὴν ἐλπίδα, διὸ θὰ ἠδύνατο ὑπονομεύουσα νὰ τὸν κατασυντρίψῃ κάποτε.

Καὶ πραγματικῶς τὸ θαῦμα ἔγινεν. Ἡ Ἑλλάς διὰ τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῆς ὑπομονῆς τῆς κατώρθωσεν ἐν τέλει νὰ θρασύσῃ τὸν βράχον καὶ μὲ τὸ μέτωπον ὑψηλὰ νὰ βαδίσῃ μὲ θάρρος πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ἔθνικῶν αὐτῆς ἰδανικῶν.

Διὰ τῆς ἐπιμονῆς ἄρα καὶ ὑπομονῆς κατορθοῦνται τὰ μεγαλύτερα καλὰ καὶ ὑπερνικῶνται αἱ μέγισται τῶν δυσκολιῶν. Διὰ τῶν δύο τούτων ἀρετῶν ἐπιτυγχάνονται τὰ πάντα, ἀκόμη καὶ ὅσα ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνονται ὡς ἔχοντα πρὸς αὐτῶν ἀνυπέροβλητα ἐμπόδια.

Ἄς ἔχωμεν λοιπὸν καὶ ἡμεῖς, οἱ ὅποιοι εἴμεθα νέοι, ταῦτα ὑπ' ὄψιν μας καὶ ἄς μὴ διστάσωμεν, ἄς μὴ καμφθῶμεν ἀπὸ οἶον· ἴσως ἐμπόδιον, ἀλλ' ἄς πιστεύωμεν, διὸ τὰ πάντα εἶναι κατορθωτά, ἐφ' ὅσον θὰ ἐπιμείνωμεν, ἀλλ' ἐν ταυτῷ καὶ θὰ ὑπομείνωμεν.

[18—19, ΣΤ'. 1934]

7. Τὰς ἐκθέσεις τέλος, αἱ ὅποιαὶ δὲν εἶναι εὐχερές νὰ καταταχθῶσιν εἰς τινὰ τῶν ἐν τοῖς προηγουμένοις ἀναπτυχθεισῶν κατηγοριῶν, διότι κέκτηνται γνωρίσματα ἀναγόμενα εἰς πλεοναξίας τῆς μιᾶς κατηγορίας συνεκεντρώσαμεν εἰς ὁμάδα ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν *Μεικτά*.

Τοιαύτη ἐκθεσις εἶναι ἐπὶ παραδείγματι :

«Ἐνα βράδου εἰς τὸ δάσος μὲ πανσέληνον», εἰς ἣν ὁ γράφας περιγράφων τὴν φύσιν κατὰ πανσέληνόν τινα νύκτα ἐν ἐξοχῇ ἀναπτύσσει, πῶς ἐπέρασε κατ' αὐτήν, ἦτοι ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς ἐκθέσεως περιγράφει ἐξ ἀντικειμένου συγκεκριμένον

τι δεδομένον, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἐκφράζει, πῶς ἐβίωθησαν ὑπ' αὐτοῦ ἴδιαι ἐνέργειαι.

* *

Κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἀπόψεως διεπιστώθη, ὅτι ὠρισμένοι πηγαὶ ἐμπνεύσεως ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν διατελοῦσιν εἰς συνάρτησιν μετὰ τοῦ γράφοντος προσώπου κατὰ ἓνα καὶ μόνον ὠρισμένον τύπον, ὅστις εἶναι πάγιος. Ἀντιθέτως ἄλλαι πηγαὶ ἐμπνεύσεως δὲν διατελοῦσιν εἰς παγίαν συνάρτησιν μετὰ τοῦ γράφοντος προσώπου, ἀλλ' ἐμφανίζονται ὑπὸ ἄλλοτε ἄλλον τύπον, ὁ ὁποῖος ὀρίζεται ὑπὸ ἄλλων παραγόντων.

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν, τὴν περίπτωσιν δηλονότι τῶν παγίων συναρτήσεων, ἀνήκουσιν ἐπὶ παραδειγματι ἐκθέσεις πραγματευόμεναι θέματα εἰλημμένα ἐκ τοῦ ἰδίου ἐγῶ τοῦ μαθητοῦ. Οἴκοθεν νοεῖται, ὅτι ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν τύπον τῆς συναρτήσεως μετὰ τοῦ προσώπου τοῦ γράφοντος, θέματα ἐκ τοιαύτης πηγῆς ἐμπνεύσεως εἰλημμένα, κατατάσσονται εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς ἐκφράσεως ἰδίων διαθέσεων.¹ Εἰς τὴν αὐτὴν ὡσαύτως περίπτωσιν ἀνήκουσι καὶ αἱ περὶ φανταστικῶν γεγονότων πραγματευόμεναι ἐκθέσεις, αἵτινες πᾶσαι κατατάσσονται εἰς τὰς ἐξ ἀντικειμένου ἀναπτύξεις συγκεκριμένων δεδομένων ὡς καὶ αἱ ἐκθέτουσαι τὰς περὶ ἀξίων καὶ θεωρίας περὶ τοῦ βίου ἀντιλήψεις τῶν μαθητῶν, αἵτινες πᾶσαι ἀνήκουσιν εἰς τὰς ἐξ ἀντικειμένου ἀναπτύξεις ἀφηρημένων δεδομένων.²

Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἀνακτεᾶ τὰ ἐκ τοῦ σχολικοῦ βίου θέματα. Ταῦτα οἱ μαθηταὶ ἡμῶν ἐπεξεργάζονται ψυχικῶς οὕτως, ὥστε εἰς ἄλλας μὲν περιπτώσεις ἢ οἰκεία ἐκθεοὶ ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν βεβιωμένων, εἰς ἄλλας εἰς τὴν τῶν ἐξ αὐτοψίας, εἰς ἄλλας εἰς τὴν τῆς ἐκφράσεως ἰδίων διαθέσεων εἴτε τὴν τῶν κρίσεων περὶ ἐτέρων προσώπων καὶ τὴν τῶν

1. Ἴδε τὰ δειγμάτια ἐκθέσεων τὰ παρατιθέμενα πρὸς κατανόησιν τῆς κατηγορίας «Ἴδιον ἐγῶ», σ. 32—33, ἅτινα πάντα ἀνάγονται εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς ἐκφράσεως ἰδίων διαθέσεων.

2. Ἴδε τὰ δειγμάτια ἐκθέσεων φανταστικῶν γεγονότων σ. 37 ὡς καὶ τὰ πρὸς κατανόησιν τῆς κατηγορίας «Ἀξίαι καὶ περὶ βίου θεωρία», σ. 36—37.

ἐξ ἀντικειμένου ἀναπτύξεων συγκεκριμένων καὶ ἀφηρημένων δεδομένων. Ἐπί παραδείγματι: 1) Ἡ ἔκθεσις «Μία σχολικὴ ἐκδρομὴ εἰς τὸν Ἅγιον Ἀνδρέαν», εἰς τὴν ὁποίαν ὁ γράψας ἀναπτύσσει τὰ ὑπ' αὐτοῦ πεπραγμένα κατ' αὐτὴν καὶ ἡ ὁποία πηγὴν ἐμπνεύσεως ἔχει τὴν σχολικὴν ζωὴν, ἀνάγεται ἐνταῦθα εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν βεβιωμένων. 2) Ἡ ἔκθεσις «Οἱ σχολικοὶ μας ἀγῶνες», εἰς ἣν ὁ μαθητὴς περιγράφει τοὺς μεταξὺ δύο ὁμάδων τοῦ σχολείου του ἀγῶνας, ὡς παρεκκοιούθησε τούτους, ἦτις καὶ αὕτη πηγὴν ἐμπνεύσεως ἔχει τὴν ὁργάνωσιν τοῦ σχολικοῦ βίου, ἀνάγεται ἀπὸ τῆς δευτέρας ἀπόψεως εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐξ αὐτοψίας ἐκθέσεων. 3) Ὡσαύτως ἡ ἔκθεσις «Διὰ τὰ σπῶρτ καὶ τὴν γυμναστικὴν», εἰς τὴν ὁποίαν ὁ γράψας ἐκφράζει τὴν ἀγωνίαν αὐτοῦ καὶ τῶν συμμαθητῶν ἐκ τῆς προσεγγίσεως τῶν ἀγωνισμάτων, κατατάσσεται εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς ἐκφράσεως ἰδίων διαθέσεων. 4) Περαιτέρω «Ὁ χαρακτηρισμὸς ἐνὸς συμμαθητοῦ μου», εἰς τὴν κατηγορίαν κρίσεις περὶ ἑτέρων προσώπων. 5) Τέλος ἡ ἔκθεσις «Ἐν ᾧ πλησιάζουν αἱ διακοπαί», εἰς ἣν ὁ μαθητὴς ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς προσεγγίσεως τῶν διαγωνισμάτων περιγράφει τοὺς κόπους τῶν μαθητῶν κατὰ τὰς παραμονὰς τούτων, εἰς τὰς ἐξ ἀντικειμένου ἀναπτύξεις.

Ἡ τοιαύτη διάφορος συνάρτησις τοῦ θέματος μετὰ τοῦ προσώπου τοῦ γράφοντος παρατηρεῖται ὡσαύτως εἰς τὰς ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἄνοιξις» ἐκθέσεις τῶν ἡμετέρων μαθητῶν, εἰ καὶ πᾶσαι αὗται εἶναι ἐλλημμένα ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς ἐμπνεύσεως, τῆς φύσεως. Συγκεκριμένως τινὲς τῶν μαθητῶν περιέγραψαν τὴν φύσιν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὅλων ἀντικειμενικῶς, ἥτοι παρέστησαν τὸ περιεχόμενον τῆς ἐκθέσεως τελείως ἄσχετον πρὸς τὸν ὑποκειμενικὸν αὐτῶν κόσμον. Ἄλλοι πάλιν περιέγραψαν τὴν ὀραϊότητα τῆς φύσεως κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, ἀλλὰ συγχρόνως ἐξέφρασαν καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς ἰκανοποίησίν των, ἥτοι ἰδίας διαθέσεις, προκαλουμένας ἐκ τῆς θέας αὐτῆς. Ὅπως ἡ συνάρτησις τοῦ περιεχομένου τῆς ἐκθέσεως μετὰ τοῦ ἐσωτέρου ψυχικοῦ βίου ὑπῆρξε παρὰ τοῖς τελευταίοις τούτοις στενωπάτη.

Αἱ ποικίλαι δυνατότητες συναρτήσεως τῶν ἐπὶ μέρους πηγῶν ἐμπνεύσεως μετὰ τοῦ ὑποκειμένου τοῦ γράφοντος δύνανται νὰ παρασταθῶσι διὰ τοῦ ἀκολουθοῦ διαγράμματος

ΕΠΙΟΠΤΙΚΟΝ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

ΠΗΓΗ ΕΜΠΝΕΥΣΕΩΣ	ΤΥΠΟΙ ΣΥΝΑΡΤΗΣΕΩΣ ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΥΠΟΚ. ΤΟΥ ΓΡΑΦΗΤΟΣ					
	α' Βεβλιόμενα	β' 'Εξ αὐτοφίας	γ' 'Εκφρασις ἰδίων διαθέσεων	δ' κριτικαί περι-επιρᾶν προσηγορίαι	ε' 'Εξ ἄντικ. ἀντιπ. συγκ. δεδομ.	στ' 'Εξ ἄντικ. ἀντιπ. φημ. δεδομ.
1. "Ἴδιον ἐγὼ			⊗ ⊗			
2. Φανταστικά γεγονότα ..					⊗ ⊗	
3. 'Αξίαι καὶ περί βίου θεω- ρία						⊗ ⊗
4. Γεγονότα τοῦ προσωπι- κοῦ βίου τοῦ παιδός	⊗ ⊗		⊗ ⊗			
5. Φύσις			⊗ ⊗		⊗ ⊗	
6. Καθημερινός βίος.....		⊗ ⊗	⊗ ⊗	⊗ ⊗		
7. Πολιτικὴ ἱστορία			⊗ ⊗	⊗ ⊗	⊗ ⊗	
8. Πολιτισμὸς			⊗ ⊗		⊗ ⊗	⊗ ⊗
9. Βίος τῶν ζώων	⊗ ⊗	⊗ ⊗	⊗ ⊗		⊗ ⊗	
10. Σχολικὸς βίος καὶ ψυχολ. ἐξέτασ. ἐν τῷ Π.Σ.Π.Α.	⊗ ⊗	⊗ ⊗	⊗ ⊗	⊗ ⊗	⊗ ⊗	⊗ ⊗

β'. Στατιστικά πορίσματα - 'Ανάλυσις καὶ ἐρμηνεία αὐτῶν.

Οἱ παρατιθέμενοι ὑπ' ἀριθ. 7, 8, 9 καὶ 10 πίνακες ἐμφαίνουσι κατὰ ἔτη ἡλικίας καὶ σχολικὰς τάξεις τὴν κατανομὴν τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς συναρτήσεως τοῦ περιεχομένου αὐτῶν μετὰ τοῦ ὑποκειμένου τοῦ γράφοντος ἀπολύτως καὶ ἐπὶ τοῖς ἑκατόν.

Πίναξ 7.

'Εμφαίνων ἀπολύτως τὴν καθ' ἡλικίας κατανομὴν τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς συναρτήσεως τοῦ περιεχομένου αὐτῶν μετὰ τοῦ ὑποκειμένου τοῦ γράφοντος.

Κατηγορ. περιεχομένου	Ἡ λ ι κ ί α ι								Σύνολον
	10-11	11-12	12-13	13-14	14-15	15-16	16-17	17-19	
Βεβιωμένα	16	34	22	15	19	22	23	17	168
Αὐτοψία		3	12	9	7	10	11	2	54
'Εκφρασις ἰδίων διαθέσεων	4	4	10	21	19	21	22	32	133
Κρίσεις περὶ ἐτέρων προσώπων.					1	5	1		7
'Αντικειμ. συγκεκριμένα	15	29	31	26	22	18	20	12	173
'Αντικειμ. ἀφηρημένα..					2	10	15	17	44
Μεικτὰ			1	2	2	4	2	2	13
Σύνολον....	35	70	76	73	72	90	94	82	592

'Εκ τῆς ἐπισκοπήσεως τῶν πινάκων τούτων συνάγονται τὰ ἑξῆς πορίσματα :

1. Οἱ τύποι καθ' οὓς τὸ περιεχόμενον τῆς ἐκθέσεως συναρτᾶται μετὰ τοῦ ὑποκειμένου τοῦ γράφοντος εἶναι ὀλίγοι παρὰ τοῖς νεωτέροις μαθηταῖς, ἀποβαίνουσι δὲ πλείονες σὺν τῇ παρόδῳ τῆς ἡλικίας.¹

2. Καὶ δὴ εἰς τοὺς τέσσαρας τύπους συναρτήσεως, τοὺς ἀπαντῶντας παρὰ νεωτέροις μαθηταῖς, προστίθενται ἀπὸ τοῦ 14ου ἔτους καὶ ἐφεξῆς δύο νέοι, ἧτοι αἱ κρίσεις περὶ τρίτων

1. Βλ. τοὺς ὑπ. ἀριθ. 7 καὶ 8 πίνακας.

προσώπων και αί έξ άντικειμένου άναπτύξεις άφηρημένων δεδομένων.¹

Τό δεδομένο τουτο είναι συναφές προς την προτιδσαν τών μαθητών διανοητικήν ώριμότητα, ή όποία καθιστά τουτους ικανούς νά προβαίνωσιν εις κρίσεις και χαρακτηρισμούς τρίτων ώς και νά έπεξεργάζωνται άυτοτελώς και άυτοβούλως άφηρημένα δεδομένα.

Πίναξ 8.

Έμφαίνων επί τοις εκατόν την καθ' ηλικίας κατανομήν τών εκθέσεων άπό τής άπόψεως τής συναρτήσεως του περιεχομένου αυτών μετά του ύποκειμένου του γράφοντος.

Κατηγορία περιεχομένων	Η λ ι κ ί α ι							
	10-11	11-12	12-13	13-14	14-15	15-16	16-17	17-19
Βεβιωμένα.....	46	49	29	21	27	25	24	21
Αυτοψίαι.....		4	16	12	10	11	12	3
Έκφρασις ιδίων διαθέσεων.....	11	6	14	29	26	24	24	39
Κρίσεις περι έτέρων προσώπων.....					1	5	1	
Άντικειμενικά συγκεκριμένα.....	43	41	40	35	30	20	21	14
Άντικειμενικά άφηρημένα.....					3	11	16	21
Μεικτά.....			1	3	3	4	2	2
Σ ύ ν ο λ ο ν.....	100	100	100	100	100	100	100	100

3. Εις πάσας σχεδόν τας ηλικίας τρεις τύποι συναρτήσεως του περιεχομένου τής εκθέσεως μετά του ύποκειμένου του γράφοντος συγκεντρούσι τόν μείζονα άριθμόν εκθέσεων. Είναι δέ ούτοι ή έπεξεργασία ιδίων βιώσεων, αί έξ άντικειμένου άναπτύξεις συγκεκριμένων δεδομένων και ή έκφρασις ιδίων διαθέσεων.² Αί εις την τελευταίαν ταύτην κατηγορίαν ύπαγόμεναι

1. Βλ. την άνάλυσιν τών κατηγοριών τούτων έν τή προηγουμένη παραγράφω, σ. 49-50 και 52-54.

2. Βλ. την άνάλυσιν τών κατηγοριών τούτων έν τή προηγουμένη παραγράφω, σ. 44 κ. έ.

έκθέσεις καθίστανται πολυπληθείς από το 13ου έτους και έφεξης, άμιλλώμεναι κατά την συχνότητα τας βιώσεις γεγονότων και τας έξ άντικειμένου άναπτύξεις συγκεκριμένων δεδομένων'. Φάινεται δηλαδή, ότι ή άνάγκη τοῦ έκφράζειν ίδιαι διαθέσεις σπανίως άποτελεῖ πρόβλημα διά τούς νεωτέρους τοῦ 13ου έτους μαθητάς.

Πίναξ 9.

Έμφαίνων άπολύτως την κατά τάξεις κατανομήν των έκθέσεων από της άπόκρουσις της συναρτήσεως τοῦ περιεχομένου αὐτῶν μετά τοῦ ύποκειμένου τοῦ γράφοντος.

Κατηγορίαι περιεχομένων	Τ ά ξ ε ι ς								Σύνολο
	ε'	στ'	Α'	Β'	Γ'	Δ'	Ε'	ΣΤ'	
Βεβιωμένα	32	25	23	16	21	24	14	13	168
Αυτόψιαι	1	6	10	11	7	9	7	3	54
Έκφρασις ίδιων διαθέσεων ..	5	3	16	19	19	19	22	30	133
Κρίσεις περί έτέρων προσώπων					1	3	2	1	7
Άντικειμ. συγκεκριμένα	23	32	29	23	25	15	18	8	173
Άντικειμενικά άφηρημένα ..					3	8	16	17	44
Μεικτά			3	1	1	2	4	2	13
Σύνολον	61	66	81	70	77	80	83	74	592

4. Καί ή ανά πάν δ' έτος της ήλικίας παρατηρουμένη σημαντική αύξησις τοῦ αριθμοῦ των μαθητῶν, οἵτινες άσχολοῦνται περί άντικειμενικά άφηρημένα θέματα, όφείλεται. εις την ποιοῦσαν διανοητικὴν ώριμότητα αὐτῶν καί την έντασιν των οικειῶν διαφερόντων. Οὔτω δέ οἱ πραγματευόμενοι τὰ θέματα ταῦτα ώριμώτεροι μαθηταί των 17—19 έτων άποβαίνουσι τόσοι, όσοι καί οἱ πραγματευόμενοι βεβιωμένα, πολύ δέ πλείονες ή οἱ άναπτύσσοντες άντικειμενικά συγκεκριμένα θέματα.

1. Βλ. τούς όπ' αριθ. 7 καί 8 πίνακας.

5. Ἀπλοῦν βλέμμα εἰς τοὺς ὑπ' ἀριθ. 9 καὶ 10 πίνακας, ἔνθα τὸ ὕλικόν ἡμῶν εὗρηται διατεταγμένον κατὰ σχολικὰς τάξεις, διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι εἰς τὴν τελευταίαν γυμνασιακὴν τάξιν αἱ συχνότατα ἀπαντῶσαι ἐκθέσεις εἶναι αἱ ἀποτελοῦσαι ἔκφρασιν ἰδίων διαθέσεων, ὑπερβαίνουσαι τὸ τρίτον (1/3) τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν ὑπὸ μαθητῶν αὐτῆς συνταχθεισῶν ἐκθέσεων.

Πίναξ 10.

Ἐμφαίτων ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν τὴν κατὰ τάξεις κατανομήν τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς συναρτήσεως τοῦ περιεχομένου αὐτῶν μετὰ τοῦ ὑποκειμένου τοῦ γράφοντος.

Κατηγορίαι περιεχομένων	Τάξεις							ΣΤ'
	ε'	στ'	Α'	Β'	Γ'	Δ'	Ε'	
Βεβιωμένα	52	38	28	23	28	30	17	18
Αὔτοψιαι	2	9	12	16	9	11	8	4
Ἐκφρασις ἰδίων διαθέσεων	8	5	20	27	25	24	27	40
Κρίσεις περὶ ἑτέρων προσώπων					1	4	2	1
Ἀντικειμενικὰ συγκεκριμένα	38	48	36	33	32	19	22	11
Ἀντικειμενικὰ ἀφηρημένα					4	10	19	23
Μεικτὰ			4	1	1	2	5	3
Σύνολον	100	100	100	100	100	100	100	100

Ἐκ τούτων καθίσταται καταφανές, ὅτι καὶ τὸ πρόβλημα τῆς στάσεως τοῦ ἀτόμου ἔναντι τοῦ ἕξω κόσμου καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἐγῶ καὶ καθόλου ἢ μόρφωσις ἀπόψεων καὶ γνωμῶν ἀπαρχολοῦσιν ἐξαιρετικῶς τοὺς ὠριμωτέρους μαθητὰς¹.

1. Ἴδε τὰ πορίσματα τῆς στατιστικῆς ἐπεξεργασίας προκειμένου περὶ τῆς κατηγορίας «Ἴδιον ἐγῶ», ὡς πηγῆς ἐμπνεύσεως σελ. 43, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ ἐν σελ. 57 ἐποπτικὸν διάγραμμα, ἐν τέλει τῆς προηγουμένης παραγράφου.

Γ' ΕΝΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΗΣ
ΕΚΘΕΣΕΩΣ ΚΑΤΑ ΧΡΟΝΟΝ

α'. 'Ανάλυσις τῶν κατηγοριῶν.

Ἐπιθυμοῦντες, ὡς ἐλέχθη, νά ὀλοκληρώσωμεν τήν ἡμετέραν ἔρευναν περί τῶν καταλληλοτέρων δι' ἐκάστην περίοδον τῆς σχολικῆς ἡλικίας θεμάτων ἐκθέσεων, προβαίνομεν ἤδη εἰς ἐκθεσίαν τῶν πορισμάτων ἡμῶν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τόν χρόνον, ἐντός τοῦ ὁποίου ἐντάσσονται κατὰ προτίμησιν τὰ ἐν ταῖς ἐκθέσεσιν ἱστορούμενα, εἴτε γεγονότα καί φαινόμενα εἴτε ἔννοιαι καί διανοήματα εἶναι ταῦτα, ἐφ' ὅσον ἐννοεῖται δέν πρόκειται περί θεμάτων κειμένων ἐκτός χρόνου.

Ἐν πρώτοις ἐθέσαμεν ὡς βάσιν τὰς ἀκολουθοῦσας τέσσαρας κατηγορίας χρόνου.

1. Παρὸν καί ἄμεσον παρελθόν.
2. Ἀπώτερον παρελθόν.
3. Ἱστορικόν παρελθόν.
4. Μέλλον.

Τίνα τὰ καθ' ἡμᾶς μεταξύ τῶν χρονικῶν τούτων κατηγοριῶν ὀφιστάμενα ὄρια ὡς καί τίνας ἐκθέσεις περιελάβομεν εἰς ἐκάστην, θέλομεν ἀποσαφήσει τῇ βοηθείᾳ παραδειγμάτων ἀμέσως κατωτέρω.

1. *Παρὸν καί ἄμεσον παρελθόν.*— Ὡς ἄμεσον παρελθόν ἐχαρακτηρίσαμεν ὀλόκληρον τὸ ἀστρονομικόν ἔτος, τὸ ὁποῖον συνεπληροῦτο, καθ' ἣν ἡμέραν συνετάχθη ἡ ἐκθεσίς, ὡς παρὸν δέ τὸ διὰ τὸν γράφοντα μαθητὴν «σήμερον». Τοῦτο συνηνώσαμεν μετὰ τῆς χρονικῆς κατηγορίας τοῦ ἀμέσου παρελθόντος, ἐπειδὴ ἐλάχισται ἐκθέσεις ἀναφέρονται εἰς γεγονότα ἐπισυμβάντα κατὰ τὸ βραχύτατον διάστημα τῆς ἡμέρας, τὸ προη-

γηθὲν τῆς παραδόσεως τῆς ἐκθέσεως.

Τοιαῦται λ.χ. ἐκθέσεις ἀναφερόμεναι εἰς τὸ παρὸν εἶναι αἱ ὀμιλοῦσαι περὶ τῶν πειραματικῶν ἐξετάσεων ἐν τῷ Π.Σ.Π.Α., μίᾳ τῶν ὁποίων εἶναι ἀκριβῶς ἡ σύνταξις ἐλευθέρας ἐκθέσεως. Ἄφ' ἑτέρου ἐκθέσεις εἰς τὰς ὁποίας οἱ μαθηταὶ πραγματεύονται γεγονότα ἐπισυμβάντα κατὰ τὸ παρελθὸν θῆρος, κατετάξαμεν εἰς τὸ ἄμεσον παρελθόν.

Συγκεκριμένα δείγματα τοιούτων ἐκθέσεων ἔστωσαν ἐν περιλήψει τὰ κάτωθι :

1) «Διὰ τὸ Ἔργαστήριον» εἰς τὴν ὁποίαν ὁ γράψας ὀμιλεῖ περὶ τῆς δοθείσης ἐλευθέρας ἐκθέσεως. 2) «Εἰς μαγευτικὸς περίπατος», εἰς ἣν ὁ μαθητὴς ἐκφράζει τὴν εὐχαριστήσιν του κατὰ τὸν χθεσινὸν αὐτοῦ εἰς τὸ Ζάππειον περίπατον. 3) «Πῶς ἐπέρασα κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης», εἰς τὴν ὁποίαν ὁ γράψας ἀναπτύσσει τὰ κατὰ τὴν ἐπισκεψιν εἰς φιλικὴν τινα οἰκίαν ἐν Κηφισῶ κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην. 4) «Πῶς ἐπέρασα τὰς Ἁγίας Ἡμέρας», εἰς ἣν ὁ μαθητὴς διηγεῖται ἐπεισόδιόν τι, τὸ ὁποῖον συνέβη εἰς παιδικὴν τινα κατασκήνωσιν κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Πάσχα. 5) «Μία ἐκδρομὴ εἰς τὴν Ραφίαν», εἰς τὴν ὁποίαν ὁ γράψας περιγράφει τὴν κατάδυσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ραφίνας κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν Θεοφανείων. 6) «Ἐνα ταξίδι ἀνά τὸν Σαρωνικόν», εἰς ἣν ὁ μαθητὴς περιγράφει τὸ εἰς Πόρον ταξίδιον του κατὰ τὸ παρελθὸν θῆρος.

2. Ἀπώτερον παρελθόν.— Ὡς ἀπώτερον παρελθόν ἐχαρκτηρίσαμεν τὸν χρόνον, ὁ ὁποῖος ἀπέχει τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν συνετάχθη ἡ ἐκθεσις, πλεόν τοῦ συμπεπληρωμένου ἀστρονομικοῦ ἔτους.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην τοῦ χρόνου ὑπηγάγομεν ἐκθέσεις ὡς τὰς κάτωθι :

1) «Μαθητικαὶ ἀναμνήσεις», εἰς ἣν ὁ γράψας περιγράφει τὰ τῆς πρώτης του ἐγγραφῆς εἰς τὸ σχολεῖον ἀνασκοπῶν συνάμα τὸν ὅλον μαθητικὸν αὐτοῦ βίον. 2) «Ἐνα ταξίδι εἰς τὴν Ὀδησσόν», εἰς τὴν ὁποίαν ὁ μαθητὴς γράφει τὰς ἐντυπώσεις αὐτοῦ κατὰ τὸ ἀπὸ Ἄνδρου εἰς Ὀδησσὸν ταξίδιον του τὸ ἔτος 1930'. 3) «Μία περιπέτεια εἰς τὸν δρόμον τῆς ζωῆς μου»,

1. Ἡ ἐκθεσις αὕτη ἐγράφη κατὰ Μάιον τοῦ ἔτους 1933.

εις ἣν ἐκτίθεται, πῶς κατὰ μίαν ἐν Χαρτοῦ ἐπανάστασιν τῶν Ἰθαγενῶν* ὁ γράφας εὐρέθη ἐντὸς τῆς ζώνης τοῦ πυρὸς καὶ πῶς ἐσώθη. 4) «Ἡ 57η τυρόπιττα», εἰς τὴν ὁποίαν ὁ μαθητὴς ἀφηγεῖται πόσον ἄσχημα διήγεν ὡς οἰκότροφος, ὅτε ἦτο ἐνδεκαετής, καὶ πῶς ἀπέκτησε πενήτηκοντα ἑπτὰ τυρόπιττας¹.

3. *Ἱστορικὸν παρελθόν.*—Τῆς κατηγορίας ταύτης τὰ ὅρια εἶναι σαφῆ. Ὑπήχθησαν δ' ὑπ' αὐτὴν πάντα τὰ ἐκ τῆς ἱστορίας εἰλημμένα θέματα, οἷα :

1) «Βασιλείος ὁ Βουλγαροκτόνος», εἰς τὴν ὁποίαν ὁ μαθητὴς ἀναπτύσσει τὰ κατορθώματα τοῦ βυζαντινοῦ τούτου αὐτοκράτορος. 2) «Ἐπίσκεψις εἰς τὴν Ἀκρόπολιν», εἰς ἣν ὁ γράφας ἐξ ἀφορμῆς ἐπισκέψεώς του εἰς τὴν Ἀκρόπολιν μεταφέρεται εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν. 3) «Καλλίας ὁ λακκόπλουτος», εἰς τὴν ὁποίαν ὁ μαθητὴς ἀναφέρων τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Καλλίου κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην σωτηρίαν βαρβαροῦ τινὸς ὑποδείξαντος εἰς τὸν Καλλίαν κεκρυμμένον θησαυρόν, δικαιολογεῖ τὴν περιφρόνησιν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του καὶ τὴν ὀνομασίαν τοῦ λακκοπλοῦτου. 4) «Ὀμηρικὴ ἀρματοδρομία», εἰς ἣν ὁ γράφας περιγράφει τὴν πρὸς τιμὴν τοῦ Πατρόκλου ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως διοργανωθεῖσαν ἀρματοδρομίαν (ἡ περιγραφή εἰλημμένη ἐκ τοῦ Ψ τῆς Ἰλιάδος).

4. *Μέλλον.*—Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνηγάγομεν τὰ θέματα, ἅτινα ἀναφέρονται εἰς σχέδια τοῦ παιδὸς διὰ τὸ μέλλον καὶ εἰς προγράμματα ὡς :

1) «Τί θὰ μοῦ ἤρесе νὰ κάμῶ, ὅταν μεγαλώσω». 2) «Ὁ ναυτικός», εἰς ἣν ὁ γράφας ἀναπτύσσει διὰ ποίους λόγους θέλει νὰ γίνῃ ἀξιωματικός τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ. 3) «Τὸ καλοκαίρι», εἰς τὴν ὁποίαν ὁ μαθητὴς ἀναπτύσσει σχέδια διαθέσεως τοῦ χρόνου κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. 4) «Πῶς φαντάζομαι τὴν ἐπομένην ἐκδρομὴν», εἰς ἣν ὁ γράφας, ἐπικειμένης σχολικῆς ἐκδρομῆς, καταστρώνει τὸ πρόγραμμα τῆς κατ' αὐτὴν δράσεώς του.

5. Οἴκοθεν νοεῖται, ὅτι ἱκαναὶ ἐκθέσεις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τινὰ τῶν τεσσάρων περὶ ὧν ὁ λόγος κατηγοριῶν, εἴτε ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν εἴτε διότι δὲν καταφαίνεται

1. Ἡ ἔσθεις αὕτη ἐγράφη, ὅτε ὁ γράφας μαθητὴς ἦτο ἡλικίας 14—15 ἐτῶν.

σαφώς ἐν αὐταῖς ἢ σχέσις ἢ ἐνυπάρχουσα μεταξὺ τοῦ περιοχόμενου τῆς ἐκθέσεως καὶ τοῦ χρόνου, εἰς τὸν ὅποιον ἀναφέρεται τοῦτο.

Ἐπὶ παραδείγματι :

Αἱ ἐκθέσεις: 1) «Εἰς τὸ χωρίον», εἰς ἣν ὁ γράψας ὀμιλεῖ περὶ δυσκολῶν διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ἐπιχωρίου διαλέκτου ἐν Κρήτῃ. 2) «Χαρὰ καὶ λύπη», εἰς τὴν ὅποιαν ὁ μαθητὴς ἐπέξηγεῖ, διατὶ ἢ μὲν χαρὰ εἶναι συνήθως ὀλιγοχρόνιος, ἢ δὲ λύπη τούναντιον, εἰς οὐδεμίαν κατηγορίαν χρόνου δύνανται νὰ ὑπαχθῶσι.

Ἐπίσης αἱ ἐκθέσεις: 1) «Καὶ ὁμως εἶπεν ἀλήθεια», εἰς ἣν ὁ γράψας διηγεῖται, πῶς ὑπάλληλός τις ἐπάυθη τῆς ὑπηρεσίας ὡς μὴ γενόμενος πιστευτὸς ὑπὸ τοῦ προϊσταμένου του διὰ φιλάνθρωπον πρᾶξιν καὶ 2) «Τὸ τέλος του», εἰς τὴν ὅποιαν ὁ μαθητὴς διηγεῖται τὰ κατὰ τὸν θάνατον ἑνὸς ἁμαρτωλοῦ, χωρὶς νὰ ποιῆται μνείαν τοῦ χρόνου, καθ' ὃν συνέβησαν τὰ ἱστορούμενα, ἂν πράγματι συνέβησαν.

Αἱ τοιαῦτα ἐκθέσεις ἀπετέλεσαν τὴν ὁμάδα τῶν μὴ κατατασσομένων.

β'. Στατιστικὰ πορίσματα-Ἀνάλυσις καὶ ἐρμηνεία αὐτῶν.

Οἱ παρατιθέμενοι πίνακες ὑπ' ἀριθ. 11, 12, 13 καὶ 14 ἐμφαίνουσι κατὰ ἔτη ἡλικίας καὶ κατὰ σχολικὰς τάξεις τὴν κατανομὴν τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ χρόνου, εἰς ὃν ἀναφέρονται τὰ ἐν αὐταῖς ἱστορούμενα ἀπολύτως καὶ ἐπὶ τοῖς ἑκατόν.

Ἐκ τῆς ἐπισκοπῆσεως αὐτῶν συνάγομεν τὰ κάτωθι :

1. Αἱ ἐκθέσεις αἱ εἰς τὸ παρὸν καὶ ἄμεσον παρελθὸν ἀναφερόμεναι εἶναι εἰς ἐκάστην ἡλικίαν αἱ πολυπληθέστεραι καθόλου δὲ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν προσεγγίζει τὸ ἥμισυ τοῦ συνόλου τοῦ ὕλικου ἡμῶν. Ἐὰν δ' ἀφαιρεθῶσι τοῦ συνόλου τούτου τὰ ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν μὴ δυνάμενα νὰ ἀναχθῶσιν εἰς χρονικὰς κατηγορίας θέματα, ἢ εἰς ἀριθμὸν ὑπεροχῆ τῶν εἰς τὸ παρὸν καὶ ἄμεσον παρελθὸν ἀναφερομένων θεμάτων ἐν συγκρίσει πρὸς πάντα τὰ λοιπὰ, ὁμοῦ λαμβανόμενα, ἀποβαίνει πολὺ μεγα-

λυτέρα (65 οο). Ἄξιον σημειώσεως θεωροῦμεν, ὅτι ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου δὲν παρατηροῦνται διαφοραὶ μεταξύ τῶν ἐπὶ μέρους ἐτῶν ὀφειλόμενα εἰς τὴν ἡλικίαν.

2. Ἐκ τῶν λοιπῶν θεμάτων φαίνονται ἰκανῶς παρορμῶντα εἰς ἀνακοίνωσιν τὰ εἰς τὸ ἀπώτερον παρελθὸν ἀναγόμενα. Εἶναι δὲ τὰῦτα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ θέματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν προσωπικὴν τῶν παιδῶν ζωὴν. Πιθανώτατα πρόκειται περὶ γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἐξήσαν οἱ παῖδες ὀλοψύχως καὶ δὴ οὕτως ἐντόνως, ὥστε αἱ ἐξ αὐτῶν ἐντυπώσεις ἐγκλείουσιν ἐν ἑαυταῖς

Πίναξ 11.

Ἐμφαίνων ἀπολύτως τὴν καθ' ἡλικίας κατανομὴν τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ χρόνου, εἰς ὃν ἀναφέρονται τὰ ἐν αὐταῖς ἱστορούμενα.

Κατηγορίαι χρόνου	Ἡ λ ι κ ῖ α ι								Σύνολον
	10-11	11-12	12-13	13-14	14-15	15-16	16-17	17-19	
Παρὸν καὶ ἄμεσον παρελθὸν	18	32	31	29	32	45	39	34	260
Ἀπώτερον παρελθὸν ..		9	6	9	11	7	10	9	61
Ἱστορικὸν παρελθὸν...	1	3	6	3	6	8	7	4	38
Μέλλον.....			4	5	4	8	10	10	41
Μὴ κατατασσόμενα....	16	26	29	27	19	22	28	25	192
Σύνολον....	35	70	76	73	72	90	94	82	592

ἰσχυρῶς ἀναδημιουργικὴν δύναμιν, ἐπανερχόμενα εἰς τὴν μνήμην καὶ μετὰ πάροδον μακροῦ σχετικῶς χρονικοῦ διαστήματος¹.

3. Αἱ θέματα τοῦ μέλλοντος πραγματευόμενα ἐκθέσεις ἀπαντῶσι μεταξύ τοῦ ἡμετέρου ὕλικου τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 12ον ἔτος. Μέχρι δὲ τοῦ 15ου ἔτους εἶναι ὀλιγαριθμότερα τῶν εἰς τὸ ἀπώτερον παρελθὸν ἀναφερομένων, αἵτινες ἴσουν-

1. Ἴδε τὴν ἐν σελ. 45 ἐκθεσιν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν <Ἰλαροτραγωδία τῆς τσατσάρας>.

ται σχεδόν πρὸς τὸ διπλάσιον αὐτῶν. Βραδύτερον καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου καὶ ἐφεξῆς τὰ θέματα τοῦ μέλλοντος προσελκύουσι τοὺς γράφοντας μετὰ τῆς αὐτῆς τοῦλάχιστον συχνότητος, μεθ' ἧς καὶ τὰ εἰς τὸ ἀπώτερον παρελθὼν ἀναφερόμενα θέματα.

Τὰ αὐτὰ ἀριθμητικὰ δεδομένα ἀποφέρει καὶ ἡ στατιστικὴ ἐπεξεργασία τοῦ ὕλικου ἡμῶν κατὰ σχολικὰς τάξεις. Εἰς τὰς δύο τελευταίας τάξεις τοῦ γυμνασίου παρατηρεῖται ἱκανοῦ βαθμοῦ ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ τῶν εἰς τὸ μέλλον ἀναγομένων

Πίναξ 12.

Ἐμφαίνων ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν τὴν καθ' ἡλικίας κατανομὴν τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ χρόνου, εἰς ὃν ἀναφέρονται τὰ ἐν αὐταῖς ἱστορούμενα

Κατηγορίαι χρόνου	Ἡ λ ι κ ι α ι							
	10-11	11-12	12-13	13-14	14-15	15-16	16-17	17-19
Παρὸν καὶ ἄμεσον παρελθόν.....	51	46	41	40	45	50	41	42
Ἀπώτερον παρελθόν.....		13	8	12	15	8	11	11
Ἱστορικὸν παρελθόν.....	3	4	8	4	8	9	7	5
Μέλλον.....			5	7	6	9	11	12
Μὴ κατατασσόμενα.....	46	37	38	37	26	24	30	30
Σύνολον.....	100	100	100	100	100	100	100	100

θεμάτων ἐκθέσεων ἔναντι τῶν πραγματευομένων θέματα τοῦ ἀπωτέρου παρελθόντος¹.

Εἶναι² προφανές, ὅτι τὸ μέλλον δὲν ἀποτελεῖ πρόβλημα διὰ τοὺς νεωτέρους μαθητὰς, οἵτινες ζῶσι καὶ ἐπεξεργάζονται ψυχικῶς κατ' ἔξοχὴν τὸ παρὸν καὶ τὸ ἄμεσον παρελθόν. Τοῦ-

1. Ἴδε τοὺς ὑπ' ἀριθ. 13 καὶ 14 πίνακας τοὺς ἐμφαινόντας κατὰ σχολικὰς τάξεις ἀπολύτως καὶ ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν τὴν κατανομὴν τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ χρόνου, εἰς ὃν ἀναφέρονται τὰ ἐν αὐταῖς ἱστορούμενα.

ναντίον κατά τὰ τελευταία ἔτη τῆς εἰς τὸ γυμνάσιον φοιτήσεως οἱ παῖδες, διατελοῦντες εἰς τὰς παραμονὰς ἐνάρξεως νέας περιόδου καὶ μορφῆς βίου, διακατέχονται ὑπὸ σκέψεων ἀναφερομένων εἰς τὸ προσεχές τοῦτο μέλλον¹.

4. Αἱ θέματα ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος πραγματευόμεναι ἐκθέσεις εἶναι ἐν γένει αἱ σπανιώτερον ἀντιπροσωπεύμεναι εἰς τὰ ἡμέτερον ὕλικόν. Μνημονευτέον ὅτι εἰδικωτέρα ἐξέτασις τῶν θεμάτων, τὰ ὁποῖα ἀναπτύσσονται εἰς τὰς ἐκθέσεις τῆς κατηγορίας ταύτης ἀπέφερε τὸ πόρισμα, ὅτι οἱ μαθη-

Πίναξ 13.

Ἐμφαίνων ἀπολύτως τὴν κατὰ τάξεις κατανομήν τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ χρόνου, εἰς ὃν ἀναφέρονται τὰ ἐν αὐταῖς ἱστοροῦμενα.

Κατηγορίαι χρόνου	Τ Ἄ Ξ - ι ς								ἌΥΛ ΣΥΝ
	ε'	στ'	Α'	Β'	Γ'	Δ'	Ε'	ΣΤ'	
Παρόν καὶ ἄμεσον παρελθόν	29	30	35	23	39	38	32	34	260
Ἀπώτερον παρελθόν	4	4	10	10	11	9	5	8	61
Ἱστορικόν παρελθόν	3	2	6	3	5	7	7	5	38
Μέλλον			6	6	4	6	9	10	41
Μὴ κατατασσόμενα	25	30	24	28	18	20	30	17	192
Σύνολον	61	66	81	70	77	80	83	74	592

ταὶ ἀντλοῦσι ταῦτα κατὰ κανόνα ἐκ τῆς ἱστορικῆς ὕλης τῆς διδασχέσεως ἐν τῇ οἰκείᾳ τάξει καὶ τῶν ἱστορικῶν ἀναγνωσμάτων τῶν περιλαμβανομένων εἰς τὰ ἐγκεκριμένα οἰκεία ἀναγνωστικά. Ἐνταῦθα διαπιστοῦται, ὅτι καὶ ἡ ἱστορικὴ ὕλη δύναται νὰ προκαλέσῃ ἰσχυρὰς βιώσεις οὕτως, ὥστε νὰ ἀπο-

1. Ἴδε τὰ ὑφ' ἡμῶν λεγόμενα κατὰ τὴν ἀνάλυσιν τῶν στατιστικῶν πορισμάτων περὶ τῶν εἰς τὸ ἴδιον ἐγὼ ἀναφερομένων θεμάτων, σ. 43, ὡς καὶ περὶ τῶν ἔκφρασιν ἰδίων διαθέσεων ἀποτελουσῶν ἐκθέσεων, σ. 61.

κτήση αναδημιουργικῆν δυνάμιν καὶ δὴ νὰ παρορμᾷ ἀφ' ἑαυ-
τῆς τὸν μαθητὴν εἰς ἀνακοίνωσιν, ἥτις σημειωτέον συνοδεύε-
ται ὡς τὰ πολλὰ ὑπὸ ἀτομικῶν σκέψεων καὶ κρίσεων. Ἐν πάσῃ
περιπτώσει ἡ ἱστορικὴ ὕλη, ὅσην δύνάμιν ἐντυπώσεως καὶ ψυ-
χικῆς ἀφομοιώσεως καὶ ἂν προσκτᾶται διὰ τῆς καταλλήλου δι-
δακτικῆς ἐργασίας, δὲν δύναται νὰ παραβληθῆ ἕως τὸ σημεῖον
τοῦτο πρὸς τὰς ἐκ τῆς προσωπικῆς ζωῆς προσκτωμένας βιώ-
σεις. Εἶναι προφανές πόσον μεγάλην σπουδαιότητα ἐνέχει τὸ
συμπέρασμα τοῦτο διὰ τὴν παιδαγωγικὴν θεωρίαν καὶ πράξιν.

Πίναξ 14.

*Ἐμφασιῶν ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν τὴν κατὰ τάξεις κατανομὴν τῶν ἐκθέσεων
ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ χρόνου, εἰς ὃν ἀναφέρονται τὰ ἐν αὐταῖς
ἱστοροῦμενα.*

Κατηγορίαι χρόνου	Τάξεις							
	ε'	στ'	Α'	Β'	Γ'	Δ'	Ε'	ΣΤ'
Παρὸν καὶ ἄμεσον παρελθόν.....	47	46	43	33	51	47	39	46
Ἀπώτερον παρελθόν.....	7	6	13	14	14	11	6	10
Ἱστορικὸν παρελθόν.....	5	3	7	4	7	9	8	7
Μέλλον.....			7	9	5	8	11	14
Μὴ κατατασσόμενα.....	41	45	30	40	23	25	36	23
Σύνολον.....	100	100	100	100	100	100	100	100

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΠΟΦΕΙΣ

Είναι σήμερα υπό πάντων παραδεδεγμένον ότι, διά να φέρη ή έν τῷ σχολείῳ παιδευτική ἐργασία τά προσήκοντα ἀποτελέσματα, πρέπει νά στηρίζηται ἐπί τῶν ἀσφαλῶν βάσεων τῆς Ψυχολογίας, ἀτομικῆς καί κοινωνικῆς. Ἡ ἀλήθεια αὕτη ἰσχύει διά πάντα τομέα τοῦ ἔργου τῆς ἀγωγῆς καί τῆς διδασκαλίας, κατ' ἐξοχήν δ' ὅμως δι' ἐκείνους ἐξ αὐτῶν, οἱ ὅποιοι ἀπευθύνονται εἰς τήν ἐλευθέραν δημιουργικήν ἐνέργειαν τῶν μαθητῶν. Καί ἡμεῖς δέ διενεργήσαντες τήν παροῦσαν ἐρευναν ἀπεβλέψαμεν κυρίως εἰς τήν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τῶν ἐκθέσεων ἰδεῶν ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ συγχρόνου σχολείου καί τήν ὅσῳ τὸ δυνατόν ψυχολογικώτεραν διεξαγωγὴν αὐτοῦ. Οὕτω τὰ ἐν τοῖς ἀνωτέρω διατυπωθέντα ψυχολογικά δεδομένα ἡμῶν, παρέχοντα εἰκόνα τῆς ἐλευθέρως καί αὐθορμήτου πνευματικῆς δημιουργίας τῶν μαθητῶν εἰς τὸν κλάδον τῶν ἐκθέσεων, εἶναι καθ' ἡμᾶς χρήσιμα εἰς τὸν διδάσκοντα διὰ τήν ἐπιτυχεστέραν διεξαγωγὴν τῆς διδακτικῆς ἐργασίας εἰς τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος κλάδον τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος.

Ἐν τῇ παρούσῃ παραγράφῳ προβαίνομεν εἰς ὑποτύπων παιδαγωγικῶν τιῶν συμπερασμάτων καί ἀπόψεων, ἀναφερομένων εἰς τήν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τῶν ἐκθέσεων, εἰς ὅσα ἄγει ἡμᾶς ἡ μελέτη τῶν πορισμάτων τῆς ἀνά χεῖρας ἐρεύνης.

Α'. Ἐν πρώτοις καί ἐκ τῆς στατιστικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ὀλικοῦ ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς πηγῆς, ἐξ ἧς οἱ μαθηταὶ ἦν

τλησαν τὰς ἐμπνεύσεις αὐτῶν, καὶ ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἐπὶ μέρους ἐκθέσεων ἔχει διαπιστωθῆ ἡ ποικιλία τῶν διαφερόντων, τὰ ὅποια ὀρίζουσι τὴν ἐκλογὴν τῶν θεμάτων τῶν ἐκθέσεων ἐν ἐκάστη ἡλικίᾳ καὶ σχολικῇ τάξει. Ἡ ποικιλία δ' αὕτη τῶν διαφερόντων ἀφ' ἑνός καὶ ὁ τρόπος χειρισμοῦ τῶν θεμάτων ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἀφ' ἑτέρου μαρτυροῦσι περὶ τῶν μεταξύ μαθητῶν τῆς αὐτῆς ἡλικίας καὶ σχολικῆς τάξεως ὑφισταμένων διαφορῶν, τόσον ὡς πρὸς τὴν νοητικὴν ὀριμότητα καὶ τὴν ψυχικὴν σύνθεσιν, ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὸν προσωπικὸν τρόπον βίωσης τῶν ἐπιδράσεων τοῦ περιβάλλοντος.

Τὰ δεδομένα ταῦτα τῆς ἐρεύνης ἡμῶν καθιστῶσι λίαν ἐμφανῆς εἰς τὸν ψυχολογικῶς μεμορφωμένον διδάσκαλον, ὅτι ἀποτελεῖ αὐτόχρημα ψυχολογικὴν καὶ διδακτικὴν ἀνάγκην νὰ παρέχωνται εἰς τοὺς μαθητὰς ἐπανειλημμέναι εὐκαιρίαι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ σχολικοῦ ἔτους πρὸς σύνταξιν ἐκθέσεων πραγματευομένων θέμα τῆς ἀπολύτως ἐλευθέρως αὐτῶν ἐκλογῆς.

Εἰδικώτερον, ἐπειδὴ οἱ μαθηταὶ γράφουσι τὰς ἐλευθέρως αὐτῶν ἐκθέσεις ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπιταγῆς, παρέχομεν διὰ τῶν

1. Ἴδε τὸ ἐν σ. 38-39 ὑπ' ἀριθ. 1 πορίσμα τὸ συναχθὲν ἐκ τῆς στατιστικῆς ἐπεξεργασίας τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς πρώτης ἀπόψεως ὡς καὶ τοὺς ἐν σ. 38-41 πίνακας κατανομῆς τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀπόψεως.

2. Ὑπάρχουσι βεβαίως καὶ ἄλλα περιεχόμενα, πρὸς τὰ ὅποια στρέφεται τὸ διαφέρον τῶν μαθητῶν—μάλιστα δὲ εἰς ὀριζόμενὰς ἡλικίας—πλὴν ἐκείνων, τὰ ὅποια ἀπεκάλυψεν ἡ παροῦσα ἔρευνα. Εἶναι δὲ ταῦτα ἐπὶ παραδείγματι περιεχόμενα τῆς συναισθηματικῆς ζωῆς τοῦ ἐφήβου, φλέγοντα κοινωνικὰ προβλήματα κ.ά.δ. Ταῦτα δ' ὁμως κατὰ κανόνα ἐπέχουσι νὰ ἀνακοινώσωσιν οἱ μαθηταὶ ἐν τῇ τάξει, ἀπέφυγον δὲ νὰ χρησιμοποιήσωσιν αὐτὰ ὡς θέματα τῶν ἐλευθέρως ἐκθέσεων τῶν καὶ οἱ μαθηταί, ὧν τὰς ἐκθέσεις ἐχρησιμοποίησαμεν ὡς ὕλικόν τῆς ἀνά χειρὸς ἐργασίας, καθ' ὅσον αὐταὶ δὲν ἦσαν ἀνώνυμοι, ἀλλ' ἔφερον τὰς ὑπογραφὰς τῶν γραψάντων. Δι' ὅ καὶ ὀμιλοῦντες ἐνίκαθα περὶ διαφερόντων, γνωρίζομεν, ὅτι δὲν ἐξαντλοῦμεν πᾶσαν τὴν ποικιλίαν τῶν περιεχομένων, τὰ ὅποια ἀπασχολοῦσι τὴν σκέψιν τῶν παιδῶν καὶ ἐφήβων καὶ τὰ ὅποια εἶναι πολὺ πλεονα.

3. Ἴδε τὰ ἐν σ. 58-59 ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 2 πορίσματα τὰ συναχθέντα ἐκ τῆς στατιστικῆς ἐπεξεργασίας τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς β' ἀπόψεως ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἐν σ. 18-20 λεγόμενα καὶ τὸ ἐν σ. 57 ἐποπτικὸν διάγραμμα.

έλευθέρων θεμάτων εις αυτούς την εὐχέρειαν νὰ δώσῃ γραπτὴν ἔκφρασιν εἰς τὰς κλίσεις, τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰς προτιμήσεις των, νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰ χαρακτηρίζοντα τὴν ἀτομικότητα αὐτῶν διαφέροντα καὶ νὰ παραγάγῃ ἔργα τῆς ἐλευθέρας αὐτῶν λογοτεχνικῆς δημιουργίας. Τὰ θέματα ταῦτα ἀνταποκρίνονται πρὸς ὀρισμέναις ἐσωτερικῆς παρορμήσεως τῶν γραφόντων, αἵτινες δὲν εἶναι ὀρθόν νὰ καταστέλλωνται διὰ τῆς ἀποκλειστικῆς ἀναθέσεως θεμάτων μὴ ἐλευθέρων. ἤτοι ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος καθοριζομένων καὶ κοινῶν δι' ὅλην τὴν τάξιν, καὶ αἵτινες ἱκανοποιοῦνται μόνον κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν ἐλευθέρων ἐκθέσεων.

Πρέπει πάντως νὰ τηρῆται ἀναλογία τις μεταξύ τῶν ἐλευθέρων ἐκθέσεων καὶ τῶν καθ' ὑπόδειξιν τοῦ διδάσκοντος. Κατὰ τὸν Ν. 'Ι. Ἐξαρχόπουλον τὸ ἕν τρίτον τοῦλάχιστον ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ἀναπτυσσομένων κατ' ἔτος θεμάτων τῶν ἐκθέσεων πρέπει νὰ εἶναι τῆς ἐλευθέρας τῶν μαθητῶν ἐκλογῆς¹.

Γενικώτατα διὰ τῆς ἐλευθέρας ἐκθέσεως πληροῦται καὶ ἡ παιδαγωγικὴ ἀρχή, καθ' ἣν ἡ διδασκαλία ὀφείλει νὰ προσαρμόζηται πρὸς τὴν ἀτομικότητα τῶν μαθητῶν, ἥτις καὶ τὰ μέγιστα ἀναπτύσσεται διὰ τῆς ἐπαφιευμένης εἰς τὸν μαθητὴν ἐλευθερίας.

Β'. Εἶδομεν ὅτι ὁ *προσωπικὸς βίος τοῦ παιδὸς*² παρορμᾷ αὐτὸν τὰ μέγιστα εἰς ἀνακοίνωσιν. Γεγονότα, ἐπεισόδια καὶ πράξεις, τῶν ὁποίων οἱ μαθηταὶ μετέσχον καὶ τὰ ὁποῖα ἔζησαν ἐντόνως εἴτε ἐν τῷ σχολείῳ, εἴτε ἐν τῇ οἰκογενείᾳ εἴτε ἐν τῇ κοινωνίᾳ παρέχουσι συχνότατα τὸ θέμα τῆς ἐκθέσεως εἰς πάσας σχεδὸν τὰς ἡλικίας καὶ σχολικὰς τάξεις, ὁσάκις ἀφίεται εἰς τοὺς μαθητὰς ἐλευθερία περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ θέματος³.

Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐνισχύει καὶ ἡ ἄνεσις, μεθ' ἧς οἱ μαθηταὶ πραγματεύονται τὰ ἐκ τῆς προσωπικῆς αὐτῶν ζωῆς

1. Ἰδε Ν. 'Ι. Ἐξαρχοπούλου: Ἄρχαι θεθεῖσαι διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐκθέσεων Ἰδεῶν ἐν τῷ Π.Σ.Π.Α. (ΣΤ' τόμος τῶν Δημοσιευμάτων τοῦ Π.Σ.Π.Α. ὑπὸ τύπωσιν).

2. Ἰδε τὰ ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς κατηγορίας «Γεγονότα τοῦ προσωπικοῦ βίου τοῦ παιδὸς» ἐν τῷ κεφαλαίῳ «Τίνες αἱ πηγαὶ ἐμπνεύσεως τῶν μαθητῶν κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἐλευθέρας ἐκθέσεως», σ. 27-30.

3. Ἰδε τὰ ὑπ' ἀριθ. 4 καὶ 5 πορίσματα, τὰ συναχθέντα ἐκ τῆς στατιστικῆς ἐπεξεργασίας τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς ἀ' ἀπόψεως ὡς καὶ τοὺς ὑπ' ἀριθ. 3 καὶ 4 πίνακας, σ. 38-39 καὶ 41-42.

ελλημμένα θέματα, ὧν δείγματα κατεχωρίσαμεν ἐν τοῖς πρόσθεν¹. Δι' ὃ καὶ συγκαταλέγονται μεταξύ τῶν καταλληλοτάτων θεμάτων ἐκθέσεων.

Διὰ τοῦτο καὶ ὅταν ἀκόμη ὀρίζηται τὸ θέμα τῆς ἐκθέσεως ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος, σκόπιμον εἶναι νὰ μὴ ἀγνοῖται ὁ προσωπικὸς βίος τοῦ παιδός.

Πῶς ὅμως εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο, ἐφ' ὅσον ὁ προσωπικὸς βίος ἐνὸς ἐκάστου μαθητοῦ εἶναι τι ἰδιότυπον, τὰ δὲ γεγονότα καὶ τὰ ἐπεισόδια, ὧν μετέσχε, καὶ αἱ πράξεις, τὰς ὁποίας ἐνδεχομένως ἐπετέλεσε, δὲν συμβαίνει νὰ ἀπαντῶσι καὶ εἰς τοὺς συμμαθητὰς αὐτοῦ ;

Τὸ δεδομένον τοῦτο, ἀποτελοῦν ψυχολογικὴν πραγματικότητα ἀναμφισβήτητον, περιορίζει βεβαίως τὴν δυνατότητα νὰ δίδονται συχνάκις ἀσύτηρως συγκεκριμένα θέματα ἐκ τοῦ προσωπικοῦ βίου τοῦ μαθητοῦ. Δὲν πρέπει δ' ὅμως ἀφ' ἑτέρου νὰ παροραθῇ, ὅτι ὑπάρχουσι πλεῖστα γεγονότα καὶ ἐπεισόδια, οἷον ἑορταὶ σχολικαί, ἔθνικαὶ καὶ θρησκευτικαί, ἄξια λόγου τοπικὰ γεγονότα, ἀπροσδόκητα συμβάντα γενικωτέρας φύσεως, κοιναὶ τύχαι κ.ἄ.δ., τῶν ὁποίων πάντες οἱ μαθηταὶ μετέχουσι ψυχικῶς ὡς μέλη τοῦ αὐτοῦ συνόλου. Ταῦτα, ἐν ᾧ ἀνάγονται εἰς τὴν προσωπικὴν ἐκάστου ζωὴν, δύναται ἀφ' ἑτέρου νὰ ἀποτελέσωσι γενικὸν δι' ὅλους τοὺς μαθητὰς θέμα ἐκθέσεως. Οὕτω παρέχουσα σαφῶς καθωρισμένον θέμα ἐκθέσεως εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ συγχρόνως ἀνταποκρινόμεθα εἰς τὴν ἀνάγκην αὐτῶν νὰ ἐκφράσωσι τὰς ἰδίας βιώσεις.

Εἶναι δ' ὅμως εὐνόητον, ὅτι δὲν εἶναι ὀρθόν νὰ δηλωθῶσι ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι τὰ ἀνωτέρω γεγονότα πρόκειται νὰ δοθῶσιν ὡς θέμα ἐκθέσεως, ἵνα μὴ νοθευθῇ ἡ ἐξ αὐτῶν βίωσις.

Ἄλλος τρόπος ἱκανοποίησεως τῆς ἀνάγκης τοῦ μαθητοῦ νὰ ἐκφράζῃ τὰς προσωπικὰς αὐτοῦ βιώσεις, ἐκτὸς τῆς δυνατότητος τῆς ἐλευθέρως ἐκθέσεως, εἶναι τὰ καλούμενα θέματα περιθώρια². Τὰ θέματα ταῦτα δὲν καθορίζουσι ἐν ταῖς λεπτομερείαις αὐτῶν τὸ περιεχόμενον τῆς ἐκθέσεως, οὕτω δ' ἕκαστος μαθητὴς δύναται νὰ ἀναζητήσῃ τοῦτο εἰς τὴν ἀτομικὴν προσω-

1. ¹18ε τὰς ἐν σ. 24-25, 26 καὶ 28-29 αὐτοῦσις ἐκθέσεις τῶν μαθητῶν.
2. ²18ε Ν. 1. Ἐξ ἀρχοπούλου ἑ.ά.

πικὴν αὐτοῦ βίωσιν. Ἐπὶ παραδειγματι ὁ παῖς καλεῖται νὰ περιγράψῃ, πῶς διήλθεν εὐχάριστόν τινα ἡμέραν, τὰ κατὰ εὐχάριστόν τινα οἰκογενειακὴν ἢ σχολικὴν ἐκδρομὴν, γεγονός τι τὸ ὁποῖον τὸν ἠύχαρίστησεν ἢ τὸν ἐλύπησε κ.τ.θ.

Γ'. Καὶ τὰ φανταστικὰ γεγονότα φαίνονται ἀποτελοῦντα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον προσφιλές θέμα πρὸς ἕκθεσιν ἰδίᾳ παρὰ τοῖς νεωτέροις μαθηταῖς¹. Διὰ τοῦτο ὀρθὸν εἶναι νὰ διδῶνται καὶ τοιαῦτα θέματα ἐκθέσεων εἰς τοὺς μαθητάς. Ταῦτα πολλὰ, κίς δὲν ἀποκλείεται νὰ προέρχωνται καὶ ἐξ ἀναγνώσεως κ.τ.θ., ἀναδημιουργούμενα ὑπὸ τῶν μαθητῶν.

Ἐπειδὴ δ' ὁμοῦ οἱ μαθηταὶ γράφοντες ὡς ἕκθεσιν ἱστορημά τι, ὅπερ πρὸ μικροῦ ἀφηγήθη εἰς αὐτοὺς ὁ διδάσκαλος, ἢ τοιοῦτον, ὅπερ ἀνέγνωσαν, δὲν προσπορίζονται μεγάλας ὠφελείας καὶ ἰδίᾳ δὲν ἀναπτύσσουσι τὴν φαντασίαν καὶ συνδυαστικὴν αὐτῶν ἰκανότητα, διὰ τοῦτο ἵνα τὰ τοιαῦτα θέματα ἀποδώσωσι περισσότερον, ἐνδείκνυνται καθ' ἡμᾶς οἱ ἐξῆς τρόποι ἐργασίας.

Ἐν πρώτοις ἡ ἀφήγησις τοῦ διδασκάλου διακόπτεται εἰς σημεῖον τι καὶ δι' ἀποσιωπᾶται ὑπ' αὐτοῦ ἡ ἕκβασις τοῦ ἱστορήματος, τὴν ὁποίαν καὶ συμπληροῖ ὁ μαθητὴς δι' ἐλευθέρας αὐτοῦ πνευματικῆς ἐνεργείας.

Ὡσαύτως δίδονται ἔστιν ὅτε τὰ κύρια σημεῖα τῆς πλοκῆς ἱστορηματός τινος ὑπὸ τύπον φράσεων ἢ λέξεων, οἷον «πλοῖον — τρικυμία — σ.ο.ς. — σωτηρία», ἐπὶ τῇ βάσει δ' αὐτῶν ὁ μαθητὴς προκαλεῖται νὰ καταγράψῃ τὸ ὅλον συμπληρῶν καὶ ἀναπτύσσων δι' ἐλευθέρας ἐνεργείας τῆς φαντασίας καὶ τῆς κριτικῆς αὐτοῦ ἰκανότητος τὰ δοθέντα στοιχεῖα². Ὁ βαθμὸς δὲ τῆς δυσχερείας, τὴν ὁποίαν θὰ συναντήσωσιν οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἐκθέσεων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπιτυχίας ἐν τῇ διεξαγωγῇ αὐτῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς δεξιότητος τοῦ διδασκάλου εἰς τὸ νὰ καθορίσῃ καὶ διατυπώσῃ τὰ οὐσιώδη σημεῖα τῆς πλοκῆς.

1. Ἴδε τὰ ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς κατηγορίας «φανταστικὰ γεγονότα» ἐν τῷ κεφαλαίῳ «Τίνες αἱ πηγαὶ ἐμπνεύσεως τῶν μαθητῶν κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἐλευθέρας ἐκθέσεως», σ. 37. Ἐπίσης τὸ οἰκεῖον πόρισμα ἐν σελ. 42 ὡς καὶ τοὺς ὑπ' ἀριθ. 3 καὶ 4 πίνακας, σ. 38—39.

2. Ἴδε καὶ Μ. Παπαμαυροῦ: Εἰδικὴ διδακτικὴ τοῦ σχολείου ἐργασίας, σ. 52. Ἐν Ἀθήναις, 1933.

Δ'. 'Εφ' ὅσον Ικανῶς ὡσαύτως παρορμῶσι τοὺς μαθητὰς εἰς ἀνακοίνωσιν ἀπὸ τοῦ 12ου ἔτους καὶ ἐφεξῆς καὶ τὰ θέματα, ἅτινα οὗτοι ἐμπνέονται *ἐκ γεγονότων ἢ σκηνηῶν τοῦ καθόλου ἐν τῇ κοινωνίᾳ βίου*, ὀρθὸν εἶναι νὰ μὴ παρορᾷ ὁ διδάσκαλος καὶ τὴν τοιαύτην πρὸς ἀνακοίνωσιν ὁρμὴν τῶν παιδῶν. Διὰ νὰ ἀποβῆται δ' ὅμως ἡ οἰκεία διδακτικὴ ἐργασία ἀποδοτικότερα, ὀρθὸν καθ' ἡμᾶς εἶναι ὁ διδάσκων κατὰ τὴν ἐκλογὴν παρομοίων θεμάτων νὰ περιορίζηται εἰς τὰ ἐξ αὐτοψίας, ἧτοι εἰς μόνον ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἔχουσιν ἀντιληφθῆ ἰδίως ὁμμασιν οἱ μαθηταὶ καὶ σχηματίσει οὕτω πλήρεις καὶ σαφεῖς ἐποπτείας.

Ε'. Τὰ ἡμέτερα στατιστικὰ πορίσματα διδάσκουσιν, ὅτι ἡ ἀνάθεσις θεμάτων ἀναφερομένων εἰς τὰς ἀξίας καὶ τὴν περι τοῦ βίου θεωρίαν εἶναι πρῶτος διὰ μαθητὰς ἡλικίας μικροτέρας τοῦ 14ου ἔτους, δι' ὃ καὶ ὀρθὸν εἶναι νὰ ἀποφεύγηται². Οἱ μαθηταὶ τῶν κατωτέρων ἡλικιῶν, μὴ κεκτημένοι τὸν βαθμὸν τῆς ὠριμότητος τὸν ἀπαιτούμενον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοιούτων θεμάτων καὶ μὴ ἔχοντες παρορμήσεις ἐκ τῶν ἔνδον δι' αὐτὰ, ὅταν ἐπιχειρῶσι ταύτην, προβαίνουσιν εἰς τὴν παράταξιν λέξεων καὶ οὕτως ἡ ἔκθεσις αὐτῶν εἶναι λόγοι κενοί, ὅπερ, ὡς εἰκόσ, ἀποβαίνει ἐπιβλαβέστατον διὰ τε τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν.

ΣΤ'. Θέματα ἀναφερόμενα εἰς τὸ ἴδιον τῶν μαθητῶν *ἐγὼ*, ἧτοι θέματα καθ' ἃ οἱ μαθηταὶ ἀναλύουσι τὰς κλίσεις καὶ τὰ μελλοντικὰ αὐτῶν σχέδια ἢ διατυποῦσι τὰς ἑαυτῶν σκέψεις περὶ ἐπικειμένων ἰδίων πράξεων εἴτε ἐξ ἀφορμῆς βεβιωμένων ἢ γεγονότων ἢ τέλος αὐτοχαρακτηρίζονται ἢ αὐτοβιογραφοῦνται, ἐνδείκνυται, συμφώνως πρὸς τὰ ἡμέτερα πορίσματα, νὰ δίδονται κατ' ἐξοχὴν εἰς τοὺς μαθητὰς τῆς τελευταίας τάξεως τοῦ γυμνασίου.

Οὕτως οἱ μαθηταὶ ὑποβοηθοῦνται νὰ ἀναλύσωσι τὸ ἴδιον

1. Ἴδε τὸ οἰκτεῖον πορίσμα ἐν σελ. 39—40 ὡς καὶ τοὺς ὑπ' ἀριθ. 3 καὶ 4 πίνακας ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἐν σ. 30—32 λεγόμενα ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς κατηγορίας «Καθημερινὸς βίος».

2. Ἴδε τὸ ἐν σ. 39—41 ὑπ' ἀριθ 2 πορίσμα τὸ συναχθὲν ἐκ τῆς στατιστικῆς ἐπεξεργασίας τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς α' ἀπόψεως ὡς καὶ τοὺς ὑπ' ἀριθ. 3 καὶ 4 πίνακας ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς κατηγορίας «Ἀξίαι καὶ περὶ βίου θεωρία» λεγόμενα ἐν σ. 36—37.

αυτῶν ἐγώ, νά διαγνώσωσι τόν βαθμόν καί τās κατευθύνσεις τῶν ἐπί μέρους ἀκανοτήτων των, νά ἐπεξεργασθῶσι ψυχικῶς προβλήματα ἀναφερόμενα εἰς τόν μέλλοντα βίον ἐν τῇ κοινῶνί τῶν ἐνηλίκων, εἰς ἣν μετ' ὀλίγον θά μεταστῶσιν, ἐφ' ὅσον εἰσέτι εὐρίσκονται περὶ τὸ τέλος τῆς σχολικῆς περιόδου'.

* *

Ζ'. Ὡς εἶδομεν, ἕκαστος μαθητῆς συναρτᾷ μετὰ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ προσώπου τὸ θέμα τῆς ἐκθέσεως αὐτοῦ κατὰ τρόπον προσιδιάζοντα εἰς τὴν ἀτομικότητά του.

Τὴν τοιαύτην ποικίλην *συνάρτησιν τοῦ θέματος* πρὸς τὸ ὑποκείμενον τοῦ γράφοντος ἐγνωρίσαμεν ἤδη ἐν τῷ οἰκίῳ κεφαλαίῳ, ἔνθα παρεστήσαμεν ταύτην ἐποπτικῶς διὰ διαγράμματος².

Διὰ τοῦτο σκόπιμον εἶναι αἱ ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος ἐνδεχομένως διδόμεναι εἰς τοὺς μαθητὰς ὑποδείξεις ἐκ τῶν προτέρων ὡς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος νά περιορίζονται ὅσον τὸ δυνατόν εἰς τὸ ἐλάχιστον. Οὕτως, ἐκτὸς τῶν θεμάτων βεβαίως ἐκείνων, τῶν ὁποίων αὐτὴ ἡ φύσις μόνη ὀρίζει τὸν τύπον συναρτήσεως μετὰ τοῦ ὑποκειμένου τοῦ γράφοντος³, εἰς τὰ λοιπὰ δεόν νά ἀφεθῆ ἑλευθερία εἰς τὸν μαθητὴν νά συναρτήσῃ τὸ θέμα μετὰ τοῦ ὑποκειμένου αὐτοῦ κατὰ τὸν τύπον ἐκεῖνον, εἰς ὃν ρέπει ἡ ἀτομικότης του.

Διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀνωτέρω διατυπωθείσης ἀρχῆς, καθ' ἣν δὲν πρέπει οἱ μαθηταὶ νά δεσμεύωνται ἐκ τῶν προτέρων, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν τρόπον τῆς ἀναπτύξεως τοῦ θέματος, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἐπιτυχία τοῦ μαθήματος τῶν ἐκθέσεων ἀποβαίνει ἀσφαλεστέρα, ἀφ' ἑτέρου δὲ παρέχεται καὶ ἐντεῦθεν ἡ δυνατότης ἐκδηλώσεως τῆς ἀτομικότητος τοῦ μαθητοῦ, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀφορμώμενον τὸ σχολεῖον, κατὰ τὰ νῦν κρατοῦντα ἐν

1. Ἴδε τὸ ἐν σ. 43 ὑπ' ἀριθ. 8 πόρισμα τὸ συναχθὲν ἐκ τῆς στατιστικῆς ἐπεξεργασίας τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς α' ἀπόψεως ὡς καὶ τοὺς ὑπ' ἀριθ. 5 καὶ 6 πίνακας ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἐν σ. 32—33 λεγόμενα ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς κατηγορίας «Ἴδιον ἐγώ».

2. Ἴδε τὰ ἐν σ. 55—57 λεγόμενα.

3. Ἴδε τὸ ἐν σ. 57 ἐποπτικὸν διάγραμμα.

τῆ ἐπιστημονικῆ παιδαγωγικῆ, ὀφείλει νά ἐπιδράσῃ ἐπ' αὐτόν παιδευτικῶς.

* *

Η'. Τό δεδομένον ὅτι οἱ μαθηταὶ ἐπεξεργαζόμενοι ἐλεύθερα θέματα κατὰ κανόνα ἐγτάσσουσιν αὐτά, ὡς εἶδομεν, καθ' ἀπάσας τὰς ἡλικίας εἰς τὸ παρὸν καὶ ἄμεσον παρελθόν¹, ὑπαγορεύει, ὅτι τὰ διδόμενα εἰς αὐτοὺς θέματα ἐκθέσεων σκόπιμον εἶναι κατὰ προτίμησιν νά ἀνήκωσι χρονικῶς εἰς τὸ παρὸν καὶ ἄμεσον παρελθόν, ἐφ' ὅσον βεβαίως ταῦτα φύσει ἐπιδέχονται ἀναγωγὴν εἰς τὸν χρόνον.

Θ'. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ τὰ *ιστορικὰ θέματα* δὲν πρέπει νά εἶναι πολλὰ². Περιπτώσεις δέ, κατὰ τὰς ὁποίας δύναται νά δοθῶσι καὶ τοιαῦτα θέματα μετ' ἐπιτυχίας διδακτικῆς, εἶναι ἐκεῖναι, καθ' ἃς τὸ οἰκτεῖον ἱστορικὸν δεδομένον ὅπως δῆποτε παρασχεθῆν, εἴτε διὰ τοῦ μαθήματος τῆς ἱστορίας εἴτε διὰ τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου εἴτε διὰ τοῦ κλασικοῦ κειμένου, ἀπέβη παρά τοῖς μαθηταῖς ἰσχυρὰ βίωσις, οὕτω δέ ἀπέκτησεν ἀναδημιουργικὴν δύναμιν. Τοῦτο εἶναι κατορθωτόν, ὡσάκις ὁ αὐτὸς διδάσκαλος διδάσκει τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νέων ἑλληνικῶν. Ἄλλως ἱστορικὰ θέματα ὀρθότερον εἶναι νά δίδωνται ὡς ἱστορικαὶ ἐργασίαι εἰς τὸ οἰκτεῖον μάθημα.

Ι'. Τὰ εἰς τὸ μέλλον ἀναφερόμενα θέματα εἶναι κατ' ἐσχόλην καρποφόρα, ὅταν δίδωνται εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν τελευταίων τάξεων τοῦ γυμνασίου³. Οὕτως ἀφ' ἐνός μὲν ἀνταποκρινόμεθα πρὸς τὰς ψυχικὰς ἀνάγκας τῆς περιόδου τοῦ βίου, ἣν διατρέχουσιν οὗτοι, ἀφ' ἑτέρου δέ ὑποβοηθοῦμεν αὐτοὺς εἰς

1. Ἴδε τὸ ἐν σ. 65-66 ὑπ' ἀριθ. 1 πόρισμα τὸ συναχθῆν ἐκ τῆς στατιστικῆς ἐπεξεργασίας τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς γ' ἀπόψεως ὡς καὶ τοὺς ὑπ' ἀριθ. 11 καὶ 1 πίνακας. Ἴδε ἐπίσης τὴν ἀνάλυσιν τῆς κατηγορίας χρόνου «Παρὸν καὶ ἄμεσον παρελθόν» ἐν τῷ κεφαλαίῳ «Ἐντα εἰς τοῦ περιεχομένου τῆς ἐκθέσεως κατὰ χρόνον», σ. 62-63.

2. Ἴδε τὸ οἰκτεῖον πόρισμα ἐν σελ. 68-69 ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἐν σ. 64 λεγόμενα ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς κατηγορίας «Ἱστορικὸν παρελθόν».

3. Ἴδε τὸ οἰκτεῖον πόρισμα ἐν σελ. 66-68 ὡς καὶ τοὺς ὑπ' ἀριθ. 13 καὶ 14 πίνακας, σ. 68-69, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἐν σ. 64 λεγόμενα ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς κατηγορίας «Μέλλον».

τὴν ἐπίλυσιν προβλημάτων στρεφομένων περὶ τὴν σταδιοδρομίαν αὐτῶν ἐν τῇ κοινωσίᾳ.

* * *

Ἐπολείπεται νῦν νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ἐξῆς σημεῖον :

Ἰσχύει ἀπολύτως ἡ ἀρχή, καθ' ἣν πᾶσα διδακτικὴ ἐπίδρασις πρέπει νὰ ἀφορμᾶται ἀπὸ τοῦ παιδός, τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν δυνατοτήτων, τῶν διαφερόντων καὶ γενικῶς τῆς ἀτομικότητος αὐτοῦ ἢ ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι παράγοντες, οἱ ὅποιοι ὀρθὸν καὶ δίκαιον εἶναι νὰ ὀρίζωσι τὰ τῆς ἀγωγῆς καὶ παιδείας ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς προσαρμογῆς πρὸς τὴν ἀτομικότητα π.χ. ἀρχαὶ a priori, ἀπαιτήσεις τῆς πολιτείας, πρακτικαὶ ἀνάγκαι κ.τ.λ. ; Τὸ σπουδαιότατον τοῦτο θεωρητικόν πρόβλημα τῆς ἐπιστήμης τῆς ἀγωγῆς ἐνδιαφέρει ἡμᾶς καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ ἐργασίᾳ, ἀπὸ τῆς πρακτικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς. Ἐνταῦθα δηλαδὴ τίθεται τὸ συγκεκριμένον ἐρώτημα:

Πάντα τὰ υποδεικνυόμενα εἰς τοὺς μαθητὰς ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος θέματα ἐκθέσεων πρὸς ἀνάπτυξιν πρέπει τοῦ λοιποῦ νὰ ἐκλέγωνται συμφώνως πρὸς τὰ πορίσματα εἰδικῶς ἐπὶ τοῦτο διεξαχθεισῶν ἐρευνῶν περὶ τῶν ἀρεστῶν εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν ἐπὶ μέρους ἡλικιῶν θεμάτων ; Ἡ μήπως ὑπάρχουσι θέματα, τὰ ὅποια ὁ μαθητὴς ἐν τῇ Μέσῃ ἰδίᾳ Ἐκπαιδεύσει πρέπει νὰ ἐθίσθῃ νὰ πραγματεύηται ἔστω καὶ ἂν ταῦτα κείνται ἔξω τοῦ κύκλου τῶν ἀμέσων διαφερόντων αὐτοῦ, οἷον αἰτήσεις, ἀναφοραὶ, πραγματεῖαι διάφοροι κ.τ.δ. ;

Τὸ ὅτι καὶ τὰ τοιαῦτα θέματα εἶναι σπουδαιότατα ὡς συμβάλλοντα εἰς τὴν καθόλου μόρφωσιν τοῦ μαθητοῦ καὶ προπαρασκευὴν διὰ τὸν ἐν τῇ κοινωσίᾳ βίον καὶ ὡς προάγοντα τὴν παρ' αὐτῷ πνευματικὴν πειθαρχίαν, παρ' οὐδενός καὶ τοῦ ἐλάχιστου ἀσχοληθέντος περὶ τὸ μάθημα τῶν ἐκθέσεων ἰδεῶν δύναται νὰ ἀμφισβητηθῇ.

Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν θὰ δίδωνται εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ θέματα πρὸς ἀνάπτυξιν, μὴ συμπίπτοντα πρὸς τὸν κύκλον τῶν πηγαίων αὐτῶν διαφερόντων. Ἄλλ' ἵνα μὴ ἀρθῇ ἐκ τοῦ μέσου ἡ ἀρχὴ τῆς προσαρμογῆς τῆς διδακτικῆς ἐργασίας πρὸς τὴν ἀτομικότητα τοῦ μαθητοῦ, ἥτις μόνη ἐγγυᾶται τὴν ἐπιτυχίαν παντός παιδευτικοῦ μέσου, καὶ ἵνα πρὸ παντός ἐπιτευ-

χθῶσιν ὅσω τὸ δυνατόν πληρέστερον αὐτοὶ οἱ διὰ τῶν ἐκθέσεων τούτων ἐπιδιωκόμενοι σκοποὶ, ἐνδείκνυται, ὅπως καταβάλληται προσπάθεια, ὥστε τὰ τοιαῦτα θέματα νὰ συσχετίζονται ἔστω καὶ ἐμμέσως πρὸς τὸν κύκλον τῶν μαθητικῶν διαφερόντων, εἴτε νὰ ἐντάσσωνται εἰς τὰ πλαίσια, ἐντὸς τῶν ὁποίων κινοῦνται ψυχικῶς οἱ μαθηταί.

Κατόπιν τῶν ἐνταῦθα λεχθέντων οἴκοθεν νοεῖται, ὅτι προσφορώτατος χρόνος πρὸς ἀνάθεσιν καὶ τοιούτων θεμάτων ἐκθέσεων, μὴ ἀντιστοιχούντων πρὸς τὸν κύκλον τῶν ἀμεσωτάτων διαφερόντων τῶν μαθητῶν, εἶναι κατ' ἐξοχὴν τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς εἰς τὸ Γυμνάσιον φοιτήσεως, οὐ μόνον διότι πρόκειται περὶ τῶν ὠριμωτάτων μαθητῶν τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, ἀλλὰ καὶ διότι διαρκοῦντος τούτου ἰδιαιτέρως ἀπορροφῶνται οἱ μαθηταὶ ὑπὸ σκέψεων εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον ἀναφερομένων καὶ τὴν προσεχῆ μετέσταςιν εἰς ὑπεύθυνον μορφήν ζωῆς πολλαχῶς ἀνατεμνουσῶν¹.

1. Ἴδε τὸ ὄπ' ἀριθ. 3 πόρισμα τὸ συναχθὲν ἐκ τῆς στατιστικῆς ἐπεξεργασίας τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς γ' ἀπόψεως, σελ. 66-68 καὶ τὰς ἐν σ. 67 68 σημειώσεις.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Εἰς συμπλήρωσιν τῆς ἀνά χειρας ἐργασίας δὲν θεωροῦμεν ἄσκοπον νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα καὶ ἄλλα δείγματα θεμάτων, πλὴν τῶν ἐντὸς τοῦ κειμένου μνημονευθέντων, ἐκ τῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ μαθητῶν διαφόρων ἡλικιῶν κατὰ τὴν σύνταξιν ἐλευθέρως ἐκθέσεως.

Ταῦτα παραθέτομεν κατατεταγμένα κατὰ κατηγορίας ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ κύκλου διαφέροντος, ἐξ οὗ οἱ γράψαντες ἠντλήσαν τὴν ἔμπνευσιν αὐτῶν¹, συνοδευόμενα καὶ ὑπὸ βραχυτάτης περιλήψεως τοῦ περιεχομένου, ἐφ' ὅσον ὁ τίτλος τῆς ἐκθέσεως δὲν εἶναι σαφῶς δηλωτικὸς αὐτοῦ.

Τὸ ἐπίμετρον τοῦτο σκοπεῖ νὰ διευκολύη τὸν διδάσκοντα τὸ μάθημα τῶν ἐκθέσεων ἰδεῶν κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν καταλλήλων δι' ἐκάστην ἡλικίαν καὶ σχολικὴν τάξιν θεμάτων, ἧτοι τῶν εὐρισκομένων ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν διαφερόντων τῶν μαθητῶν καὶ ἀντιστοιχοῦντων πρὸς τὴν βαθμίδα τῆς πνευματικῆς αὐτῶν ὠριμότητος.

α') Σχολικὸς βίος.

1. Μία ἐκδρομὴ εἰς τὸ Καβούρι.

[Τὰ ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ πεπραγμένα κατὰ τὴν σχολικὴν ταύτην ἐκδρομὴν. 10—11]².

2. Οἱ σχολικοὶ μας ἀγῶνες.

[Περιγράφεται ἡ διεξαγωγὴ τῶν σχολικῶν ἀγῶνων. 11—12]

3. Τέροφεις ἐκ τοῦ σχολικοῦ μας κήπου. [12—13].

4. Ἐκθεσεὶς παιδικῶν σχεδίων.

[Τὰ καλύτερα τῶν ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ μαθητικῶν ἔργων. 12-13]

1. Δὲν παραθέτομεν θέματα, ἅτινα οἱ μαθηταὶ ἐνεπνεύθησαν ἐκ τῆς ψυχολογικῆς ἐξετάσεως ἐν τῷ Π.Σ.Π.Α., καθ' ὅσον ταῦτα ἰδιάζουσιν εἰς τὸν ἐν τῷ σχολεῖφ τούτῳ βίον τῶν μαθητῶν.

2. Οἱ ἀριθμοὶ δηλοῦσι τὴν ἡλικίαν τοῦ γράψαντος εἰς ἐτη.

5. Παραμοναὶ διαγωνισμῶν.

Ἡ ἀγωνία ἢ ὅποια συνέχει τοὺς μαθητὰς κατὰ τὴν πρὸ τῶν διαγωνισμάτων περίοδον καὶ ἡ ἐξήγησις αὐτῆς. 13—14].

6. Τύποι.

[Χαρακτηρισμὸς τύπων μαθητῶν τῆς τάξεως τοῦ γράφοντος. 14—15]

7. Ἐνῶ πλησιάζουν αἱ σχολικαὶ διακοπαί.

Ἐπ' εὐκαιρία τῆς προσεγγισεῶς των ἀναφέρει τοὺς κόπους, εἰς τοὺς ὁποίους ὑποβάλλονται οἱ μαθηταὶ κατὰ τὰς παραμονὰς τῶν διαγωνισμάτων. 14—15]

8. Ἐνας διαγωνισμὸς.

[Ἐπεισὸδιόν τι κατὰ τὸν διαγωνισμὸν εἰς τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας μὲ ἥρωα τὸν γράφοντα, ὅστις δὲν ἐγνώριζε τὸ θέμα. 14—15]

9. Χαρακτηρισμὸς ἐνὸς συμμαθητοῦ μου. [14—15]

10. Ἡ ἐκδρομὴ εἰς τὴν Βάρκιζαν καὶ ἡ αὐτοθυσία ἐνὸς συμμαθητοῦ μου.

[Ἡ αὐτοθυσία ἐνὸς τῶν συμμαθητῶν του, [ἵνα σώσῃ μαθητὴν τοῦ σχολείου κινδυνεύοντα νὰ πνιγῇ 14—15]

11. Περιμένοντας τὴν ἐκδρομὴν.

[Ἡ μεταξὺ τῶν μαθητῶν συζήτησις ἐπὶ τῆς ἀποφασιοθεσίας ἀλλὰ ματαιωθείσης σχολικῆς ἐκδρομῆς. 14—15]

12. Πῶς πρωτοῦργα εἰς τὸ σχολεῖον. [15—16]

13. Ἀπὸ τὴν σχολικὴν στὴν κοινωνικὴν ζωὴν.

[Ὁ ὅλος μαθητικὸς τοῦ γράφοντος βίος, οἱ λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους θὰ ἐνθυμηταὶ αὐτὸν καὶ ἡ ἀντιδιαστολή του πρὸς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν, εἰς τὴν ὁποίαν, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τις, πρέπει νὰ ἐργασθῇ σκληρῶς. 16—17]

14. Ἐφ' ὅσον πλησιάζει τὸ τέλος τοῦ σχολικοῦ ἔτους.

[Οἱ λόγοι δι' οὗς οἱ μαθηταὶ κρατᾶν ὑπερανθρώπους κόπους κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας ἐκάστου σχολικοῦ ἔτους. 16—17]

15. Ἡ σωματικὴ ἀγωγή εἰς τὰ σχολεῖα.

[Αἱ ἐν τοῖς σχολείοις καταβαλλόμεναι προσπάθειαι διὰ τὴν σωματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν παιδῶν καὶ ἡ καταβλητέα ἐκ μέρους τοῦ Κράτους προσπάθεια πρὸς ἄρτιωτέραν αὐτῆς διεξαγωγὴν. 17—18]

16. Μαθητικαὶ ἀναμνήσεις.

[Περιγράφει τὰ τῆς πρώτης του ἐγγραφῆς εἰς τὸ σχολεῖον ἀναπολῶν συνάμα τὸν ὅλον του μαθητικὸν βίον. 18—19]

17. Τὸ σχολεῖον.

[Ἡ ἀναγκαίους τοῦ σχολείου καὶ ἡ θλίψις τοῦ γράφοντος διὰ τὴν ἐντὸς ὄλ'γου ἐξ αὐτοῦ ἀποφοίτησίν του. 18—19]

18. Ἐνῶ κλείουν τὰ σχολεῖα γιὰ πάντα.

[Ἡ ἀργοπορία, μεθ' ἧς παρέρχονται αἱ διδασκαλικοὶ ὄραι τῶν τελευταίων ἡμερῶν ἐκάστου σχολικοῦ ἔτους καὶ αἱ σκέψεις, τὰς ὁποίας οἱ μαθηταὶ κάμνουν κατ' αὐτάς. 18—19]

β) Γεγονότα τοῦ προσωπικοῦ βίου τοῦ παιδός.

19. Μία ἐκδρομὴ εἰς Πόρτο Ράφην.

Ἐναφέρει τὸ δρομολόγιον τῆς διαδρομῆς καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ πεπραγμένα κατὰ τὴν οικογενειακὴν ταύτην ἐκδρομὴν. 10—11]

20. Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ θείου.

[Πῶς ἐπέρασε καθ' ἡμέραν ἐπισκέφθη αὐτοὺς ὁ θεῖος του. 11—12]

21. Μία καλὴ μου πράξις. [12—13]

22. Ἐν ταξίδιον ἀπὸ τὰς Ἀθήνας εἰς Ἀγγλίαν.

[Ἡ διαδρομὴ ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των ἐκ Πειραιῶς μέχρι τῆς εἰς Ἀγγλίαν ἀφίξεώς των διὰ τοῦ στενοῦ τῆς Μάγχης. 12—13]

23. Πῶς ἔμαθα νὰ κολυμβῶ. [13—14]

24. Προετοιμασίαι διὰ τὴν ἀνάβασιν εἰς τὸ βουνόν.

[Αἱ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των προετοιμασίαι καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ πεπραγμένα κατὰ τὴν ἀνάβασιν. 13—14]

25. Τὸ ἀλώνισμα.

[Τὰ ὑπ' αὐτοῦ πεπραγμένα εἰς τὸ κτήμα των κατὰ τινὰ ἡμέραν τοῦ θέρους, ὅποτε μετέσχε τοῦ ἀλωνίσματος κ.λ. 13—14]

26. Οἱ ἀγῶνες μεταξὺ δύο ομάδων εἰς τὸ Πανελλήνιον Γυμναστήριον.

[Ἡ διεξαγωγὴ ἀγωνισμάτων κλασσικοῦ ἀθλητισμοῦ μεταξὺ δύο ομάδων παίδων τῆς συνοικίας του μὲ συμμετοχὴν καὶ τοῦ γράφοντος εἰς μίαν τῶν ομάδων τούτων. 13—14]

27. Τὰ ἔργα μου ποὺ ἔγιναν πρὸς τελειοποίησιν ἐνὸς μέρους τῆς οἰκίας μου.

[Ἡ ὑπ' αὐτοῦ κατασκευὴ πλινθῶν, δι' ὧν περιετριγύρισε τὸν κήπον τῆς οἰκίας των, ἢ ὑπ' αὐτοῦ φύτευσις τοῦ κήπου καὶ ἡ ἐν αὐτῷ κατασκευὴ οἰκίσκου διὰ τὸν σκύλον του. 14—15]

28. Μία κακὴ μου πράξις καὶ αἱ συνέπειαι τῆς. [15—16]

29. Προσκοπικὴ ζωὴ.

[Ἡ προσκοπικὴ ζωὴ ἐν στρατοπέδῳ, ὅπως τὴν ἔζησεν ὁ γράφων μετὰ τῶν ἄλλων προσκόπων εἰς τὴν εἰς Λούτσαν προσκοπικὴν κατασκήνωσιν κατὰ τὴν ἐβδομάδα τοῦ Πάσχα. 15—16]

30. Φουρτούνα.

[Ἡ ἀγωνία του λόγῳ τῆς μεγάλης θαλασσοταραχῆς κατὰ ἐν ταξιδίον του. 16—17]

31. Τὸ πρῶτο μπάγιο.

[Τί ἔκαμε κατὰ τὸ πρῶτον του ἐφετεινὸν θαλάσσιον λουτρόν. 16—17]

32. Τὸ μάξενμα τοῦ τσαγιού.

[Ἡ πτώσις καὶ ὁ ἐλαφρὸς τραυματισμὸς του κατὰ τινὰ εἰς τὸ βουνὸν μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου του ἀνάβασιν των, διὰ νὰ συλλέξουν τίον. 17—18]

33. *Πῶς ἐπέρασα ἐν ἀπόγευμα.*

[Οἱ λόγοι διὰ τῶν θαλοῦς ἀπὸ τῆς πρωΐας ἦτο μελαγχολικός καὶ πῶς ἐπέρασεν εὐχάριστα τὸ ἀπόγευμά του λόγω μεταβολῆς τῶν συνθηκῶν. 17—18]

34. *Μιὰ νύκτα καὶ μιὰ μέρα στὴ θάλασσα γιὰ ψάρεμα.*

[Ἡ συμμετοχὴ του εἰς ἀλιευτικὴν διὰ πυροφανίου καὶ δικτύων ὀλονύκτιον καὶ ἡμερησίαν ἐξοδὸν διὰ ψάρεμα μετὰ συγγενῶν του ἀλιέων. 17—18]

35. *Ἐνῶ περνοῦν αἱ διακοπαί.*

[Ἡ προπαρασκευὴ θαλασσοῦ βραδυνοῦ περιπάτου κατὰ τὰς διακοπὰς καὶ ὁ περίπατος. 18—19]

γ') *Καθημερινὸς βίος.*36. *Ὁ μανάβης.*

[Τὰ κατὰ τὸν πλανόδιον ὀπωροπώλην. 12—13]

37. *Χωριάτικη ζωὴ.*

[Πῶς εἰς μικρὸς ποιμὴν φονεύσας κόρακα ἐξηπάτησε τὸν ἀδελφόν του πωλήσας τοῦτον εἰς αὐτὸν ὡς ἀγριοκόκκορα ἀντὶ διδραχμῶν καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα μετὰ τῶν δύο ἀδελφῶν, ὅτε ἀπεκαλύφθη ἡ ἀπάτη, ὅπως τὰ ἀντελήφθη ὁ γράψας κατὰ τὴν παραμονὴν του εἰς τὴν πατρίδα του διαρκούντος τοῦ θέρους. 12—13]

38. *Ὁ θερισμός.*

[Πῶς διεξάγεται ὁστος. 13—14]

39. *Τὸ χωριάτικο Πάσχα.*

[Περιγράφει τὰ λαμβάνοντα χώραν ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ του πατρίδι κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα. 13—14]

40. *Ἡ κίνησις εἰς τὸν σταθμὸν τοῦ Μιλάνου.*

[Ἡ συμπεριφορὰ τῶν ἐπιβατῶν ἐν τῷ σταθμῷ τοῦ Μιλάνου καὶ τοῦ εἰσπράκτορος ἐν ταῖς ἀτμαμάξαις κατὰ τὴν ἐκδοσιν εἰσιτηρίων. 13—14]

41. *Μιὰ χαρά... ἕνας πόνος.*

[Ὅσα βλέπει κατὰ τινὰ νύκτα τῶν Ἀπόκρεων εἰς συνοικισμόν τινα καὶ ἡ θλίψις του, διότι κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας δὲν διασκεδάζουσι οἱ πτωχοὶ ὅπως οἱ πλοῦσοι. 14—15]

42. *Ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ χωρίου μου.*

[Ἡ ἐξοδος ἄλων τῶν κατοικῶν τοῦ χωρίου του πρὸς τὰς ἀμπέλους κατὰ τὸν μῆνα τοῦ τρυγητοῦ καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν πραττόμενα κατ' αὐτὴν καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν. 14—15]

43. *Περιγραφή μιᾶς ἐκδρομῆς.*

[Τὰ ὑπὸ τῶν χωρικῶν καὶ ἄλλων προσκυνητῶν πεπραγμένα εἰς τι χωρίον τῶν Θηβῶν κατὰ τὴν πανηγυρίν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, εἰς τὴν ὁποίαν παρευρέθη καὶ ὁ γράψας μετὰ τινῶν φίλων του. 15—16]

44. Ὁ κουλουράς. [15—16]

45. Σύγκρουσις.

[Ἦ ὡς ἐκ θαύματος σωτηρία τῶν ὀδηγῶν κατὰ τὴν σύγκρουσιν δύο αὐτοκινήτων καὶ αἱ ἀνταλλαγεῖσαι ὕβρεις μετὰ ταύτην. 15—16]

46. Μερικὲς ἡμέρες καλοκαιριοῦ.

[Τὰ εἰς τὰς ἐξοχὰς παρατηρούμενα κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ θέρους. 16—17]

47. Τὸ Φάληρον ὡς ἀποβάθρα τῶν ξένων.

[Ἦ ἄφιξις εἰς τὸ Φάληρον πλοίου τινὸς μετὰ περιγητῶν, ἢ ἀποβίβασίς τῶν, αἱ ἀπαιτήσεις τῶν λεμβούχων, μικροπωλητῶν, σωφῆρ κ.λ., ὡς τὰ ἀντελήφθη ὁ γράψας κατὰ τινα ἐπὶ τῆς ἐξέδρας τοῦ Φαλήρου παραμονῆν του. 16—17]

48. Παράξενα ἐπαγγέλματα.

[Περιγράφει τὰ κατὰ τοὺς ἐξασκούντας ἐν τῇ ὁδῷ Ἀθηναῶν παράξενα ἐπαγγέλματα, κυρίως διαφημιστικά εἰδῶν ἐμπορίου. 16—17]

49. Ἡ χθεσινὴ κηδεία.

[Ὅσα βλέπει κατὰ τὴν ὕπ' αὐτοῦ παρακολούθησιν τῆς κηδείας δημοσίου ἀνδρός. 17—18]

50. Ἀθῆναι—Μαλακία.

[Ἦ συμπεριφορὰ τῶν ἐκδρομέων διὰ τὴν ἐξασφάλισιν εἰσιτηρίου καὶ θέσεως. 17—18]

51. Οἱ ἀπόκληροι τῆς τύχης ἢ τὰ χάλια τῆς κοινωνίας εἰς δύο εἰκόνας.

[Παρουσιάζων δύο πληγὰς τῆς κοινωνίας, τοὺς ἀλήτας καὶ τοὺς ἐπαίτας καὶ κυρίως τὰς ἐπαιτούσας γυναῖκας μετὰ παιδῶν ἐν ταῖς ἀγκάλαις αὐτῶν, ὡς τὰς συναντᾷ τις καθημερινῶς ἀνά τὰς ὁδοὺς, καταφέρεται κατὰ τῆς κοινωνίας ὡς μὴ λαμβανούσης μέτρα προστασίας. 18—19]

δ') Ἴδιον ἐγώ.

52. Εἰς τί ὀφείλεται ἡ ἀγάπη μου πρὸς τὸ ἑλληνικὸν πολεμικὸν ναυτικόν.

[Αἰτιολογεῖ, διατὶ ἐπιθυμεῖ νὰ γίνῃ ἀξιωματικὸς τοῦ Β. Ναυτικοῦ. 12—13]

53. Ὁ βίος μου.

[Ἀναμνήσεις ἐκ τοῦ προσχολικοῦ τοῦ βίου καὶ ἡ λύπη του ἀπὸ τὸν πρὸ ἔτους θάνατον τῆς μάμμης του καὶ τὴν ἀσθένειαν τοῦ πατρὸς του. 13—14]

54. Τί εἶμαι.

[Λέγων ὅτι δὲν εἶναι ἐξαιρετικὴ φυσιογνωμία καὶ ὅτι δὲν συνέβη εἰς αὐτὸν ἐξαιρετικόν τι, ὡς συμβαίνει εἰς τοὺς ἥρωας τῶν διηγημάτων καὶ μυθιστορημάτων, ἀναφέρων δὲ τὴν κοινότητα τῆς μέχρι τοῦδε

ζωῆς του, καταλήγει μετὰ τινος ἀπαισιοφοξίας, ὅτι εἶναι εἰς ἄνθρωπος ἐπὶ πλέον εἰς τὸν κόσμον. 14—15]

55. *Περσασμένα.*

[Ἡ λύπη του, διότι περνοῦν καὶ φεύγουν τὰ εὐτυχημένα χρόνια, χωρὶς νὰ παραμένουν αἰώνως. 14—15]

56. *Σκέψεις μου ἐπὶ τῶν ἐπικειμένων διακοπῶν. [15—16]*

57. *Μέλλον.*

[Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐπικειμένης ἀπὸ τοῦ γυμνασίου ἀποφοιτήσεως τοῦ ἀναπτύσσει τοὺς λόγους, δι' οὓς τὸν ἐλκύει τὸ μέλλον. 16—17]

58. *Αἱ πολυετακαὶ μου πεποιθήσεις. [16—17]*

59. *Θάλασσα.*

[Ἡ μεγάλη τοῦ γράψαντος ἀγάπη διὰ τὴν θάλασσαν, πλησίον τῆς ὁποίας ἐζησε καὶ θέλει νὰ ζήσῃ διὰ πάντα. 17—18]

60. *Τὸ καλοκαίρι.*

[Σχέδια διαθέσεως τοῦ χρόνου κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. 17—18]

61. *Τίς ἢ διὰ τὸ μέλλον φιλοδοξία μου. [17—18]*

62. *Τί εἶναι αἱ δύσκολοι στιγμαὶ τῆς ζωῆς.*

[Διατὶ εὐχαριστεῖται νὰ ἀναπολῇ στιγμὰς, ἅς μετὰ δυσχερειῶν διῆλθε, ἐνῶ λησμονεῖ τὰς εὐχαρίστους. 18—19]

63. *Ποῖον ἐπάγγελμα θὰ ἀκολουθήσω.*

[Ἐκκινῶν ἐκ τῆς ἀρχῆς, ὅτι τὸ ἐπάγγελμα πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογον πρὸς τὰς κλίσεις καὶ τὰ διαφέροντα ἐκάστου, ἀναφέρει τοὺς λόγους τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐκλογῆς τοῦ στρατιωτικοῦ ἐπαγγέλματος. 18—19]

64. *Σκέψεις ἐπίκαιρες.*

[Ἡ ἐπιθυμία του νὰ γίνῃ ἀεροπόρος καὶ αἱ πρὸς πραγμάτων ταύτης καταβαλλόμεναι ὑπ' αὐτοῦ προσπάθειαι. 18—19]

ε') *Φύσις.*

65. *Ἐνας μαγευτικὸς περίπατος.*

[Ἡ εὐχαρίστησις τοῦ γράψαντος ἀπὸ τὴν ὠραιότητα τῆς φύσεως κατὰ τινὰ περίπατον αὐτοῦ 10—11]

66. *Ἡ ζωὴ τῆς γαρυφαλιᾶς.*

[Παρακολουθεῶν τὴν ἀπὸ ἔτους ὑπ' αὐτοῦ ἀγορασθεῖσαν γαρυφαλίαν ἀναφέρει τὰς κατὰ τὴν ἀνάπτυξίν της παρατηρηθείσας μεταβολάς. 11—12]

67. *Τὸ ἀνοιξιάνικο τριαντάφυλλο.*

[Ἡ ἐμφάνισις ἐνὸς τριανταφύλλου κατὰ τὴν ἀνοιξιν, ἢ ἀνάπτυξις τοῦ καὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ κατὰ τὰς τελευταίας του στιγμὰς. 12—13]

68. *Ἡ δύσις.*

[Περιγραφή τῆς φύσεως. 13—14]

69. **Η χιών.*

[Περιγραφή τοῦ φυσικοῦ τούτου φαινομένου. 13—14]

70. **Ἀνοιξιάτικο ἡλιοβασιλεμα. (14—15]*

71. *Ποία ἢ καλύτερα ἐποχὴ τοῦ ἔτους.*

[Περιγράφων τὴν φύσιν κατὰ τὴν ἀνοιξιν, λέγει ὅτι τοῦ ἀρέσει ἡ ἐποχὴ αὕτη. 14—15]

72. **Ἡ πρωτομαγιά.*

[Ἡ ὠραιότης τῆς φύσεως κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην. 15—16]

73. **Ἐνα βράδυ εἰς τὸ δάσος μὴ πανσέληνον.*

[Περιγράφει τὴν φύσιν κατὰ πανσέληνόν τινα νύκτα ἐν ἐξοχῇ. 15—16]

74. *Μία ἀξέχαστη ἐκδρομὴ στὴ Χαλκίδα.*

[Περιγράφει τὴν φύσιν κατὰ τὴν διαδρομὴν τῆς ἐκδρομῆς τοῦ ταύτης. 17—18]

75. **Ἐξοχή.*

[Ἡ ὠραιότης τῆς φύσεως πρὸ καὶ κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, ὅπως τὴν ἀπέλαυσεν ὁ γράψας κατὰ τινα εἰς τὸ βουνὸν ἀνάβασις του. 17—18]

76. *Τὸ ἐφειτεινὸν θέρος.*

[Ἡ στενοχωρία του ἐκ τῆς συνεχιζομένης ἀσταθείας τοῦ καιροῦ, καίτοι διατρέχομεν τὸ τέλος τοῦ Μαΐου. 18—19]

77. *Μία ὥραία ἐκδρομὴ.*

[Ἡ ὠραιότης τῆς φύσεως κατὰ τὴν θν πρωινήν, ὅπως τὴν βλέπει ὁ γράψας κατὰ διαδρομὴν τινα ἐπ' αὐτοκινήτου ἀπὸ Ἀθηνῶν εἰς Κηφισιὰν τὴν ἀνοιξιν. 18—19]

στ') *Βίος τῶν ζώων.*

78. *Τὰ γατάκια πὸν ἐγέννησεν ἡ γάτα μας.*

[Αἱ περιποιήσεις του πρὸς αὐτά, τῶν ὁποίων τὴν ζωὴν παρακολουθεῖ. 10—11]

79. **Ὁ λαγὸς καὶ ἡ χελώνη.*

[Πῶς λαγῶδες τις εἰς συναγωνισμὸν δρόμου μετὰ χελώνης ἐνικήθη ἐξ αἰτίας τῆς ἀνοησίας καὶ ἐπιπολαιότητός του. 10—11]

80. **Ὁ Μπρίκος.*

[Ἡ λαιμαργία τῆς μικρᾶς γαλῆς του. 11—12]

81. **Ὁ περιηγητὴς καὶ ἡ λύκαινα.*

[Ἡ σωτηρία ὑπὸ περιηγητοῦ τινος σκύμου ἐμπροστίος εἰς ἐνέδραν καὶ ἡ ἔμπρακτος ἀπόδειξις τῆς εὐγνωμοσύνης τῆς μητρὸς τοῦ σκύμου πρὸς τὸν σωτῆρα τοῦ τέκνου τῆς. 11—12]

82. *Μία ἐπίσκεψις εἰς τὴν πιητοροφικὴν ἔκδραιν.*

[Περιγράφει τί εἶδεν ἐν αὐτῇ. 11—12]

83. *Ὁ ἀετός καὶ ὁ λαγός.*

[Εἰς σπουργίτης περιγελαῖ λαγῶν ἀρπαγέντα ὑπὸ ἀετοῦ παρά τὴν ταχύτητα τῶν ποδῶν του ἢ εὐστοχος ἀπάντησις τοῦ λαγῶου, διότι κατὰ τὴν στιγμήν ἐκείνην ἀρπάζεται καὶ ὁ σπουργίτης ὑπὸ ἱέρακος. 12—13]

84. *Τὸ εἰδυῶμον πτηνόν.*

[Ἡ εἰδυῶμοσὺν ἐνὸς πτηνοῦ πρὸς αὐτὸν λόγῳ τῶν περιποιήσεων, τὰς ὁποίας τῷ ἐπέδειξε κατὰ τὰς παγεράς τοῦ χειμῶνος ἡμέρας. 13—14]

85. *Τὸ ἄλογον.*

[Ἡ ἀφοσίωσις Ἰπου τινὸς πρὸς τὸν κύριόν του. 14—15]

86. *Μητρικὴ ἀγάπη.*

[Ἀφηγείται, πῶς ἡ γαλῆ των διὰ τῆς ἐπιμονῆς της διέσωσε τὰ ἐκ τῶν τεσσάρων πρὸ ἡμερῶν γεννηθέντων τέκνων της ἐναπομείναντα δύο. 15—16]

87. *Ἡ ἐκδρομὴ καὶ τὰ εὐρήματά της.*

[Ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἀνεύρεσις φωλεᾶς λαγῶου κατὰ τινα ἐκδρομὴν του ἐκ μίᾳς νήσου εἰς τὴν ἄπεναντι ἀκατοίκητον νήσον καὶ ἡ σύλληψις τῶν τέκνων καὶ τῆς μητρός. 16—17]

88. *Ἐνας πιστὸς σκύλος.*

[Ἡ ἀφοσίωσις κυνὸς πρὸς τὸν κύριόν του καὶ ἡ βελτίωσις τοῦ χαρακτήρος τοῦ κυρίου τοῦ κυνὸς ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ τελευταίου. 17—18]

ξ') *Πολιτικὴ Ἱστορία.*89. *Τὸν καιρὸν τῆς σκλαβιάς.*

[Ὁ τρόμος τὸν ὁποῖον ἤσθάνθη μήτηρ τις νομίσασα ὅτι ἤρχοντο Τούρκοι νὰ πάρουν τὸ τέκνον της διὰ τὸ παιδομάζωμα. 12—13]

90. *Ὁ Πατριάρχης.*

[Διηγείται, πῶς εἰς μικρὸς, ὅστις παρηκολούθησε τὰ μαθήματα τοῦ «κρυφοῦ σχολείου» κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν τοῦ 1821 περιόδου, ἔγινε Πατριάρχης. 13—14]

91. *Ὁ θάνατος τοῦ Διάκου.*

[Ἡ σύλληψις τοῦ Ἀθανασίου Διάκου μετὰ τὴν ἀτυχῆ μάχην τῆς Ἀλαμάνας καὶ ἡ ἐκτέλεσις του. 14—15]

92. *Δάμων καὶ Φιντίας.*

[Διηγείται τὴν ἱστορίαν τῶν δύο τούτων φίλων. 14—15]

93. *Πῶς ἓνα ἑλληνικὸν τρεχαντήρι ἐβύθισεν ἓνα γερμανικὸν ὑποβρύχιον.*

[Ἡ ὑπὸ ἑλληνικοῦ τινος ἱστοφόρου ἐξωπλισμένου διὰ κανοῦ βύθισις κατὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον ἐνὸς γερμανικοῦ ὑποβρυχίου. 15—16]

94. Ἐνάπτυξις τοῦ *ιε'* Κεφαλαίου ἐκ τῶν Λεσβιακῶν τοῦ Θουκυδίδου. [16—17]

η') Πολιτισμός.

95. Ἡ Νέα Ὑόρκη.

[Περιγράφων τὸν ζωολογικὸν κήπον, τὸ ἰχθυοτροφεῖον, τὸ παλαιοζωικὸν μουσεῖον, τοὺς οὐρανοξέστας καὶ τὸ ἰπποδρόμιον τῆς Ν. Ὑόρκης, δικαιολογεῖ τὸν θαυμασμόν του διὰ τὴν πόλιν ταύτην, τὴν ὁποίαν δὲν θά λησμονήσῃ ποτέ. 11—12]

96. Ἡ Ρώμη.

[Περιγράφει τὰ ἐν Ρώμῃ ἀξιοθέατα, ἤτοι τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Πέτρου καὶ τὸ μνημεῖον τοῦ Ἀγνωστού Στρατιώτου. 11—12]

97. Μία κρίσις περὶ τοῦ συγγραφέως Σπύρου Μελά.

[Ἀναφέρει τὰ ἔργα τοῦ συγγραφέως Σπύρου Μελά μετὰ συντόμου περιλήψεως τοῦ «Γέρου τοῦ Μωρηῶ» καὶ τῶν «Πολεμικῶν Σελίδων» καὶ ἐκφέρει κρίσεις περὶ τοῦ συγγραφέως τούτου. 12—13]

98. Περιληπτικὴ ἐπισκόπησις τῆς περιόδου τοῦ γερμανικοῦ κλασικισμοῦ.

[Ἀναφέρει τοὺς γερμανοὺς κλασικοὺς τοῦ 18ου καὶ τοῦ 19ου αἰῶνος, τὰ ἔργα των καὶ τὰ κατὰ τὴν συμβολὴν των. 15—16]

99. Σκέψεις γιὰ τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα.

[Τὰ ἔργα τέχνης ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα. 15—16]

100. Ἡ ἐξέλιξις τοῦ ἀνθρώπου διὰ μέσου τῶν αἰῶνων.

[Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τοῦ ἐκπολιτισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. 15—16]

101. Ἡ συγκοινωνία ὡς παράγων πολιτισμοῦ.

[Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς ἐξελλίξεως τῶν μέσων συγκοινωνίας καὶ τὰ ἐκ ταύτης ἀγαθὰ. 16—17]

102. Ὁ ἀθλητισμὸς τῆς Ἑλλάδος.

[Παραλλήλιζων τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἀθλητισμὸν πρὸς τὸν σημερινὸν τοιοῦτον ἐκφέρει κρίσεις περὶ τοῦ τελευταίου. 16—17]

103. Ὁ θάνατος τοῦ Διγενῆ.

[Μετὰ σύντομον εἰσαγωγὴν ἐπὶ τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους ἀναλύει τὸ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Διγενῆ ἀναφερόμενον τμήμα. 16—17]

104. Ἡ Ἰσπανικὴ φιλολογία.

[Ἡ ἐν Ἰσπανίᾳ φιλολογικὴ κίνησις ἀπὸ τῆς ἀραβικῆς κατακτιθῆσεως μέχρι σήμερον ἐν ἀδροτάταις γραμμαῖς. 16—17]

105. Μία ἐκδρομὴ εἰς τὴν παλαιὰν Κορίνθον.

[Ἡ ἐν Κορίνθῳ ἀρχαία ἀγορὰ καὶ τὸ μουσεῖον. 17—18]

θ') Ἀξίαι καὶ περὶ βίου θεωρία.

106. Ὅποιος θέλει τὰ πολλὰ, χάνει καὶ τὰ λίγα.

[Ἐπαλήθευσις τῆς ῥήσεως δι' ἀνάπτυσσόμενον μῦθον. 14—15]

107. *Περὶ φιλίας.*

[Ὅρισμός τῆς φιλίας καὶ τοῦ φίλου· αἱ προϋποθέσεις ἀποκλήσεως φίλου. 15—16]

108. *Ὅδοντα ἀντὶ δόντος.*

[Ἐπαλήθευσις τῆς ῥήσεως διὰ παραδειγμάτων ἐκ τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας. 15—16]

109. *Ὁ πολιτισμὸς κατέστρεψε τὴν ἀνθρωπότητα.*

[Ἡ πρόοδος καὶ γενικῶς ὁ πολιτισμὸς καταστροφεὺς τῆς ἀνθρώπινης φύσεως ὡς καταργῶν τὰς ἐργατικὰς χεῖρας, δι' ἃ καὶ ὁ γράψας μακαρίζει τοὺς ἀπολίτιστους λαοὺς. 16—17]

110. *Πῶς φαντάζομαι, διὸ ὁ κόσμος θὰ γίνῃ εὐτυχέστερος. [16—17]*

111. *Αἰεὶ ὁ θεὸς ὁ μέγας γεωμετροεῖ.*

[Ἀποδεικνύει τὴν πανσοφίαν τοῦ θεοῦ καὶ τὴν διὰ μαθηματικῆς ἀκρίβειας ἐπιτέλειαν τῶν πάντων ὑπ' αὐτοῦ. 17—18]

112. *Ὁ Πόλεμος.*

[Περιγράφων τὰς φρικαλεότητες τοῦ πολέμου ἀπευθύνεται πρὸς τὰς μητέρας συμβουλεύων αὐτάς νὰ γυναιρίζωσιν εἰς τὰ τέκνα των ταύτας καὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς εἰρήνης. 18—19]

113. *Αἱ σκέψεις μου ἐπὶ τῇ λήξει τῶν ἐφρετινῶν μαθημάτων.*

[Πῶς φαντάζεται τὴν κοινωνίαν, εἰς τὴν ὅποιαν ἐντὸς ὀλίγου θὰ εἰσέλθῃ καὶ ποῖαι αἱ ἔναντι αὐτῆς ὑποχρεώσεις τοῦ γράφοντος. 18—19]

114. *Τὸ μέλλον.*

[Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς διεθνοῦς οικονομικῆς κρίσεως καὶ δυστυχίας καὶ τοῦ ἐκφυλισμοῦ καὶ τοῦ συνεπειᾶς τούτων ἐπαπειλουμένου θανάτου τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ ἀναφέρει τὰ εὐσώζοντα σημεῖα, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηριζόμενος συμπεραίνει, ὅτι δὲν θὰ ἐπέλθῃ ὁ θάνατος τοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλ' ἀντιθέτως θὰ βελτιωθῇ ἡ πολιτικὴ, οικονομικὴ κ.λ. κατὰστασις. [18—19]

115. *Ὁ οἰκονόμος.*

[Ἐξαίρονται αἱ ἀρεταὶ καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ τύπου τοῦ οἰκονόμου διὰ τὸ κοινωνικὸν σύνολον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ Λαοσκαράτου. 18—19]

ε') Φανταστικὰ γεγονότα.

116. *Ἡ τιμότης.*

[Διήγημα μὲ κέντρον, πῶς εἰς πτωχὸς ἀλλὰ τίμιος ἀμαξηλάτης ἔσωσε τὴν ἀσθενῆ σύζυγον αὐτοῦ διὰ τῆς τιμότητός του. 10—11]

117. *Δύο καλὰ παιδιὰ.*

[Διήγημα μὲ κέντρον πῶς δύο μικροὶ τὰ ὑπὸ τῶν γονέων των δοθέντα χρήματα διὰ τὴν παρακολούθησιν ποδοσφαιρικοῦ ἀγῶνος διέθεσαν διὰ τὴν ἀγορὰν φαρμάκων διὰ πτωχὴν τινα γυναικα. 10—11]

118. *Ταξίδι—πατήρ—υιός—δυστύχημα—σωτηρία.*

[Ἀφηγείται, πῶς προσέκρουσε θαλαμηγός τις ἐπὶ ὑφάλων, πῶς ἐβυθίσθη αὕτη καὶ πῶς ἐσώθησαν οἱ ἐπιβάται. 11—12]

119. *Ἡ ἐκδίκησις τοῦ Νίκου.*

[Διηγείται πῶς ἐξεδικήθη ὁ ἥρωσ τοῦ διηγήματός του τοὺς ἀδικήσαντας αὐτόν. 11—12]

120. *Τὸ δωρητήριον.*

[Διήγημα μὲ κέντρον τὴν μεταβίβασιν τῆς περιουσίας ζεύγους τινὸς ὑπὲρ ἑνὸς ὄρφανοῦ παιδός, τὸν ὅποιον τὸ ζεῦγος υἱοθέτησε μετὰ τὸν θάνατον τῶν γονέων του. 11—12]

121. *Ἡ τρικυμία.*

[Διήγημα μὲ κέντρον τὸ ναυάγιον ἀμπολοῦ τινὸς λόγῳ τρικυμίας καὶ τὸν τρόπον σωτηρίας τῶν ἐπιβατῶν καὶ τοῦ ναυτοπαίδος εἰδικῶς. 11—12]

122. *Πῶς τὴν ἔπαθαν αἱ τρεῖς ἀδελφαί.*

[Διήγησις μὲ κέντρον, πῶς ἕξ ἕξ ἀδελφῶν αἱ μὲν τρεῖς πλουτίσασαι κλέπτουσαι συνελήφθησαν καὶ ἐνεκλείσθησαν εἰς τὰς φυλακάς, αἱ δὲ ἄλλαι παρέμειναν πτωχαὶ μὲν ἀλλὰ τίμιαι. 11—12]

123. *Καὶ δεύτερον δυστύχημα.*

[Διήγημα μὲ κέντρον τὴν μητρικὴν σιοργήν. 11—12]

124. *Βοήθεια—Χανόμεσθε—S. O. S.*

[Διήγησις μὲ κέντρον τὸ ναυάγιον πλοίου τινὸς καὶ τὸν πνιγμόν τῶν περ. σοσιέρων τοῦ πληρώματος μελῶν ἐκ τῆς τρικυμίας, τὴν ὅποιαν προεῖδε μὲν ὁ ναύκληρος λόγῳ τῆς μεγάλης του πείρας, χωρὶς ὄμων καὶ νὰ δυνηθῆ νὰ σώσῃ τὸ πλοῖον. 12—13]

125. *Τὸ κρυπτογραφικόν.*

[Διήγησις μὲ κέντρον, ὅτι νέος τις ἀνακαλύψας τὴν κλεῖδα κρυπτογραφημάτων τινος καὶ ἐνεργήσας, ὡς τοῦτο ἀνέφερε, παρὰ τοὺς ἐν αὐτῷ ὑπαινιμοὺς περὶ τοῦ κακοῦ, τὸ ὅποιον θὰ συνέβαινεν εἰς τὸν ἐρμηνεύοντα τοῦτο, παρεφρόνησε. 12—13]

126. *Τὸ πράσινον ἐπαγωγόρι.*

[Διήγημα μὲ κέντρον τὴν περίεργον διαθήκην φιλαργύρου τινὸς. 13—14]

127. *Ὁ Κλέπτης.*

[Διήγημα μὲ κέντρον, πῶς εἰς Ἄγγλος ἀρχαιολόγος κατὰ ἔν ταξι-διον συμπιπρέλαβε μετὰ τῶν ἀποσκευῶν του καὶ τὴν βολτίσαν ἑνὸς συνταξιδιώτου του, πῶς τὴν ἀνέκτησεν ὁ τελευταῖος, ἀλλὰ καὶ πῶς ἐθεωρήθη αὕτη κλαπείσα. 13 14]

128. *Ὁ καλὸς καὶ ὁ κακὸς δρόμος.*

[Παρομοιάζων τὸν μὲν πρὸς τὰς ἀπολαύσεις καὶ τὸν εὐκόλον βίον ἄγοντα δρόμον πρὸς ἀμαξιτόν, τὸν δὲ πρὸς τὰς πνευματικὰς ἐργασίας πρὸς τραχὺν καὶ μακρόν, διηγείται, πῶς ἐκ δύο φίλων ὁ μὲν εἰς ἐξέλεξε τὸν πρῶτον, ὁ δ' ἕτερος τὸν ἄλλον. 14 15]

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ
ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ ΚΕΙΜΕΝΩ ΜΝΗΜΟΝΕΥΟΜΕΝΩΝ
ΘΕΜΑΤΩΝ ΕΚΘΕΣΕΩΝ

Ἐν τῷ παρόντι εὐρετηρίῳ τὰ ἐντὸς τοῦ κειμένου ἀναγραφόμενα θέματα ἐκθέσεων—ἐν ὄλῳ ἑκατὸν δύο — εὐρηντα κατατεταγμένα κατὰ κατηγορίας ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ κύκλου διαφέροντος, ἐκ τοῦ ὁποίου οἱ ἀναπτύξαντες ταῦτα μαθηταὶ ἠντιλησαν τὴν ἔμπνευσιν αὐτῶν.

Οἱ ἐκτὸς ἀγκυλῶν ἀριθμοὶ παραπέμπουσιν εἰς τὰς σελίδας, εἰς τὰς ὁποίας μνημονεύονται τὰ θέματα ταῦτα, οἱ δ' ἐν ταῖς ἀγκύλαις πλάγιοι εἰς τὸν αὐξοντα ἀριθμὸν, ὅφ' ὃν ἕκαστον ἀναφέρεται. Ὅσακις ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι ὑπάρχουσι θέματα φέροντα τὸν αὐτὸν αὐξοντα ἀριθμὸν, σημειοῦται ἡ θέσις ἐκάστου ἐν τῇ σελίδι διὰ τῶν λέξεων ἄνω ἢ κάτω].

α') Σχολικὸς βίος : 19 (3), 24 25 (αὐτοουσία ἐκθεσις), 25 (1-4), 47 (4), 49 (1 κάτω), 51 (αὐτοουσία), 56 (1-5), 63 (1 κάτω).

β') Ψυχολογικὴ ἐξέτασις ἐν τῷ Π. Σ. Π. Α.: 25-26 (1-2), 26 (αὐτοουσία), 63 (1 ἄνω).

γ') Γεγονότα τοῦ προσωπικοῦ βίου τοῦ παιδός : 15 (2), 18 (2), 27 (1-3), 28 (αὐτοουσία), 45 (1-2), 45 (αὐτοουσία), 49 (2), 63 (2-4 ἄνω), 63 (6), 63 (2-3 κάτω), 64 (4 ἄνω).

δ') Καθημερινὸς βίος : 15 (1), 19 (1 κάτω), 30 (1-4), 30 (αὐτοουσία), 46 (αὐτοουσία), 47 (1-2), 50 (3), 63 (5), 65 (1 ἄνω).

ε') Ἴδιον ἐγὼ : 32 (αὐτοουσία), 33 (1-3 ἄνω), 40 (αὐτοουσία), 64 (1-4 κάτω).

στ') Φύσις : 18 (1), 19 (2), 33 (1-3 κάτω), 49 (3), 51 (1).

ζ') Βίος τῶν ζώων : 19 (1), 19 (4), 34 (1-2 ἄνω), 51 (2).

η') Πολιτικὴ Ἱστορία : 18 (3), 34 (1-2 κάτω), 34 (αὐτοουσία), 49 (1 ἄνω), 50 (2), 64 (1-3).

θ') Πολιτισμὸς : 36 (1-5 ἄνω), 47 (3), 51 (3), 64 (4).

ι') Ἀξίαι - Βιοθεωρία : 36-37 (1-5), 52 (1-2), 53 (3), 53 (αὐτοουσία), 65 (2 ἄνω).

ια') Φανταστικὰ γεγονότα : 37 (1-3), 65 (1-2 κάτω).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

[ΠΡΟΣΗΜΕΙΩΣΙΣ : 'Εν τῇ παρούσῃ βιβλιογραφίᾳ καταχωρίζομεν πάσας τὰς γνωστὰς ἡμῖν ἐργασίας τὰς πραγματευομένας περὶ τοῦ μαθήματος] τῶν ἐκθέσεων ὡς καὶ περὶ συναφῶν προβλημάτων πρὸς κατατόπισιν τῶν ἀναγνωστῶν ἡμῶν. Ὡσαύτως περιλαμβάνομεν τὰ γενικωτέρας φύσεως συγγράμματα καὶ πραγματείας, εἰς τὰ ὅποια παραπέμπομεν ἐν τῇ διατριβῇ ἡμῶν. Τὸ σχετικῶς πενιχρὸν τῆς ξένης ἡμετέρας βιβλιογραφίας ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἔστεροῦμεθα τῶν μέσων, ὅπως λάβομεν γνῶσιν καὶ ἄλλων ξένων σχετικῶν βοηθημάτων.]

1. *Ἀβραὰμ Δ.* Γνώμη περὶ τῶν συνθέσεων ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ. 'Εκπαίδ. 'Επιθεώρησις, Τόμος Β', τεύχος 7. 'Εν Ἀθήναις, 1919.
2. *Ἀναγνωστοπούλου Δ.* Ἀπὸ τὰ ἐκπαιδευτικὰ μὲς προβλήματα. Τεύχος Β'. 'Εν Ἀθήναις, 1928.
3. *Ἀναγνώστου Σ.* Οἱ ἐκθέσεις στὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο. (Σχολικὴ Πράξις). Παράρτημα περιοδικοῦ «Ἀναγέννησις», χρονιά Β', 4.
4. *Βαλάκι Παύλου.* Ἡ διδασκαλία τῶν ἐκθέσεων εἰς τὰ Δημοτικὰ Σχολεῖα. 'Εν Ἀθήναις, 1925.
5. *Τοῦ αὐτοῦ.* Ἡ διδασκαλία τῶν ἐκθέσεων εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης 'Εκπαιδεύσεως. 'Εν Ἀθήναις, 1928.
6. *Βασιλοπούλου Ν.* Τὸ μάθημα τῶν ἐκθέσεων εἰς τὴν Μέσην 'Εκπαίδευσιν. Δελτίον Ο.Λ.Μ.Ε. Φεβρουάριος, Μάρτιος, Ἀπρίλιος 1934.
7. *Βουλγάρωος Β.* Ἐκθέσεις ἰδεῶν. 'Εν Ἀθήναις, 1880.
8. *Busemann A.* Die Sprache der Jugend als Ausdruck der Entwicklungsrhythmik. Quellen und Studien zur Jugendkunde. Jena, 1925.
9. *Τοῦ αὐτοῦ* Die Jugend im eigenen Urteil Langensalza, 1926.
10. *Γεδεῶν Σοφίας.* Παιδομετρικὰ ἔρευναι ἐν Ἑλλάδι. 'Εν Ἀθήναις, 1931.
11. *Τῆς αὐτῆς.* Παιδομετρία καὶ παιδαγωγικὴ Στατιστικὴ. 'Εν Ἀθήναις, 1930.
12. *Γεωργακάκι Κ.* Σύντομοι ὁδηγοὶ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐκθέσεων εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα. 'Εν Κρήτῃ.
13. *Γεωργακοπούλου Κ.* Τὸ μάθημα τῶν συνθέσεων. Δελτίον Ο.Λ.Μ.Ε. Σεπτέμβριος, 1931.
14. *Gaudig Hugo.* Ἡ σύγχρονος διδακτικὴ ἐν θεωρίᾳ καὶ πράξει. Μετάφρασις Σπ. Καλλιάρφα. 'Εκδ. 2α. 'Εν Ἀθήναις, 1933.

15. *Γουδή Δ.* Ἡ ἐκθέσις τῶν θερινῶν ἐξετάσεων τῶν μαθητῶν τῆς Β' τοῦ προτύπου γυμνασίου. Ἐν Ἀθήναις, 1915.
16. *Τοῦ αὐτοῦ.* Αἱ ἐκθέσεις τῶν μαθητῶν μου. Ἐν Ἀθήναις.
17. *Ἐξαρχοπούλου Νικολάου.* Σωματολογία τοῦ παιδός. Ἐκδ. δευτέρα. Ἐν Ἀθήναις, 1928.
18. *Τοῦ αὐτοῦ.* Ψυχικαὶ διαφοραὶ τῶν παίδων καὶ ἡ διάγνωσις αὐτῶν. Ἐν Ἀθήναις, 1932.
19. *Τοῦ αὐτοῦ.* Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν. Ἐκδ. Τρίτη. Ἐν Ἀθήναις, 1934.
20. *Τοῦ αὐτοῦ.* Ἀρχαὶ τεθεῖσαι διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐκθέσεων ἐν τῷ Π.Σ.Π.Α. Ἐκτος τόμος τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Π.Σ.Π.Α.
21. *Εὐθυμιάτου Γ.* Οἱ ἐκθέσεις. Δελτίον Ο.Δ.Μ.Ε. σ. 315. Μάρτης 1932.
22. *Ζήση Δ.* Ἀπὸ μιᾶς περιοδείας μὲ τὸν Ἐπιθεωρητὴ. Ἐκπαιδευτικὰ Χρονικά. Τόμ. Α', τεύχος 6-7. «Μαθητικαὶ συνθέσεις». Ἐν Ἀθήναις, 1933.
23. *Τοῦ αὐτοῦ.* Συνθετικαὶ δσκήσεις. «Ἐκπαιδευτικὴ Ἐπιθεώρηση». Τόμος Β'. Τεύχη 1-8. Ἐν Ἀθήναις, 1919.
24. *Θέμελη Γ.* Ἡ διδασκαλία τῶν Νέων Ἑλληνικῶν. Ἐν Θεσσαλονίκῃ, 1933.
25. *Ἰωαννίδου Α.* Τὸ μάθημα τῶν ἐκθέσεων ἄλλοτε καὶ τώρα. (Σχολικὴ Πράξις). Παράρτημα τοῦ περιοδικοῦ «Ἀναγέννησις», Χρονιά Β', 3.
26. *Κακούρου Ε.* Ἀπ' ἀφορμὴ ἐνός βιβλίου. Στοχασμοὶ γιὰ τὸ ζήτημα τῶν ἐκθέσεων. (Δελτίο Ἐκπ. Ὁμίλου, τόμος 10).
27. *Καλλιάρια Σπ.* Θεωρία καὶ πράξις τοῦ σχολείου ἐργασίας. Κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ. Ἐν Ἀθήναις.
28. *Τοῦ αὐτοῦ.* Συμβολὴ εἰς τὴν μεθοδικὴν διδασκαλίαν τῶν συνθέσεων. Περιοδικὸν «Ἀγωγή». Τόμος Α', τεύχ. 1, 2, 3. Ἐν Ἀθήναις, 1915.
29. *Καρυχρίστου Ν.* Διδακτικὴ τοῦ σχολείου ἐργασίας. Τεύχος Β'. Ἐν Ἀθήναις, 1930.
30. *Κατσανιᾶ Τ.* Θεωρία τῆς συγγραφῆς. Θεωρία καὶ πρακτικὴ τῆς ἐκθέσεως Ἰδεῶν. Ἐν Ἀθήναις.
31. *Keilhacker M.* Die Verwendung von Aufsätzen im Dienste der Jugendpsychologie. Zeit. f. ang. Psych. 45, 1933.
32. *Τοῦ αὐτοῦ.* Charakterologische Aufsatzuntersuchungen Zeit. f. ang. Psych. 50, 1936.
33. *Cohn J. und Dieffenbacher J.* Untersuchungen über Geschlechts-Alters und Begabungsunterschiede bei Schülern. Bh. z. Zeit. f. ang. Psych. Leipzig, 1911.
34. *Compaix G.* Ἡ παιδαγωγικὴ. Κατ' ἐλευθέραν ἀπόδοσιν ὑπὸ Π. Ν. Φιλοπούλου. Ἐν Ἀθήναις, 1940.
35. *Conrad P.* Στοιχεῖα παιδαγωγικῆς καὶ τῶν βοηθητικῶν αὐτῆς ἐπιστημῶν. Τόμος Α'. Ψυχολογία μετὰ στοιχείων Λογικῆς, ἐφαρ-

- μογῶν εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν ἀγωγήν καὶ εἰκόνων. Ἐν Ἀθήναις, 1916.
36. *Κόντου Κ.* Ἡ διδασκαλία τῶν ἐκθέσεων. Ἐν Ἀλεξανδρουπόλει, 1936.
37. *Κόττου Δίξας.* Ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία στὰ γυμνάσιά μας. Τόμος 1ος. Ἐν Ἀθήναις, 1933.
38. *Κουτρουβέλη Σ.* Αἱ ἐκθέσεις. «Ἐκπαιδευτικὰ Χρονικά». Τόμος Δ', τεύχ. 46-48. Ἐν Ἀθήναις, 1937.
39. *Κυριακίδη Σ.* Γνώμη περὶ συνθέσεων ἐν τῷ δημοτικῷ σχολεῖο. «Ἐκπαιδευτικὴ Ἐπιθεώρησις». Τόμος Β', τεύχος 7. Ἐν Ἀθήναις, 1919.
40. *Λαγομιτζάνι Κωνσταντίνου.* Ἐνα πρότυπο δημοτικὸ σχολεῖο. Ἐν Ἀθήναις, 1934.
41. *Λάμψα Ἰ. Δημητρίου.* Ὑποδείγματα διδασκαλίας τῶν ἐν τοῖς παιδαγωγικοῖς σχολείοις διδασκομένων μαθημάτων. Ἐν Ἀθήναις, 1909.
42. *Λασκάρεως Κ.* Ὑποδειγματικαὶ διδασκαλίαι ἀναγνώσεως τραγικῶν ποιητῶν καὶ συντάξεως ἐκθέσεων ἰδεῶν. Ἐν Ἀθήναις, 1909.
43. *Λιβαδά Ν.* Δισχίλια θέματα διανοήσεως - συνθέσεων. Ἐν Ἀθήναις, 1927.
44. *Τοῦ αὐτοῦ,* Συστηματικὸς ὁδηγὸς τῶν συνθέσεων. Ἐν Ἀθήναις, 1931.
45. *Martin R.* Richtlinien für Körpermessungen und deren statistische Verarbeitung (mit besonderer Berücksichtigung v. Schülermessungen. München 1924.
46. *Μελανίτου Ν.* Ἡ παιδαγωγικὴ καὶ κοινωνικὴ σημασία τῶν ἐξετάσεων. Ἐν Ἀθήναις, 1940.
47. *Μεταλλινού Ἀγ.—Παποδήμα Ἀδ.* Ὁδηγὸς τοῦ δασκάλου γιὰ τὸ μάθημα τῶν ἐκθέσεων κατὰ τὸ σύστημα τῶν διασημοτέρων Γάλλων παιδαγωγῶν. Τόμος Α'. Ἐν Ἀθήναις, 1929.
48. *Μιχαηλίδου—Νουάρου Μ.—Τσοῦρη Μ.* Πρακτικὸς ὁδηγὸς ἐκθέσεων. Ἐν Ἀθήναις, 1939.
49. *Μόραλη Κων.* Ὑποδείγματα συνθέσεως ἰδεῶν. Τεύχη 4. Ἐν Ἀθήναις, 1935.
50. *Μπαντιούνα Δ.* Ἡ διδασκαλία τῶν ἐκθέσεων. Πρακτικὰ Συνεδρίου λειτουργῶν Μ. Ἐκπαιδεύσεως Ε' Περιφέρειας. Θεσσαλονίκη, 1938.
51. *Münch Paul* Ἀπὸ τὴν τάξη μου. Μετάφρασις Γ. Ἰ. Ντεγιάννη. Ἐν Ἀθήναις, 1931.
52. *Ὀκταποδά Κ.* Ἡ τέχνη τοῦ γράφειν. Ἐν Ἀθήναις, 1935.
52. *Παπαγεωργίου—Ἐράλδν Γ.* Τὸ σύστημά μου διδασκαλίας τῶν συνθέσεων. Ἐν Ἀθήναις, 1933.
54. *Παπαδοπούλα Δ.* Τὸ μάθημα τῶν ἐκθέσεων εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον. «Ἐκπ. Χρονικά». Τόμος 6, τεύχη 69, 70. Ἐν Ἀθήναις, 1939.

55. Παπαθανασίου Τρ. Ὑποδειγματικαὶ διδασκαλίαι κατὰ τὸ σχολεῖον ἐργασίας. Ἐν Ἀθήναις, 1934.
56. Παπαϊωάννου Βῆαγ. Διδακτικὴ τοῦ μαθήματος τῶν ἐκθέσεων στὸ νέο σχολεῖο τῆς ἐργασίας. Ἀθήναι, 1936.
57. Παπαϊωάννου Κ. Τὰ λεχθέντα τῆ 21-1-1927 περὶ συνθέσεων. Ἐν Τριπόλει, 1927.
58. Παπαμύρου Μ. Εἰδικὴ διδακτικὴ τοῦ σχολείου ἐργασίας. Ἐν Ἀθῆναις, 1933.
59. Παπανθρέου Α. Πρακτικὸς ὁδηγὸς συνθέσεων. Τεῦχος Α'. Ἐν Ἀθῆναις, 1907.
60. Τοῦ αὐτοῦ. Πρακτικὸς ὁδηγὸς συνθέσεων. Τεῦχος Β'. Ἐν Ἀθῆναις, 1912.
61. Παπασταματίου Σταμ. Πῶς θὰ γράφομε καλὰς ἐκθέσεις. Ἐν Ἀθῆναις, 1939.
62. Παρασκευοπούλου Θ. Ἡ σχολικὴ ἐφημερίδα. Δελτίο Ο. Λ. Μ. Ε ἀριθ. 70, 71.
63. Παρασκευοπούλου Π. Τὸ νέο σχολεῖο. Ἐν Τριπόλει, 1930.
64. Παρχαλίδου Σ. Τὸ μάθημα τῶν ἐκθέσεων εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον. «Ἐκπαιδευτικὰ Χρονικά», τεῦχος 55. Ἐν Ἀθῆναις 1938.
65. Παυλίδου Ἰ. Πρακτικὸν σύστημα δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἦτοι διδακτικὴ καὶ παιδαγωγικὴ διὰ πλήρη δημοτικὰ σχολεῖα. Ἀθῆναις, 1895.
66. Pellet L. Le développement de la personnalité des élèves vu à travers la composition française. Bulletin de la Société A. Binet. 31. No 5 et 6.
67. Τῆς αὐτῆς, La composition française au certificat d'études primaires. Bull. de la Société A. Binet. Année 29, No 9 et 11.
68. Pfeiffer L. Experimentelle Untersuchungen über qualitative Arbeitstypen. Päd. Mon. 5, Leipzig, 1908.
69. Πικραμένου Δανιήλ, Συνθέσεις. Ἐν Ἀθῆναις, 1934.
70. Σακελλαρίου Γ. Ψυχολογία τοῦ ἐφήβου. Ἐν Ἀθῆναις, 1939.
71. Σαρεῖ Ἀλεξάνδρου. Διδασκαλίαι νεοελληνικῶν λογοτεχνημάτων. Ἐν Ἀθῆναις, 1924.
72. Schilffahrt Else. Die psychologischen Grundlagen heutigen Mädchenbildung. Berufsgestaltung I. Leipzig, 1926.
73. Σκαλισιάνου Χ. Ὑλὴ καὶ διδακτικὴ τῶν μαθημάτων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Τόμος Α', Δ', ΙΔ'. Ἐν Ἀθῆναις.
74. Σουμελίδου Γ. Συνθετικὰ ἀσκήσεις. Ὁδηγία καὶ ἐφαρμογαί. Ὑποδείγματα λογοτεχνικά. Ἐκλεκταὶ συνθέσεις μαθητῶν. Ἐν Ἀθῆναις, 1928.
75. Τοῦ αὐτοῦ. Ἡ διδασκαλία τῶν ἐκθέσεων εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως. Ἐν Ἀθῆναις, 1935.
76. Σταθάκη Ἀρ. Σχολικὴ παιδαγωγικὴ. Θεωρία τῆς παιδαγωγικῆς καὶ μεθοδολογία. Ἔκδ 2α. Ἐν Ἀθῆναις, 1888.

77. **Σπειοιέρη Γερασίμου.** Τὸ σύγχρονον δημοτικὸν σχολεῖον μας, μέθοδος καὶ προγράμματα. Ἐν Ἀθήναις.
78. **Τοῦ αὐτοῦ.** Τὸ σχολεῖο ἐργασίας στὴν πράξιν. Ἐν Ἀθήναις, 1932.
79. **Στριφτοῦ Αἰκατ.** Ὁ ἀτομικὸς φάκελλος τῶν μαθητῶν. Δημοσιεύματα τοῦ Π. Σ. Π. Α. Τόμος Γ'. Ἐν Ἀθήναις, 1936.
80. **Σωτηροπούλου Μ.** Τὸ μάθημα τῶν ἐκθέσεων στὰ Σχολεῖα Μέσης Ἐκπαιδεύσεως. «Ἐκπαιδευτικὰ Χρονικά», τόμος Ε', τεύχη 51, 52, 53. Ἐν Ἀθήναις, 1937-1938.
81. **Τζαριζάνου Ἀχ.** Ἡ γλῶσσα τῶν ἐκθέσεων. Δελτίον. Ο.Λ.Μ.Ε., σ. 146-149, Νοέμβριος 1934.
82. **Τσαγκιᾶ Τζ.** Ἡ διδασκαλία τῶν ἐκθέσεων κατὰ τὸ σύστημα τοῦ P. Muench. Ἐν Ἀθήναις, 1929.
83. **Τσίριμπα Βασιλείου.** Εἰδικὴ διδακτικὴ πάντων τῶν εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα διδασκομένων μαθημάτων. Ἐν Ἀθήναις, 1932.
84. **Friedrich Th. und Voigt W.** Berufswünsche und Zukunftspläne unserer Jugend. Breslau, 1928.
85. **Φωτοπούλου Ἀπ.** Ἡ τέχνη τοῦ γράφειν καὶ κρίνειν πᾶν γραπτόν. Ἐν Ἀθήναις, 1937.
86. **Χαριλαμποπούλου Κ.** Οἱ ἐκθέσεις. (Εἰσήγησις στὸ παιδαγωγικὸ συνέδριον τῶν λειτουργῶν τῆς ΙΑ' Ἐκπαιδευτικῆς περιφερείας). Πάτρα, 1937.
87. **Χαρδαβέλα Ἰ.** Γινῶμαι περὶ σχολεῖου ἐργασίας, περὶ ἐρμηνείας Ἀρχαίων καὶ Νέων Ἑλληνικῶν καὶ περὶ ἐκθέσεων. Ἀθήναι, 1935.
88. **Χατζῆ Π.** Ἐκθέσεις Ἰδεῶν. Τεύχη 5. Ἐν Ἀθήναις.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελ.
Εἰσαγωγή	1— 6
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ	
Μεθοδολογικὸν	7—21
Α'. Τὸ ἡμέτερον ὕλικόν (περιγραφή καὶ προέλευσις αὐτοῦ)	7—11
Β'. Ἡ μέθοδος ἐπεξεργασίας τοῦ ὕλικου	11—21
α) Ἀποδελτίωσις	11
β) Ἡ κατάταξις τῶν δελτίων	16
γ) Αἱ ἀπόψεις ψυχολογικῆς ἐξετάσεως τοῦ ἡμετέρου ὕλικου—Ἐπαγωγή τῶν θεμάτων τῶν ἐκθέσεων ὑπὸ κατηγορίας	18
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ	
Πορίσματα	23—69
Α'. Τίνες αἱ πηγαὶ ἐμπνεύσεως τῶν μαθητῶν κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἐλευθέρας ἐκθέσεως	23—43
α) Ἀνάλυσις τῶν κατηγοριῶν	23
β) Στατιστικὰ πορίσματα—Ἀνάλυσις καὶ ἐρμηνεῖα αὐτῶν	38
Β'. Τίς ἡ συνάρτησις τοῦ περιεχομένου τῆς ἐκθέσεως μετὰ τοῦ ὑποκειμένου τοῦ γράφοντος	44—61
α) Ἀνάλυσις τῶν κατηγοριῶν	44
β) Στατιστικὰ πορίσματα—Ἀνάλυσις καὶ ἐρμηνεῖα αὐτῶν	58
Γ'. Ἐντάξις τοῦ περιεχομένου τῆς ἐκθέσεως κατὰ χρόνον	62—69
α) Ἀνάλυσις τῶν κατηγοριῶν	62
β) Στατιστικὰ πορίσματα—Ἀνάλυσις καὶ ἐρμηνεῖα αὐτῶν	65

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Παιδαγωγικά συμπεράσματα καὶ ἀπόψεις	71—80
Ἐπίμετρον	81—91
Εὐρετήριον τῶν ἐν τῷ κειμένῳ μνημονευομένων θε- μάτων	92
Βιβλιογραφία	93—97

ΟΙ ΕΝ ΤΩ ΒΙΒΑΙΩ ΠΙΝΑΚΕΣ

	Σελ.
1. Ἡ καθ' ἡλικίας κατανομή τῶν ἐκθέσεων	11
2. Ἡ κατὰ σχολικὰς τάξεις κατανομή τῶν ἐκθέσεων	11
3. Ἡ καθ' ἡλικίας κατανομή τῶν θεμάτων τῶν ἐκθέσεων εἰς τοὺς διαφόρους κύκλους διαφερόντων τῶν μαθητῶν ἀπολύ- τως	38
4. Ἡ καθ' ἡλικίας κατανομή τῶν θεμάτων τῶν ἐκθέσεων εἰς τοὺς διαφόρους κύκλους διαφερόντων τῶν μαθητῶν ἐπὶ τοῖς ἑκατόν	39
5. Ἡ κατὰ σχολικὰς τάξεις κατανομή τῶν θεμάτων τῶν ἐκ- θέσεων εἰς τοὺς διαφόρους κύκλους διαφερόντων τῶν μα- θητῶν ἀπολύτως	40
6. Ἡ κατὰ σχολικὰς τάξεις κατανομή τῶν θεμάτων τῶν ἐκ- θέσεων εἰς τοὺς διαφόρους κύκλους διαφερόντων τῶν μα- θητῶν ἐπὶ τοῖς ἑκατόν	41
7. Ἡ καθ' ἡλικίας κατανομή τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς συναρτήσεως τοῦ περιεχομένου αὐτῶν μετὰ τοῦ ὑπο- κειμένου τοῦ γράφοντος ἀπολύτως	58
8. Ἡ καθ' ἡλικίας κατανομή τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς συναρτήσεως τοῦ περιεχομένου αὐτῶν μετὰ τοῦ ὑπο- κειμένου τοῦ γράφοντος ἐπὶ τοῖς ἑκατόν	59
9. Ἡ κατὰ σχολικὰς τάξεις κατανομή τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς συναρτήσεως τοῦ περιεχομένου αὐτῶν μετὰ τοῦ ὑποκειμένου τοῦ γράφοντος ἀπολύτως	60
10. Ἡ κατὰ σχολικὰς τάξεις κατανομή τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς	

	ἀπόψεως τῆς συναρτήσεως τοῦ περιεχομένου αὐτῶν μετὰ τοῦ ὑποκειμένου τοῦ γράφοντος ἐπὶ τοῖς ἑκατόν	61
11.	Ἡ καθ' ἡλικίας κατανομή τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ χρόνου, εἰς ὃν ἀναφέρονται τὰ ἐν αὐταῖς ἱστορούμενα ἀπολύτως	66
12.	Ἡ καθ' ἡλικίας κατανομή τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ χρόνου, εἰς ὃν ἀναφέρονται τὰ ἐν αὐταῖς ἱστορούμενα ἐπὶ τοῖς ἑκατόν	67
13.	Ἡ κατὰ σχολικὰς τάξεις κατανομή τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ χρόνου, εἰς ὃν ἀναφέρονται τὰ ἐν αὐταῖς ἱστορούμενα ἀπολύτως	68
14.	Ἡ κατὰ σχολικὰς τάξεις κατανομή τῶν ἐκθέσεων ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ χρόνου, εἰς ὃν ἀναφέρονται τὰ ἐν αὐταῖς ἱστορούμενα ἐπὶ τοῖς ἑκατόν	69

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

---

*ΔΡΙΘ. 1. Σοφίας Μ. Γεδεών, 'Ο θεσμός τῆς συνεργασίας
τῶν μαθητῶν ὡς μέσον κοινωνικῆς ἀγωγῆς.
Φαινομενολογία—Ἐφαρμογαί.*

